

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEŞ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

2

1979

CLUJ-NAPOCA

REDACTOR ȘEF: Prof. I. VLAD

REDACTORI ȘEFI ADJUNCTI: Prof. I. HAIDUC, prof. I. KOVÁCS, prof. I. A. RUS

**COMITETUL DE REDACȚIE FILOZOFIE: Prof. A. DANCSULY, prof. T. HÁGAN,
prof. N. KALLOS, prof. T. POP, prof. I. RADU, prof. G. TOMUȚA (redactor
responsabil), lector C. BLAJ (secretar de redacție)**

STUDIA

UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI

PHILOSOPHIA

2

Redacția: 3400 CLUJ-NAPOCA, str. M. Kogălniceanu, 1 ● Telefon 1 34 50

SUMAR – CONTENTS – SOMMAIRE – INHALT – СОДЕРЖАНИЕ

- România la a XXXV-a aniversare a revoluției sociale și naționale, antifasciste și antiimperialiste ● La Roumanie au XXXVe anniversaire de la révolution sociale et nationale, antifasciste et antiimpérialiste (G. TOMUȚA) 3

FILOZOFIE – POLITOLOGIE – SOCIOLOGIE

- GR. DRONDŌE, GÁLL E., Educația materialist-științifică și rolul ei în formarea personalității umane ● Научно-материалистическое воспитание и его роль в формировании человеческой личности 12
- I. HA JOS, Tendințe dialectice la Feuerbach, oglindite în *Caietele filozofice* ale lui Lenin ● Dialektische Tendenzen bei Feuerbach, widerspiegelt in Lenins *Philosophischen Heften* 18
- O. MAGHIARU, Estetica și știința ● Esthétique et science 25
- GH. TOMA, Natura și forma judecării de cunoaștere la Kant (III) ● La nature et la forme du jugement de connaissance chez Kant (III) 32
- V. AVRAM, Desființarea proprietății privat-capitaliste – deziderat programatic al mișcării muncitorești și socialiste din România ● L'abolition de la propriété privée-capitaliste – désiréat programmatique du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie 39
- C. BLAJ, Tineretul occidental și unele probleme ale contestării ● Western youth and some problems of the contestation 47
- A. BUDUȘAN, Nicolae Iorga despre locul și rolul partidelor politice din România ● Nicolae Iorga sur la place et le rôle des partis politiques dans le système des partis politiques de la Roumanie 54
- A. PANTEA, Însemnătatea revoluțiilor de eliberare națională reflectată în documentele Partidului Comunist Român ● L'importance des révolutions de libération nationale reflétée dans les documents du Parti Communiste Roumain 62
- C. IANCU, T. ROTARIU, Apariția numerelor lui Stirling de speța II într-o cercetare privind mobilitatea teritorială potențială a populației ● Apparition des nombres de Stirling de 2-ème espèce dans une recherche sur la mobilité territoriale potentielle de la population. 68

PSIHOLOGIE

V. PREDA, Relațiile dintre explorarea vizuală, percepții și reprezentări ● Les relations entre l'exploration visuelle, les perceptions et les représentations 73

ROMÂNIA LA A XXXV-A ANIVERSARE A REVOLUȚIEI SOCIALE ȘI NAȚIONALE, ANTIFASCISTE ȘI ANTIIMPERIALISTE

Din perspectiva celor 35 de ani care au trecut din momentul declanșării istoricului act revoluționar de la 23 August 1944, România cunoaște transformări structurale calitativ radicale, ce condensează înfăptuirea celor mai nobile năzuințe de libertate și progres social cumulate în bimi-lenara existență a poporului nostru. Niciicind nu s-a manifestat cu atîta strălucire și vigoare creativă — ca în acești ani — activitatea unui întreg popor ce și-a luat soarta în propriile sale mâini, învingînd cu destoinicie toate zăgazarile ce i-au stat în cale, încît, astăzi, poate sta cu fruntea sus în fața lumii întregi și a generațiilor viitoare.

Sorgintea „miracolului“ românesc se explică, însă, nu prin fapte ieșite din comun, ci prin lupta dîrză a celor mai largi mase de oameni ai muncii de pe aceste plaiuri strămoșești, unite și conduse cu măiestrie de Partidul Comunist Român pe drumul revoluției sociale și naționale, a independenței reale și progresului, înscriind o pagină glorioasă în istoria universală prin contribuția incontestabilă împotriva fascismului și opresiunii imperialiste.

Exponent fidel al celor mai vitale interese ale ființei noastre naționale, ale egalității depline în drepturi și colaborării între toate popoarele, Partidul Comunist Român a militat neabătut, din momentul constituirii lui, pentru ascensiunea istorică a poporului nostru, înțelegînd că lupta de eliberare și propășire socială nu poate fi desprinsă de lupta pentru independența și suveranitatea națională. Acționînd pe această traiectorie, partidul nostru a dovedit prin fapte că este, așa cum releva secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, „continuator al luptei revoluționare și democratice a poporului român, al tradițiilor mișcării muncitorești și socialiste din România“, propulsînd aceste tradiții pe trepte calitativ superioare.

Idealurile de independență națională și dreptate socială promovate consecvent de Partidul Comunist Român au fost liantul și cheazăia succeselor în șirul marilor bătălii din anii 1929—1933, din perioada luptei împotriva pericolului fascizării României, a dictaturii regale și apoi a celei militaro-fasciste antonesciene — care a amenințat mortal însăși ființa noastră națională —, culminînd cu pregătirea și înfăptuirea insurecției victorioasă de la 23 August 1944. Istoricul act insurecțional, de la a cărui declanșare se împlinesc acum 35 de ani, ni se înfățișează astfel ca sinteza și piatra de hotar a luptei celor mai înaintate forțe sociale ale țării, sub conducerea Partidului Comunist Român, așezînd temelurile marilor transformări revoluționare ale României contemporane.

Ca urmare, prin întreaga sa semnificație istorică, prin consecințele naționale și internaționale, imediate și de perspectivă, insurecția armată de la 23 August 1944 marchează declanșarea *revoluției sociale și naționale, antifascistă și antiimperialistă în România.*

Derularea firului istoric, în perioada care s-a scurs de la marele act revoluționar din august 1944, pune în evidență cu și mai multă pregnanță valoarea cutezanței și priceperii Partidului Comunist Român de-ași elabora de sine stătător strategia și tactica, demonstrând că politica sa corespunde pe deplin năzuințelor și intereselor vitale ale întregului nostru popor. Unind și organizând magistral toate forțele democratice și patriotice în lupta pentru răsturnarea dictaturii militaro-fasciste din România, în condițiile prezenței pe teritoriul nostru a trupelor naziste ce se cifrau la circa 600 mii de oameni înarmați „pînă-n dinți“, P.C.R. a dovedit din plin că este inima fierbinte a țării, unica forță politică în măsură să asigure dezrobirea țării din cătușele imperialismului, deschizînd drumul dezvoltării libere, independente și democratice.

Comparînd cu fenomenele istorice asemănătoare, desfășurate ulterior și în condiții mult mai favorabile ca de exemplu revoluția din aprilie 1974 din Portugalia, *actul de la 23 August 1944 înfăptuit de poporul român, sub conducerea comuniștilor, se înscrie categoric ca o mare revoluție socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*. Efectele ei de anvergură, imediate și de perspectivă, nu s-au cantonat doar în perimetrul evoluției istorice naționale, ci au avut un impact puternic și în mersul vieții internaționale, răsturnînd întregul dispozitiv de război nazist din sud-estul Europei, stimulînd lupta de eliberare a popoarelor din această zonă și apropiînd simțitor victoria Națiunilor Unite asupra Germaniei hitleriste și acoliților ei.

Pe plan național, revoluția declanșată la 23 August 1944 a deschis calea eliberării definitive a României de sub dominația imperialistă, înfăptuind năzuințele milenare ale poporului român de a fi liber și stăpîn pe bogățiile și munca sa, aducîndu-și, în același timp, aportul său plin de jertfe pentru eliberarea altor popoare vecine, pentru a se putea dedica apoi construcției pașnice și independente. Trecînd la înfăptuirea propriului său destin, poporul român și-a clădit pas cu pas edificiul unei noi orînduirii. „Epoca ce a urmat — așa cum se consemnează în Programul P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea al partidului — a marcat începutul unei noi istorii a patriei noastre — istoria împlinirii idealurilor de dreptate socială și națională, pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași, a cuceririi depline a independenței și suveranității României, a dreptului sacru al poporului român de a fi stăpîn în propria țară“¹. S-a trecut astfel la dezvoltarea democratică și apoi socialistă a țării, realizînd, într-o perioadă istoricește scurtă, o măreață operă materială și spirituală cu o densitate fără precedent.

Imbinînd eforturile pentru mobilizarea întregului nostru popor în vederea ducerii războiului împotriva Germaniei hitleriste, pînă la capitularea ei necondiționată, cu opera de refacere și democratizare a țării. Partidul Comunist Român ieșit din ilegalitate și-a reorganizat și consolidat propriile rînduri, asigurînd totodată unitatea de acțiune a clasei muncitoare și a celorlalte forțe democratice în lupta pentru cucerirea puterii politice

¹ Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975, p. 52.

— cheia de boltă a desfășurării procesului revoluționar în România. Pe acest temelie au devenit posibile, încă în condițiile războiului, instaurarea la 6 Martie 1945 a guvernului revoluționar democratic, înfăptuirea reformei agrare și trecerea la rezolvarea problemei naționale. Aplicarea fermă a strategiei P.C.R. prin întregul șir de transformări politice, sociale și economice, în favoarea maselor largi populare, au creat condițiile necesare înfringerii cercurilor reacționare, abolirii monarhiei la sfârșitul anului 1947, proclamându-se Republica Populară, eveniment ce marca intrarea României într-o nouă etapă a dezvoltării sale, *etapa pășirii pe drumul transformărilor socialiste*.

Rod și verigă importantă a revoluției sociale și naționale, antifascistă și antiimperialistă, declanșată victorios prin insurecția armată de la 23 August 1944, etapa începută prin proclamarea Republicii se va distinge prin refacerea deplină și cimentarea unității organizatorice și politice a clasei muncitoare, căreia îi revenea rolul istoric decisiv în cucerirea puterii politice și economice în stat, în lichidarea dominației claselor exploatoare și trecerea la edificarea noii orânduiri, socialiste. Întreaga strategie a P.C.R. se va înscrie de-acum pe această coordonată; partidul, asumându-și înalta responsabilitate de forță politică conducătoare în stat, aplică în mod creator teoria socialismului științific, pornind de la realitățile și posibilitățile țării noastre și ale epocii contemporane.

Înfăptuind cu succes naționalizarea principalelor mijloace de producție, a băncilor, transporturilor și comerțului s-a asigurat lichidarea proprietății capitaliste în domeniile hotărâtoare ale economiei naționale, creîndu-se noi relații de producție întemeiate pe proprietatea socialistă a întregului popor. Aceasta a permis trecerea la industrializarea socialistă a țării, la valorificarea tot mai eficientă a bogățiilor naturale, concomitent cu așezarea treptată pe temelii socialiste a agriculturii — factor important de echilibrare a economiei naționale, de dezvoltare planificată și într-un ritm apreciat a fi printre cele mai înalte din lume.

În această etapă, ce s-a extins în timp pînă în 1965, a fost creată baza tehnico-materială a societății socialiste și s-au generalizat relațiile de producție noi, făurindu-se economia socialistă unitară. Astfel au fost lichidate pentru totdeauna clasele exploatoare și exploatarea omului de către om, afirmîndu-se principiile socialiste în viața socială, ceea ce a permis înflorirea națiunii socialiste și creșterea nivelului de trai material și spiritual al tuturor oamenilor muncii din țara noastră, indiferent de naționalitate, sex sau religie. Concomitent, P.C.R. a aplicat măsurile necesare perfecționării suprastructurii societății, lichidarea analfabetismului, dezvoltarea învățămîntului de toate gradele, intensificarea cercetării științifice și pregătirea cadrelor necesare tuturor sectoarelor de activitate. Se poate spune, deci, că în pofida multiplelor greutăți, a unor erori inerente complexelor transformări la scara întregii societăți, caracteristica generală a activității partidului și statului nostru — și în această perioadă — a fost slujirea devotată a intereselor poporului român, a cauzei socialismului, reușind să depășim racilele vechii orânduiri și să asigurăm triumful orînduirii socialiste pe temelii careia se va dezvolta în continuare România.

Perioada care a urmat, începînd cu Congresul al IX-lea al P.C.R., se va înscrie în istoria patriei cu realizări și mai însemnate. Experiența cumulată de partidul și statul nostru, în fruncte cu destoinicul lor conducător, tovarășul Nicolae Ceaușescu, deschid o perioadă nouă în dezvoltarea socialistă a țării, cea mai fertilă din cîte a cunoscut vreodată poporul nostru pe parcursul existenței sale.

Elaborînd o nouă viziune, științific fundamentată, care a îmbogățit teoria ca și practica construcției socialismului, marele fiu al patriei noastre, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a reliefat inevitabilitatea dezvoltării stadiale a societății noastre în drumul său spre comunism, precum și necesitatea elaborării strategiei și tacticii partidului de guvernămînt în concordanță cu stadiile respective, pentru asigurarea creșterii neconținute a bunăstării întregului nostru popor, pentru asigurarea independenței și suveranității naționale. Rămîne un merit deosebit al partidului nostru, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, aprecierea realistă bazată pe interpretarea dialectică, procesuală a problemelor edificării societății socialiste, prin care se releva că înfăptuirea în linii esențiale a socialismului în țara noastră, respectiv victoria lui ca orînduire socială asupra capitalismului, nu înseamnă încă atingerea țelului final al clasei muncitoare. Această creează doar premise favorabile pentru realizarea plenară a principiilor noii orînduiri, a înaintării — pe baze socialiste — în toate sectoarele societății și a dezvoltării personalității umane.

În acest sens, conform hotărîrilor Congresului al IX-lea al P.C.R. (1965), odată cu adoptarea noii Constituții și proclamarea Republicii Socialiste România, ne aflăm într-o *etapă de consolidare a construcției socialiste*. O importanță mare a avut-o, în sensul dezideratului amintit, reorganizarea administrativ-teritorială a țării, care a înlăturat o serie de verigi și trepte intermediare în conducerea societății, facilitînd legătura mai directă cu unitățile de bază, ca și ridicarea rapidă, economică și culturală, a unor zone rămase în urmă. În intervalul cincinalului ce a urmat Congresului al IX-lea al partidului s-a acordat o atenție sporită procesului de industrializare socialistă a țării, care a dobîndit noi valențe, punîndu-se accentul pe dezvoltarea unor ramuri industriale moderne, îndeosebi construcția de mașini, industria chimică, metalurgia etc. Același reviriment l-a cunoscut baza materială a agriculturii, cercetarea științifică, dezvoltarea învățămîntului și vieții culturale de masă, cu importante repercusiuni pozitive asupra creșterii productivității muncii și a nivelului de trai al întregului popor.

Noul avînt al întregii economii naționale, deschiderile favorabile marcate în ansamblul politicii interne și externe a României, grație orientării noi, profund revoluționară și științifică, inspirată de secretarul general al P.C.R., președintele țării, tovarășul Nicolae Ceaușescu, creează condițiile optime patriei noastre de a păși într-o etapă superioară de dezvoltare, *etapa făuririi societății socialiste multilateral dezvoltată*. Afirmată și fundamentată teoretic de secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la Congresul al X-lea al P.C.R. (1969), conținutul și direcțiile principale ale acestei etape superioare, ca și strategia

înfăptuirii sale, își vor găsi conturarea magistrală în *Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism* aprobat de Congresul al XI-lea al partidului (1974).

Sinteză a marilor înfăptuiri revoluționare ale poporului român, sub conducerea P.C.R., ca și a întregului drum parcurs în existența sa, acest Program al Partidului Comunist Român reprezintă — după cum se aprecia în Hotărîrea specială a Congresului al XI-lea al partidului — „Carta de bază ideologică, teoretică și politică a partidului, care stabilește într-o perspectivă cuprinzătoare și unitară strategia generală și orientările tactice ale politicii interne și externe ale partidului și statului, pentru o perioadă de 20 pînă la 25 de ani, direcțiile fundamentale ale dezvoltării societății românești pe drumul socialismului și comunismului”².

Originalitatea concepției partidului nostru, a secretarului său general despre perspectiva ascensională, stadială, a societății socialiste românești își găsește expresia, faptic argumentată, prin însăși modalitatea de raportare a cerințelor generale de înaintare spre comunism la realitățile și posibilitățile țării noastre, precum și a condițiilor lumii contemporane. Etapa pe care o parcurgem în prezent, de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltată, menită să ne deschidă perspectiva spre faza superioară a civilizației comuniste, este concepută într-o viziune dialectică globală de dezvoltare a societății. Ea se înscrie ca o operă complexă și atotcuprinzătoare ce are în atenție dezvoltarea armonioasă și echilibrată a tuturor componentelor sistemului societal global al țării. Definind strategia generală a partidului în această etapă istorică, Programul P.C.R. adoptat la Congresul al XI-lea statuează necesitatea intrinsecă a creșterii și perfecționării neconținute a forțelor de producție — pe baza cuceririlor revoluției tehnico-științifice — pentru realizarea unei puternice și susținute sporiri calitative a economiei naționale. Acesta fiind temeiul prosperității întregului nostru popor, cît și a consolidării reale a independenței și suveranității noastre, a amplificării rolului României socialiste în lupta popoarelor pentru întronarea unei noi ordini economice internaționale, participînd tot mai activ și constructiv la diviziunea mondială a muncii.

Consecvența cu care merge pe această magistrală deschisă de Partidul Comunist Român, a făcut posibilă întîmpinarea celei de a 35-a aniversări a revoluției sociale și naționale, antifascistă și antiimperialistă, de către oamenii muncii din țara noastră cu o *producție industrială de circa 42 de ori mai mare* decît în perioada de vîrf a regimului burghezo-moșieresc apus. Este o mîndrie legitimă pentru toți cetățenii patriei noastre că au reușit — urmînd drumul trasat de P.C.R. — să creeze și să dezvolte, într-un interval de timp istoricește scurt, o solidă bază tehnico-materială a socialismului, care a transformat România într-o țară industrial-agrară, cu o industrie modernă în plină ascensiune și diversificare, dinamizînd întreaga noastră viață economică și socială. În acest sens, este cît se poate de semnificativ faptul că *producția agriculturii noastre socialiste a sporit* — în acești ani — *de peste trei ori și jumătate față de*

² *Ibidem*, p. 15.

perioada cînd România era considerată „o țară eminentamente agrară și dezvoltarea ei nu și-a spus nici pe departe „ultimul cuvînt“.

Dimensiunile acestei politici revoluționare a P.C.R., statornicită pe un făgaș superior prin orientarea dată de secretarul general al partidului și președinte al României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, sînt etalate pilduitor și prin *raționalitatea repartizării venitului național* între fondul de consum și cel de dezvoltare. Aceasta a făcut ca în decursul ultimilor planuri cincinale economia țării să se dezvolte într-un ritm *mediu anual de circa 12 la sută*, situînd România în ierarhia țărilor cu ritmurile cele mai înalte de dezvoltare din lume în perioada postbelică. În același timp, miile de obiective noi — dintre care majoritatea în industrie — au făcut să înflorească toate colțurile țării, printr-o *echitabilă repartizare a forțelor de producție*, încît pînă la finele actualului plan cincinal niciun județ să nu aibă o producție valorică sub zece miliarde lei, înlăturîndu-se astfel rapid discrepanțele economice și sociale ce mai persistă între unele județe.

Întreaga politică a partidului și statului nostru de făurire a noii orînduiri, de realizare a unei puternice baze tehnico-materiale și în general de dezvoltare economico-politică a țării, nu este un scop în sine, ci urmărește neabătut crearea celor mai bune condiții pentru *ridicarea nivelului de viață materială și culturală* a tuturor cetățenilor patriei noastre, „asigurării mijloacelor necesare pentru ca întregul nostru popor să se bucure de roadele civilizației moderne, de cuceririle științei și culturii, ale cunoașterii umane“³. Transpunerea în fapt a scopului politicii de ansamblu a partidului și statului nostru se reflectă cu limpezime cristalină în asigurarea și chiar depășirea indicatorilor crescînzii ai nivelului de trai prevăzuți în planurile cincinale. Este suficient să reflectăm asupra celor peste patru milioane de locuințe construite în perioada anilor 1950—1978, raportate la populația țării noastre, precum și la faptul că în intervalul amintit veniturile reale ale populației au crescut de circa șase ori, pentru a ne da seama că în centrul politicii partidului și statului nostru se află omul cu cerințele sale vitale.

Pe solul fertil al relațiilor sociale noi, din care au fost înlăturate pentru totdeauna raporturile de exploatare și asuprire a omului de către om, perfectibile desigur în continuare, se fac investiții uriașe pentru ocrotirea sănătății tuturor oamenilor muncii, înflorirea literaturii și artei, a învățămîntului și științei, desfășurîndu-se o clocotitoare activitate culturală. Cele două ediții ale Festivalului național „Cîntarea României“ care au avut loc în ultimii ani, antrenînd sute de mii de cetățeni de toate vîrstele și naționalitățile conlocuitoare, constituie o mărturie vie a ceea ce înseamnă perspectiva civilizației socialiste și sub acest aspect.

Toate acestea se întregesc cu autoritatea dată de participarea plenară a poporului nostru, cu adevărat liber și stăpîn pe roadele muncii sale, la *conducerea societății*. Profundele schimbări în structura socială a României socialiste, evoluînd — sub conducerea clasei muncitoare — pe traiec-

³ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea la adunarea festivă din capitală consacrată zilei de 23 August*, în „Scînteia“ nr. 11 509 din 23 august 1979, p. 2.

toria unui firesc proces de omogenizare, favorizează larga manifestare a democrației socialiste într-un cadru organizatoric de mare originalitate și eficacitate social-politică și economică. Componentă inseparabilă a noii orînduiri, a progresului societății românești contemporane, procesul de adîncire a democrației socialiste exprimă coeziunea indestructibilă a forțelor sociale și politice ale țării, unitatea trainică a poporului în jurul Partidului Comunist Român, potențînd participarea tot mai activă a clasei muncitoare, tărânimii cooperatiste, intelectualității, a tuturor categoriilor sociale, indiferent de naționalitate, la înfăptuirea marilor obiective ale politicii interne și externe a partidului și statului nostru. Întemeindu-se pe resoartele interne ale societății socialiste, ca proprietatea comună asupra mijloacelor de producție, dezvoltarea viguroasă a economiei naționale, creșterea gradului de instruire a populației, în condițiile învățămîntului gratuit și obligatoriu pînă la nivelul celui mediu inclusiv, a afirmării tot mai intense a conștiinței socialiste a maselor, adîncirea democrației socialiste asigură premisele necesare autoconducerii muncitorești.

Un asemenea climat, determinat de factori obiectivi și subiectivi specifici societății noastre socialiste și stimulat consecvent de inițiativele generoase ale secretarului general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, a dat viabilitate unor noi forme și structuri de conducere democratică a întregii vieți economico-sociale, închegînd într-un sistem unitar conducerea societății pe plan central și local. Instituționalizarea adunărilor generale a colectivelor de oameni ai muncii — ca forumuri de decizie —, a conferințelor sau congreselor periodice, pe ramuri sau domenii de activitate, fac posibilă întreținerea dialogului viu cu masele cele mai largi de cetățeni. Consultarea lor permanentă, nemijlocită și atragerea la dezbaterea marilor probleme ce privesc destinele țării, pentru a se adopta deciziile optime, a devenit o practică permanentă a P.C.R., afirmîndu-se ca principala metodă de conducere și manifestare a potențelor națiunii socialiste.

În consens cu mutațiile radicale petrecute în viața poporului nostru pe drumul deschis de revoluția socială și națională, antifascistă și anti-imperialistă declanșată cu 35 de ani în urmă, se înscrie și *modificarea locului și rolului României socialiste în viața internațională*. Fiecare etapă a revoluției și construcției socialiste a confirmat strînsa unitate între politica internă și externă promovată de partidul și statul nostru. Pe tot parcursul procesului revoluționar desfășurat în România, sub conducerea P.C.R., se conturează cu limpezime preocuparea statornicirii unor principii ferme de respectare a suveranității și independenței naționale, de egalitate în drepturi și neamestec în treburile interne ale popoarelor, de colaborare echitabilă între ele. Partidul nostru, ca partid de guvernămînt, a promovat cu consecvență aceste principii, educînd masele în spiritul frăției și păcii între popoare, a înțelegerii semnificației istorice a raportului dintre lupta de eliberare socială și națională, întrucît nu se poate asigura progresul și libertatea reală a națiunilor fără lupta consecventă împotriva asupririi externe, a imperialismului sau oricărei alte forme de dominare.

În prezent sintem în măsură să apreciem mai mult ca oricând justetea și roadele acestei politici externe de pace, securitate și apărare a independenței, ridicată la nivel de crez al poporului nostru, grație doctrinei și activității destoinice a secretarului general al P.C.R., președintele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Ce argument mai elocvent se poate invoca, pentru înțelegerea locului și rolului țării noastre în viața internațională contemporană, decît faptul că România socialistă are, în prezent, relații cordiale diplomatice cu circa 130 de țări și cu peste 140 de state legături economice, științifice și culturale? Cuvîntul țării noastre, a președintelui ei, răsună cu înțelepciune și gravitate în cele mai diverse forumuri internaționale, fiindcă este în concordanță cu năzuințele vitale ale tuturor popoarelor lumii contemporane. Ampla politică de dezvoltare multilaterală a relațiilor cu toate țările socialiste, de întărire a colaborării cu țările în curs de dezvoltare, cu cele nealiniate, ca și cu toate celelalte state ale lumii, fără deosebire de orînduire socială, constituie un aport factic esențial pentru consolidarea păcii și edificarea unei lumi mai bune și mai drepte. O asemenea politică externă, izvorită din idealurile cele mai nobile ale națiunii noastre socialiste, din opera sa profund umană și constructivă într-o lume plină de contradicții, a adus României numeroși prieteni, prețuirea și respectul acestora pe toate meridianele Terrei.

De pe asemenea poziții scrutează poporul nostru, sub conducerea Partidului Comunist Român, viitorul său, grandioasele perspective conturate în Programul partidului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. La cea de a 35-a aniversare a revoluției sociale și naționale, antifasciste și antiimperialiste, grandioasă retrospectivă a înfăptuirilor, pe planul intern și extern a României socialiste, se completează organic cu *pregătirile pentru desfășurarea celui de-al XII-lea Congres al P.C.R.*, care va avea loc în toamna acestui an și a cărui proiect de Directive privind dezvoltarea economico-socială a țării în cincinalul 1981—1985 și orientărilor de perspectivă pînă în 1990 este supus, deja, dezbaterii publice. „*Obiectivul fundamental al planului cincinal 1981-1985 îl constituie — după cum se menționează în proiectul de Directive — continuarea înfăptuirii prevederilor Programului partidului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism, intrarea societății românești într-o fază nouă, superioară a dezvoltării sale, în care vor avea loc afirmarea cu putere a revoluției tehnico-științifice contemporane în toate domeniile, accelerarea trecerii, pe baza acumulărilor cantitative obținute în cincinalele precedente, la o nouă calitate a activității economico-sociale, ridicarea pe o treaptă superioară și mai înaltă a gradului de bunăstare și civilizație al întregului popor, întărirea independenței și suveranității patriei noastre socialiste*“⁴.

⁴ *Directivele Congresului al XII-lea al P.C.R. cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990 (Proiect)*, Ed. politică, București, 1979, p. 14.

Caracterizarea acestui obiectiv fundamental pentru perioada imediat următoare actualului plan cincinal reliefează convingător justetea și realismul strategiei și tacticii P.C.R., a gândirii creatoare profund științifice a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, care pornind de la stadiul atins în dezvoltarea economico-socială a țării, ține seama mereu de fenomenele noi apărute în economia mondială, de necesitatea extinderii cooperării economice și tehnico-științifice pe plan mondial, pentru ca dezvoltarea României să se poată înscrie la parametrii cei mai înalți impuși de contemporaneitate.

În vederea realizării acestui deziderat major toți oamenii muncii din țara noastră, strâns uniți în jurul partidului, a secretarului său general, sînt ferm hotărîți să facă totul pentru transpunerea în fapt a politicii interne și externe a P.C.R., înscriind o nouă pagină glorioasă pentru propășirea patriei socialiste pe treptele superioare ale progresului și civilizației, pentru o pace trainică și colaborare fertilă între popoare.

GEORGE TOMUȚA

EDUCAȚIA MATERIALIST-ȘTIINȚIFICĂ ȘI ROLUL EI ÎN FORMAREA PERSONALITĂȚII UMANE

GRIGORE DRONDOR, GALL ELISABETA

Conducînd vasta operă de transformare și dezvoltare multilaterală a României, partidul nostru urmărește consecvent formarea conștiinței comuniste a maselor, cultivarea în rîndul tuturor claselor, categoriilor și păturilor sociale a celor mai nobile virtuți moral-politice și culturale, capabile să asigure participarea conștientă și pleneră a fiecărui cetățean la făurirea progresului social și implicit la asigurarea condițiilor optime pentru împlinirea autentică a personalității umane.

La baza conștiinței socialiste, revoluționare, este așezat materialismul dialectic și istoric, care în opoziție ireconciliabilă cu concepțiile iraționaliste, idealiste, mistico-religioase despre lume oferă o explicație științifică legilor și fenomenelor din natură și societate, dovedind materialitatea lumii, posibilitatea cunoașterii și schimbării ei prin penetrante raportări la plurala acțiune a legilor obiective ale naturii și dezvoltării sociale.

Tudor Vianu scria: „Știința ne arată că sîntem singuri în mijlocul naturii și nu ne putem apăra împotriva ei decît folosind propriile ei legi, adică prin niște mijloace mediate, nu prin acea intervenție imediată, care este a divinității răspunzînd rugăciunii noastre”¹.

Știința prezintă un tablou armonios și viguros al universului, ea dăruiește omului forțe gigantice, ea asigură ca puterea actuală și viitoare a omului asupra naturii să nu mai fie un vis ci ceva absolut cert. Știința demonstrează că ideile religioase despre lume sînt fantezii nebuloase. A. Cehov spunea că: „Știința este lucrul cel mai de seamă, cel mai minunat și cel mai necesar din viața omului, . . . totdeauna a fost și va fi expresia cea mai sublimă a iubirii și . . . numai prin știință omul va birui și natura, și se va birui pe sine însuși”².

Înțelegerea științifică, în spiritul materialismului dialectic și istoric, a legilor ce cu necesitate acționează în natură și societate, înseamnă și încredere în capacitatea omului de a transforma realitatea potrivit cu interesele și aspirațiile sale. Înțelegerea materialist-dialectică și istorică a naturii și societății asigură oamenilor perspectiva adevăratei și polivalenței lor deveniri istorice, le insuflă certitudinea, demonstrată de întreaga evoluție a umanității, că materializarea celor mai nobile visuri și idealuri depinde de activitatea plurală și conștientă a oamenilor pentru transformarea naturii și societății. Înțelegerea științifică a realității obiective asigură în locul unor reprezentări vetuste, deformate, despre lume și despre rolul și destinul omului în societate, în locul abdicării față de o

¹ Tudor Vianu, *Opere*, vol. 8, Studii de filozofie a culturii, Ed. Minerva, București, 1979, p. 195.

² A. P. Cehov, *Opere*, vol. VII, Ed. Cartea Rusă, București, 1958, p. 36.

pretinsă putere extranaturală, irațională, în locul credinței într-o fatalitate lumească inexorabilă și a speranței iluzorii într-o salvare cerească, mitică, o înțelegere optimistă a demnității, valorii și condiției demiurgice a omului în această complexă lume.

Acest adevăr explică de ce eliberarea oamenilor de orice credințe, practici și manifestări mistico-religioase capătă o însemnătate centrală în polivalentul proces de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste. Contradicția dintre conștiința socialistă, revoluționară și concepția teistă, mistico-religioasă decurge din faptul că aceasta din urmă cultivă o viziune neștiințifică despre lume, iar edificarea civilizației socialiste și comuniste este condiționată de cunoașterea științifică a fenomenelor și de aplicarea rezultatelor ei în practică socială. Științele, atât cele ale naturii cât și cele sociale, sînt organic implicate în construcția socialistă și formarea personalității multidimensionale, cu capacități manuale și intelectuale, cu deprinderi practice și teoretice, ființă morală și cu sensibilitate artistică, capabilă să distingă valoarea de non-valoare, frumosul și binele de ceea ce este grotesc, urît și rău, cu cunoștințe științifice despre lume și viață, persoană creativă și capabilă de a trăi bucuria creației, cetățean activ cu o ridicată conștiință comunistă. La aceasta se adaugă și rolul educativ, formativ al științei și al sintezei ei teoretice, concepția materialist-dialectică despre lume.

În Programul Partidului Comunist Român se arată: „Înșușirea concepției științifice despre lume, dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor constituie un factor esențial al edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și trecerii la comunism. Activitatea ideologică și politică educativă a partidului are în vedere că teoria revoluționară a materialismului dialectic și istoric este menită să ajute nu numai la cunoașterea lumii, ci și la înarmarea întregului partid, a militanților săi, a tuturor membrilor partidului cu cunoștințele necesare desfășurării acțiunii conștiente de transformare a societății”³.

Pornind de la această teză în țara noastră s-a desfășurat și se desfășoară un amplu proces de educație materialist-științifică a maselor, de demonstrare a contradicției ireductibile dintre știință și religie. „Tocmai de aceea, spunea tovarășul Nicolae Ceaușescu, partidul nostru pune în centrul atenției făurirea omului nou, folosirea deplină a tuturor mijloacelor de care dispune societatea pentru ridicarea nivelului general de cultură — profesional-politic-științific — al maselor largi populare, pentru înarmarea temeinică a constructorilor socialismului cu cele mai avansate cuceriri ale geniului uman, cu cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale. Numai cunoscînd aceste legi, adevărurile universal valabile, oamenii muncii vor putea acționa în mod conștient pentru transformarea naturii și a societății, vor putea fi cu adevărat stăpîni pe soarta lor, realizînd acel salt, cu adevărat revoluționar, de care vorbea Engels — saltul din «imperiu necesității în imperiu libertății»”⁴.

³ Vezi volumul *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Ed. politică, București, 1975, p. 709—710.

⁴ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 13, Ed. politică, București, 1977, p. 63.

O atare abordare a problemei se impune deoarece oamenii ce posedă concepții mistice, religioase, rareori dovedesc pasiuni științifice și nu aduc decît sporadice contribuții la dezvoltarea cunoașterii științifice. Aceasta fiindcă pentru religioși realitatea ultimă este un univers non-empiric în care rațiunea umană este subordonată credinței în existența unei forțe supranaturale care călăuzește și determină destinul omului.

Menționăm că în toate timpurile savanții și cărturarii cu vederi raționaliste au așezat știința deasupra religiei. Lucrețiu Carus sau Copernic, G. Bruno, G. Galilei sau Diderot, Feuerbach, Bielinski sau Mendeleev au afirmat convingerea că religia îi împiedică pe oameni să vadă, pentru că le interzice să se uite. Gînditorul român V. Conta era convins că: „Cu progresul științelor pozitive, omul ajunge în timpurile din urmă la convingerea că toate fenomenele se produc conform unor legi fixe și necesare. De aici încolo, omul nu mai are nimic de temut sau de așteptat de la voința liberă a nici unei ființe închipuite, posibile sau imposibile”⁵. Numai cunoașterea științifică îi permite omului să-și subordoneze și să stăpînească lucrurile și proprietățile lor, legile și fenomenele obiective ale naturii și societății, să respingă așa-zisele cauze și forțe extraordinare, supranaturale. Explicit sau implicit filozofii materialişti-raționalişti au încercat în toate epocile istorice, dar mai ales de la Renaștere încoace, să demonstreze că omul este capabil să se înalțe deasupra naturii pentru a o cunoaște și domina, au desfășurat o luptă acerbă împotriva vechilor mentalități feudale, a ideilor și teoriilor teiste, iraționaliste, idealiste, afirmînd și fundamentînd concepții deiste, panteiste sau chiar ateiste, puncte de vedere optimiste despre condiția eminamente transformatoare și vocația funciar-prometeică a omului. Filozofii Renașterii, iluminişti și materialişti francezi, dar mai ales fondatorii socialismului științific au scris pagini memorabile privitoare la căile și factorii care pot facilita emanciparea și dezalienarea omului, pornind de la adevărul că propășirea are la bază cele mai noi cuceriri ale cunoașterii umane, că știința și cultura sînt o puternică forță dinamizatoare a întregii vieți și creații sociale, ele ajutîndu-l pe om să dezvăluie tainele naturii și materiei, să acționeze astfel încît roadele cunoașterii să se materializeze cît mai curînd în producția de valori materiale și spirituale, în progresul și bunăstarea poporului. Partidul nostru a respins întotdeauna dogmatismul, indiferent dacă acesta a fost politic, ideologic sau teologic, a acționat în mod științific împotriva paseismului, eclecticismului și misticismului care propovăduiau evadarea din lumea reală, de la lupta practică, de transformare a lumii. În nr. 3 din 1936 al revistei „Era nouă” se subliniază că misticismul etalează frica în fața gîndirii consecvente și realizatoare, o viață perimată și o cultură intrată în descompunere, că misticismul mușamalizează contradicțiile vieții sociale, difuzează ignoranța, întunecă, anesteziază conștiința oamenilor interesați pentru o viață mai bună, făcîndu-i inapți să poată lupta pentru a-și apăra interesele. Avînd în vedere aceste adevăruri demonstrate de istoria științei și culturii, în Programul Partidului Comunist Român se spune: „Pornim de la adevărul că libertatea este înțelegerea

⁵ V. Conta, *Opere filozofice*, Ed. Acad. R. S. România, București, 1967, p. 395.

necesității participării la acțiunea comună, în vederea construirii conștiințe de către masele populare a propriei lor istorii, a propriului lor viitor. În noua eră, așa cum spunea Engels, omenirea nu se va mai lăsa condusă de legile oarbe, ci va acționa pentru folosirea lor conștientă, în interesul ei, pentru transformarea naturii și societății în strinsă concordanță cu cerințele progresului general. Aceasta va fi cu adevărat epoca libertății⁶.

Această teză cardinală a comunismului științific are în vedere demitizarea conștiinței și formarea personalității capabile să analizeze dialectic fenomenele naturale și sociale, să înțeleagă esența legilor obiective ce guvernează dezvoltarea și transformarea naturii și societății. Numai cunoscând aceste legi omul poate deveni cutezător vizionar și explorator îndrăzneț al drumului ce duce la edificarea socialismului și comunismului. De aceea, personalitatea multilateral dezvoltată definită cu claritate în documentele partidului nostru trebuie să posede multiple cunoștințe științifice și culturale pentru a fi capabilă să respingă tot ce poluează viața noastră spirituală, concepțiile vetuste, paseiste, iraționaliste, obscurantiste, mistico-religioase. Omul care dăltuiește civilizația socialistă și comunistă trebuie să fie capabil să înțeleagă noul și să acționeze împotriva vechiului, să beneficieze de tot ce a creat mai valoros gândirea umană și să respingă tot ce face corp comun cu ignoranța, pesimismul și defetismul, cu antiumanismul și anticomunismul.

Se poate înțelege că formarea unei personalități armonioase, multidimensionale, cu un nivel politic-ideologic și cultural-științific ridicat, presupune implicit și explicit combaterea rămășițelor concepției și practicilor mistico-religioase, pentru ca astfel să-și aducă în mod conștient aportul la progresul general al societății noastre, la realizarea personală, în contextul făuririi fericirii întregului popor.

Există fără îndoială diverse forme și grade de manifestare a practicilor și atitudinilor mistico-obscurantiste: se întilnesc practici și atitudini mistico-religioase, pseudoreligioase, neștiințifice, convenționale și formale, dar și practici, atitudini, manifestări mistico-obscurantiste, iraționaliste, cu caracter fanatic specifice unor secte și grupări religioase. Din perspectiva idealului comunist al împlinirii umane ar fi total greșit însă dacă s-ar considera că elementele superficiale de natură religioasă ar avea urmări mai puțin semnificative pe plan comportamental, participativ, atitudinal, în comparație cu manifestările mistico-obscurantiste ce propagă absolutismul și fanatismul religios în formele sale cele mai extreme. Practica social-istorică și educațională atestă că aderența la o instituție și ideologie religioasă inhibă, strangulează și suspendă procesele de raționament autonom, ceea ce este identic cu abdicarea de la independența și capacitatea eului. Atitudinea religioasă ferventă slăbește gândirea științifică, semnaleză existența unui teren propice reproducerii unor reprezentări teosofice, deformate, neștiințifice cu privire la legitățile naturii și societății, cu privire la forțele și capacitățile creatoare și transformatoare

---

⁶ Vezi volumul *Congresul al XI-lea al Partidului Comunist Român*, Ed. politică, București, 1975, p. 708.

cu care omul este înzestrat. Comportamentul mistic se identifică cu apatia și inerția socială, cu pesimismul și pasivismul, implicând sugestibilitatea și rigiditatea dogmatică, exacerbată, intoleranța față de ambiguitate, posibilitatea de a fi manipulat cu ușurință etc.

Avînd în vedere natura antiumanistă, retrogradă a concepțiilor și practicilor mistico-religioase, idealiste, obscurantiste, iraționaliste, tovarășul Nicolae Ceaușescu a accentuat la Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român și Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale a României care a avut loc în zilele de 4 și 5 iulie 1979 că: „Este necesar [...] să acordăm mai multă atenție educării și formării omului nou, ridicării conștiinței socialiste a maselor, activității politico-ideologice. Să fim mai activi în afirmarea concepțiilor noastre filozofice, revoluționare, despre lume și societate, să fim mai combativi, să nu închidem ochii sau să lăsăm cale liberă diferitelor concepții retrograde, înapoiate [...] Nu trebuie să renunțăm la activitatea pentru afirmarea și demonstrarea în practică a justetei și superiorității concepției noastre despre lume și viață, a concepției socialismului științific, a materialismului dialectic și istoric [...] Toate mijloacele noastre politice, ideologice și cultural-educative trebuie să servească politica partidului, promovarea concepției noastre filozofice despre lume și viață. Dacă ne propunem să transformăm societatea, să transformăm omul, să cunoaștem tainele naturii și să o transformăm, apoi trebuie să ne propunem mai cu seamă să transformăm conștiința omului. Fără aceasta, nu putem transforma nici societatea”⁷.

Activitatea politico-educativă de formare a omului nou în spiritul concepției revoluționare despre lume și viață se impune cu atît mai mult cu cît diversele doctrine și practici religioase pledează pentru sustragerea de la exercitarea drepturilor și îndatoririlor cetățenești, pentru exclusivismul religios și menținerea unui nivel de cultură și instruire scăzută la populația atrasă, dezinteresul pentru cultura laică propagată prin sistemul și mijloacele mass-media, literatură etc. Întreaga activitate politico-educativă pe care o desfășurăm trebuie să dea omului un conținut uman, să înlătore tot ce se proclamă supranatural și suprauman, îndepărtînd astfel falsitatea ce stă la baza tuturor neadevărurilor și minciunilor, pentru a instaura un umanism practic, revoluționar ce poate dovedi că posibilitățile religiei sînt epuizate. Să avem în vedere că: „Nu pe tărîmurile fantomatice ale lumii de apoi, nu în afara timpului și a spațiului, nu într-un «dumnezeu» imanent lumii sau opus ei poate fi găsit adevărul, ci mult mai aproape, în însăși inima omului. Esența proprie a omului este mult mai măreață și mai sublimă decît esența închipuită a tuturor «zeilor» posibili, care oricum nu reprezintă nimic altceva decît chipul mai mult sau mai puțin neclar și deformat al omului”⁸.

În religie omul și-a pierdut sufletul, esența, propria condiție, s-a înstrăinat de umanitate; știința, materialismul dialectic și istoric, con-

⁷ Vezi „Scînteia”, nr. 11 469, 7 iulie 1979, p. 3.

⁸ Marx-Engels, *Opere*, vol. 1, Ed. politică, București, 1960, p. 594.

cepția partidului comunist despre lume și viață reprezintă temeiurile de granit pe care se ridică umanismul revoluționar ce se realizează printr-o luptă grea împotriva forțelor trecutului și printr-un efort creator, constructiv, nu mai puțin greu, ce duce la emanciparea materială și spirituală a omului, la realizarea saltului din imperiul necesității în cel al libertății.

НАУЧНО-МАТЕРИАЛИСТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ
И ЕГО РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ

(Резюме)

Исходя из убеждения, что строители социалистического и коммунистического общества должны владеть революционным сознанием, основанным на учении диалектического и исторического материализма, авторы доказывают необходимость научного объяснения объективных законов и явлений природы и общества и, в то же время, показывают место и значение проблемы революционного мировоззрения людей в документах Румынской Коммунистической Партии. Этот вопрос тесно связан с формированием человека нового типа, с воспитанием богатой, многосторонней и гармоничной личности, имеющей высокий идеологический и политический, научный и культурный уровень, со всеми своими способностями участвующей в строительстве, в социальном прогрессе.

TENDINȚE DIALECTICE LA FEUERBACH, OGLINDITE ÎN CAIETELE FILOZOFICE ALE LUI LENIN

I. HAJÓS

În ciuda interesului crescînd față de istoria dialecticii, cam persistă teza despre caracterul hotărît nedialectic al gîndirii feuerbachiene și despre prețuirea acesteia de către Lenin numai din *alte* considerente. Articolul de față e menit să reliefeze că o seamă de aspecte dialectice din opera marelui materialist german (născut acum 175 de ani) sînt depistate și în *multe* pasaje reținute de Lenin în mod special în ale sale *Caiete filozofice*. (Vom cita ediția românească din 1966 a acestor Caiete, indicînd în paranteze paginile vizate.) Oricîte prejudecăți ar exista, mai ales la unii laici, față de statistică, fapt rămîne că chiar și numai *multitudinea* amintitelor pasaje este *foarte semnificativă* și *departe de a fi suficient conștientizată ca atare*.

După încheierea principalei sale opere filozofice, *Materialism și empiriocriticism*, în care Feuerbach e pomenit aproape exclusiv ca materialist, Lenin a conspectat două volume feuerbachiene. Primul conspect privește prelegerile despre esența religiei ținute de Feuerbach la Heidelberg (1848—49). Deja în prelegerea inaugurală găsim declarația — transcrisă și prevăzută de Lenin cu un „Sic!!“ — că „acum vrem să fim materialişti politici“ (39). Feuerbach, chiar dacă nu vede în dialectică „algebra revoluției“, își presară conferințele de la Heidelberg cu formulări ce implică măcar tendințe dialectice. De pildă, în prelegerea a doua el spune că senzorialitatea înseamnă în concepția sa „unitatea adevărată, nu născocită și artificială, ci realmente existentă, dintre material și spirital“. După ce reproduce această semnalare a unei unități fundamentale a contrariilor, Lenin extrage, din cea de-a treia prelegere, alte două semnalări asemănătoare: „Ființa — lipsită de conștiință — a naturii este, după părerea mea, o ființă veșnică, care n-are origine, este prima ființă, dar prima în timp și nu ca rang; este prima ființă fizicește și nu moralicește' . . . În negația mea se cuprinde și o afirmație“ (40). Dacă în această din urmă teză, aplicată de Feuerbach ateismului său, avem un fel de parafrazare a spinozianului „omnis determinatio est negatio“, în prima teză, transcrisă de Lenin textual, putem identifica o unitate nu a unor operații (mai mult logice) opuse, ci a unor contrarii situate pe două planuri, fiind vorba de coinciderea unei priorități ontice (ontologice) cu o non-prioritate de ordin axiologic. Socotim că Lenin și-a copiat următoarele fraze, din a 11-a prelegere, în primul rînd pentru „tenta“ lor dialectică: „Numai mîrginirea omului și înclinarea lui spre simplificare de dragul comodității [Beschränktheit und Bequemlichkeitsliebe] îl face să-și înfățișeze în locul timpului eternitatea, în locul mișcării neconținute de la cauză la cauză infinitul, în locul naturii, care nu cunoaște oboseala, divinitatea imobilă, în locul mișcării veșnice repausul veșnic“. „Natura nu are început și nici

sffrșit. În ea totul se află în interacțiune, totul este relativ, totul este în același timp efect și cauză, totul în ea este multilateral și reciproc“ (43; în original figurează „allseitig și gegenseitig“). Citind din prelegerea a 13-a ideea că problema raportului dintre spirit și senzorialitate este problema cea mai importantă și mai grea a filozofiei, Lenin ține nu numai să facă trimiterea „cf. Engels idem in „Ludwig Feuerbach““ (NB: Engels formulează similar scriind tocmai despre Feuerbach și sffrșitul filozofiei germane clasice), ci să-și noteze și continuarea ideii, continuare ce sesizează multiseculara persistență a unui *antagonism ideologic major*: „în-treaga istorie a filozofiei se învîrtește în jurul acestei probleme: disputa dintre stoici și epicurieni, dintre platonicieni și aristotelici, dintre sceptici și dogmatici în filozofia antică, dintre nominaliști și realiști în evul mediu, dintre idealști și ‚realști sau empiriști‘ (sic! 153) în timpurile moderne“ (45—46). Aparent în opoziție cu consemnarea unui antagonism, întrucît vorbește de armonie, este citatul lui Lenin de la mijlocul prelegerii nr. 14: „Tocmai ceea ce omul numește finalitatea naturii și concepe ca atare nu este în realitate altceva decît unitatea lumii, armonia de cauze și efecte, în general conexiunea în cadrul căreia totul în natură există și acționează“ (46). Aici cuvîntul *armonie* are un sens mai mult etimologic, vizînd legătura, în concret nexul causal, proporționalitatea logică dintre antecedent și urmare pe plan ontic. Dealtfel, afirmarea categorică, materialistă a unei *conexiuni dintre două linii evolutive* o reține Lenin și de la mijlocul prelegerii nr. 17: „Spiritul se dezvoltă, împreună cu corpul, cu simțurile, . . . el este legat de simțuri . . . De unde vine craniul, de unde vine creierul, de acolo vine și spiritul; de unde vine organul, de acolo vine și funcția lui“ (47).

Nu întîmplător înseamnă Lenin cu un dublu „NB“ un „embrion de materialism istoric“, care implică și aspecte dialectice, întrucît se referă la lupta de clasă, la activitatea istorică a maselor: „[. . .] Cînd începe o epocă nouă în istorie? Pretutindeni ea începe numai atunci cînd, împotriva egoismului exclusivist al unei națiuni sau al unei caste, masa asuprită sau majoritatea ei face să prevaleze egoismul ei pe deplin legitim, cînd clase de oameni (sic!) sau națiuni întregi, repurtînd victoria asupra îngîmfării arogante a minorității dominante, se smulg din starea de întuneric și de asuprire în care se află proletariatul și ies la lumina unei activități istorice și glorioase [aus dem verächtlichen Dunkel des Proletariats durch den Sieg über den anmassenden Dünkel einer patrizischen Minorität ans Licht der geschichtlichen Zelebrität hervor treten]. Tot așa și egoismul majorității astăzi asuprite a omenirii trebuie să-și exercite — și își va exercita — dreptul său și va pune temelia unei noi epoci în istorie. [. . .]“ (51—52). În dreptul frazei din urmă, Lenin a scris un NB și cuvintele „socialismul‘ lui Feuerbach“. Punerea în ghilimele a substantivului *socialism* indică aici faptul că el este folosit impropriu în caracterizarea poziției feuerbachiene, rămasă mult în urma celei marxiste „încă din vremea aceea (1848—1851)“ — precum subliniază Lenin în continuare. Dar este un principiu recomandat cu insistență tocmai de Lenin să se pună accentul principal pe ceea ce au dat oamenii și nu pe ceea ce nu au dat. Or, chiar în dreptul frazei feuerbachiene în care e vorba și de

„clase de oameni“, Lenin notează că avem de a face cu un embrion de materialism istoric, adăugînd: „comp. Cernișevski“. Precum se știe, în cartea lui G. V. Plehanov despre marele democrat revoluționar rus, Lenin a subliniat pasajele unde sînt semnalati germeni de materialism istoric (530—531). Și tot Lenin, găsind la Feuerbach „o explicație excelentă, filozofică (și în același timp simplă și clară) a esenței religiei“ (52), reține, drept argumente pentru acest superlativ, două scurte citate, în care vedem o întrupare a ideii unității contrariilor și chiar a ideii privind „dedublarea unului“ (296): „Misterul religiei nu este, la urma urmei, decît misterul îmbinării în una și aceeași ființă a conștiinței cu inconștientul, a voinței cu involuntarul“ (29 : 52; în originalul german e subliniată partea de la „îmbinări“ pînă la capătul propoziției); „Omul nu înțelege și nu suportă propria sa profunzime și de aceea își scindează ființa în[tr-un] Eu fără Non-eu, pe care-l numește Dumnezeu, și în[tr-un] Non-eu fără Eu, pe care-l numește natură“.

La pagina următoare e dat un citat care denotă conviețuirea anti-idealismului feuerbachian cu o atitudine antimetafizică în sensul adversității față de spiritul nedialectic al segregărilor mentale forțate, agravate de ipostazierea unor lucruri în mod fals, fantezist izolate: „Omul separă în gîndire adjectivul de substantiv, însușirea de esență . . . Și Dumnezeu metafizic nu este altceva decît un compendiu sau un ansamblu [Inbegriff] al însușirilor celor mai generale extrase din natură, pe care însă omul, tocmai printr-o asemenea separare de ființa senzorială, de materia naturii, o transformă din nou, prin puterea imaginației, în subiect sau ființă de sine stătătoare“. Pe bună dreptate a pus Lenin pe marginea acestor rînduri calificativul „foarte just!“, flancat de două NB-uri, iar exclamația „minunat spus!“ în dreptul următorului pasaj, așijderea prodialectic, antiizolaționist: „Există, așadar, o veșnică ruptură și contradicție între ființare și gîndire? Da, există, dar numai în capul omului [Allerdings im Kopfe], în realitate însă această contradicție a fost de mult rezolvată, ce-i drept [freilich = firește, desigur], într-o manieră coresponsătoare realității și nu noțiunilor tale școlărești, și anume a fost rezolvată cu ajutorul a nu mai puțin de cinci simțuri“ (54). Îndrăznim a înregistra „zvicniri dialectice“ pînă și în ultimul pasaj extras de Lenin din volumul al 8-lea al primei ediții a operelor lui Feuerbach, pasaj „cu privire la bazele materialismului filozofic“: „Gîndirea consideră discontinuitatea realității [das Denken setzt das Diskrete der Wirklichkeit] ca pe o continuitate, iar multiplicitatea infinită a vieții ca pe o identitate singulară [identisches Einmal]. Cunoașterea deosebirii esențiale, de naștere dintre gîndire și viață (sau realitate) este începutul oricărei înțelepciuni în gîndire și în viață. Numai deosebirea [die Unterscheidung = distingerea] este aici o legătură [Verbindung = unire] adevărată“ (57).

Conspectul cărții feuerbachiene despre religie (1851) se încheie la Lenin cu o frază ce glăsuiește, printre altele, despre multiplicitatea infinită a vieții și, în corelație onto-gnoseologică cu asta, despre distingerea ca o veritabilă racordare mintală; iar conspectul părții principale — o „strălucită expunere asupra lui Leibniz“ — din volumul IV al ediției secunde a operelor lui Feuerbach reține de la bun început, alături de

principiul leibnizian al „legăturii indisolubile (și universale, absolute) dintre materie și mișcare“, faptul că la filozoful de la Hanovra esența este „deosebirea, diferența“ (deci nesfârșita multiplicitate), lumea sa fiind, potrivit metaforei lui Feuerbach, „un cristal poliedru, un poliedru care, datorită esenței sale particulare, transformă lumina simplă a substanței într-o bogăție de culori, infinit de variată“ (61—62). Marx, consideră Lenin, l-a prețuit pe Leibniz pentru convingerea sa că substanța corporală „are în sine, în *calitate de substanță*, o forță activă, un principiu de activitate care nu cunoaște repaus“, ultimele elemente ale lumii fiind pentru el „nu atomi inerti, ci *monade* vii, mobile, care reflectă în ele întregul univers și care posedă o (vagă) capacitate de reprezentare (un fel de suflete)“ (62). Avem, prin urmare, la Leibniz un fel de panpsihiem, care, dacă se poate spune așa, abrogă dualitatea trup-suflet. Lenin a beneficiat de faptul că Feuerbach a evidențiat o seamă de momente dialectice din creația leibniziană. Cu privire la teza despre existența multor „ființe vii imperceptibile cu ochiul liber“ (29 : 62) subliniem că ea poate fi apreciată ca o prefigurare a ideii inepuizabilei bogății a universului în adincime, adică în direcția infinitului mic, idee cu incontestabile „disponibilități“ dialectice. Această apreciere e sugerată și de adnotarea lui Lenin, pusă de el în chenar: „Comp. electronii!“ În imediată continuare, vrînd parcă să ne spună că la cel mai mare preiluminist german nu este vorba numai de o multitudinea cantitativă sau fie și calitativă, ci de niște unități (îmbinări) ale contrariilor, Lenin redă teza lui Leibniz că reprezentarea este „starea trecătoare care conține și reproduce multiplicitatea în unitate sau în substanța simplă“ (62—63). Lenin notează apoi că, după Leibniz, există și la om „multe sentimente inconștiente și *verworrene*“ (63). Nu putem rezista ispitei de a aplica noțiunea reprezentării confuze chiar la felul cum apare în gîndirea leibniziană surprinderea unor aspecte dialectice. Și nu încapă îndoială că tocmai pentru deschiderea lor spre dialectică își transcrie Lenin aceste cinci citate consecutive din Leibniz, preluate de la Feuerbach: „De aceea, fiecare corp este afectat de tot ce se petrece în univers“ (63); „Monada, cu toate că e indivizibilă, posedă o tendință complexă, adică o mulțime de reprezentări, dintre care fiecare tinde spre schimbările sale particulare și care, datorită conexiunii lor esențiale cu toate celelalte lucruri, se află în același timp în ea“; „Indivizibilitatea conține în sine infinitul, ca să zicem așa, în germene“; „În natură totul este analog“ (64). „În general, în natură nu există nimic absolut discret; toți opușii, toate limitele spațiului și timpului, ca și toate particularitățile, dispar în fața continuității absolute, în fața conexiunii infinite a universului“ — citează Lenin formularea sintetizatoare a lui Feuerbach, adăugînd în chenar: „Avem de-a face aici cu un fel de dialectică, care e foarte profundă, în ciuda idealismului și obscurantismului clerical.“ (*Ibid.*). Lenin reține notabila încercare a lui Feuerbach (anterioară evoluționismului spencerian) de a înmlădia dialectic opoziția empirism-apriorism: „... ceea ce mai înainte era o *chestiune de experiență* devine mai tîrziu o *chestiune de rațiune* [de ‚judecată sintetică apriori‘] ... În felul acesta, numai din punctul de vedere al istoriei omenirii se poate da un răspuns pozitiv la întrebarea cu privire la originea ideilor“

(65). Lenin traduce în limba rusă următorul pasaj cu privire la geneza psihologică a modului de gândire metafizic, în speță a polarizării unor cupluri categoriale ca existență-esență, singular-general, tranzitoriu-veșnic etc.: „Într-un obiect sensibil, omul distinge esența așa cum este ea în realitate, așa cum este ea ca obiect al percepției senzoriale, o distinge de ceea ce este în esență produs al gândirii abstrase din senzorialitate [von dem aus den Sinnen abstrahierten Gedankenwesen desselben = de esența sa mintală, abstrase din simțuri]. Pe prima el o numește *existență* sau chiar *individ*, iar pe cea de-a doua — *esență* sau *gen*. Omul definește esența ca ceva necesar și etern, căci, chiar în cazul când din lumea sensibilă dispăre un obiect sensibil sau altul, acestea rămân totuși ca obiect al gândirii sau al reprezentării, iar existența el o definește ca ceva întâmplător și trecător“ (68).

Conspectînd textul prelegerilor de istorie a filozofiei ale lui Hegel, Lenin îl menționează pe Feuerbach de patru ori și de fiecare dată cu sugerarea unei filiații. Astfel, între tezele hegeliene că „ceea ce este nici nu e conceput ca fiind, ci conceperea lui înseamnă transformarea lui în universal“ și că „sofiștii au avut ca obiect al cercetării lor și dialectica, filozofia generală; ei au fost gânditori profunzi“, Lenin intercalează însemnarea aceasta: „Fiecare cuvînt (vorbire) generalizează deja; comp. Feuerbach“ (229). Presupunem că sînt vizate aici următoarele rînduri extrase de Lenin din cartea lui Feuerbach despre Leibniz: „Percepția senzorială ne oferă *obiectul*, rațiunea ne oferă *numele* lui [...]. Dar ce este numele? Un semn distinctiv, un indiciu izbitor din care eu fac reprezentantul obiectului, adică ceva ce caracterizează obiectul, pentru a mi-l reprezenta în totalitatea lui“ (67). Dealtfel, tot la unitatea între cele două trepte ale cunoașterii se referă și următoarea trimitere a lui Lenin la Feuerbach: „Aristotel este empiric, dar un empiric care *gîndește* (340). „Elementul empiric, sesizat [aufgefasst] în sinteza lui, este conceptul speculativ... (341). (Subliniat de Hegel). Comp. *Feuerbach*: a citi în înlănțuirea ei evanghelia simțurilor = a *gîndi*“ (239). Sărînd acum peste două locuri unde e semnalată înrudirea dintre concepția feuerbachiană a religiei și cea epicuriană, respectiv hegeliană (253, 267), menționăm pasajul în care se face o legătură între „o inconsecvență de idealist“ a lui Hegel (adică abaterile sale de la maniera idealistă a mersului în direcția abstract-concret) și principiul empirist al gnoseologiei feuerbachiene, principiu care explică posibilitatea saltului la rațional (de pildă, la conceptul calității, al identității calitative) prin acționarea unor legități ale gândirii deja la nivel senzorial. Schițînd o teoretizare materialistă a amintitei inconsecvențe, Lenin scrie: „La început *licăresc* impresiile, apoi se desprinde ceva, după aceea se dezvoltă conceptele de *calitate* (determinațiile lucrurilor sau ale fenomenelor) și de *cantitate*. Apoi studiul și reflexia orientează gândirea spre cunoașterea identității [...].“ (278—281). Înaintea cuvîntului *calitate* Lenin pune un semn prin care trimite la următoarele rînduri: „Calitatea și perceperea (Empfindung) sînt unul și același lucru, spune Feuerbach. Perceperea ne apare ca fiind cea mai primară și mai cunoscută, dar în ea se cuprinde în mod necesar *calitatea*...“. Nu ni se pare lipsit de interes să arătăm că aceste

rînduri consună cu cele evidențiate de Lenin printr-un „NB“ la pagina 66 (în cadrul unui lung citat din monografia feuerbachiană despre Leibniz): „Oare cutare sau cutare caz singular, perceput de mine prin simțuri, este singular *in abstracto*? Nu este el un caz calitativ determinat? Și nu există în această calitate o identitate, perceptibilă chiar senzorial, a unor cazuri singulare?“ Mai important ni se pare însă a preciza că rîndurile terminate prin cuvîntul *calitate* au fost așternute pe hîrtie ulterior, chiar după încheierea fragmentului de care țin și care-i intitulat „Planul dialecticii (logicii) lui Hegel“, și anume în dreptul arhicunoscutei teze că Marx nu ne-a lăsat o „Logică“ (cu literă mare), dar ne-a lăsat în schimb logica „Capitalului“, în care a fost aplicată la o singură știință dialectica materialismului, luîndu-se și dezvoltîndu-se mai departe tot ce este valoros la Hegel (281).

Această din urmă teză, din care nu rezultă nicidecum că Feuerbach nu a preluat și dezvoltat nimic din tezaurul creației hegeliene, am lega cele trei referiri la Feuerbach din conspectul leninian al cărții lui F. Lassalle despre Heraclit: 1. „... la Marx există [spre deosebire de Lassalle] o mulțime de lucruri *noi*, și pe el îl interesează numai mișcarea înainte *de la* Hegel și de la Feuerbach *mai departe*, de la dialectica idealistă la cea materialistă“ (285); 2. „Marx l-a părăsit, în 1844—1847, pe Hegel și a trecut la Feuerbach și mai departe de Feuerbach spre materialismul istoric (și dialectic)“ (286); 3. „Este straniu că Lassalle, care rumegă într-una filozofia religioasă a lui Heraclit, nu-l citează măcar o dată pe Feuerbach, nici nu pomeniște de el! Ce atitudine avea, în general, Lassalle față de Feuerbach? De idealist hegelian?“ (289) — Neîndoielnic, asociația dintre filozofia religioasă a lui Heraclit și Feuerbach se face aici în primul rînd pe baza faptului că acesta din urmă a fost un vestit filozof al religiei, a cărui ultima lucrare amplă — „Theogonie...“ — a apărut cu un an înainte de cele două volume lassaliene despre Heraclit, publicate în 1858. Dar întrebarea dacă Lassalle avea față de Feuerbach o atitudine de idealist hegelian poate implica și problema dacă Lassalle a intuit ceva din afinitatea unor vederi feuerbachiene cu *dialectica* Efesianului. Asta cu atît mai mult cu cît celebrul fragment heraclitian despre caracterul unic, necreat și (din dorința conciziei fie spus) pulsatoriu al lumii e taxat de Lenin ca „o foarte bună expunere a elementelor incipiente ale materialismului dialectic“ (291). Unde mai trebuie pus că și mai celebrul, căci mult mai substanțialul fragment leninian intitulat „În jurul problemei dialecticii“, specificînd, în dublu chenar, niște „cercuri“ în filozofie, adică în istoria acesteia, glăsuiește astfel cu privire la perioada modernă: „Holbach—Hegel (prin Berkeley, Hume, Kant), Hegel—Feuerbach—Marx“ (301). Este semnalată aici o spirală avînd două semicercuri, din care primul duce de la un materialist metafizic la cel mai dialectic idealist al tuturor timpurilor, iar al doilea semicerc — de la această culme a idealismului dialectic la materialismul dialectic. Și după cum intercalarea lui Kant între Holbach și Hegel înseamnă, printre altele, un început de dialectizare, cam la fel permite, credem noi, poziția intermediară a lui Feuerbach s-o interpretăm nu numai drept o simplă antiteză la idealismul hegelian, ci și ca o timidă, eventual chiar foarte

timidă și palidă prefigurare a colosalului efort prin care Marx s-a întors în zona materialismului militant la înălțimea valorificării plenare a tot ce este viabil în dialectica hegeliană.

DIALEKTISCHE TENDENZEN BEI FEUERBACH, WIDERSPIEGELT
IN LENINS PHILOSOPHISCHEN HEFTEN

(Zusammenfassung)

Der vorliegende Artikel hat die Bestimmung, eine Menge dialektische Aspekte aus dem Werke des grossen deutschen Materialisten (geboren vor 175 Jahren) hervorzuheben, die wir bei Lenin in seinen „Philosophischen Heften“ an vielen Stellen antreffen. Es wird unter anderen unterstrichen, dass aus der „glänzenden“ Feuerbachschen Darstellung des Denkens von Leibniz, Lenin auch die Tatsache festhielt, dass wir in diesem Denken „eine Dialektik eigener Art, und eine sehr tiefe“ vorfinden. Der Meinung des Verfassers nach stellt der Materialismus Feuerbachs nicht nur eine einfache Antithese zum Idealismus Hegels dar, sondern auch eine schlichte, blasse, aber bemerkenswerte Vorwegnahme der grossartigen Gedankenarbeit, mittels welcher Marx seine Weltanschauung auf dem Niveau der vollkommenen Verwertung alles Dauerhaften der Hegelschen Dialektik ausarbeitete.

ESTETICA ȘI ȘTIINȚA

OVIDIU MAGHIARU

Mutațiile produse în viața socială contemporană de amplificarea revoluționară a funcțiilor științelor, mai ales a aceloră cu aplicabilitate practică, faptul că fenomenul determină spiritul epocii, spiritul științific, are ca efect și tendința ca toate activitățile subsumabile sau care implică termenul de cunoaștere să fie judecate și comparate cu acest spirit științific. Supremația științei, apreciată prin prisma eficienței ei sociale, este salutară, fără îndoială. Numai că în unele cazuri ea produce și consecințe indezirabile. Ne vom referi în cele ce urmează la unele aspecte ce privesc statutul de știință al esteticii în funcție de compararea ei cu științele experimentale, comparație care a servit unor cercetători drept temei pentru negarea funcțiilor științifice ale esteticii.

De la început formulăm părerea că estetica este o știință deoarece s-a constituit ca rezultat al unui proces de cunoaștere care, în principiu, nu se deosebește de cunoașterea al cărei rezultat sînt științele naturii. Sub acest aspect, evident, științele naturii și estetica se aseamănă. Motivele, însă, pentru care estetica nu este considerată o știință se întemeiază pe deosebiri dintre ea și științele naturii. De aceea, este cazul în continuare să ne ocupăm cu precădere de aceste deosebiri.

Una dintre cele mai importante deosebiri între știință și estetică este determinată de particularitățile obiectului cunoașterii, în cazul esteticii pe de-o parte, și în cazul științei pe de altă parte. În cazul esteticii, obiectul ei de cunoaștere este lumea artei, în principal, constituită din totalitatea operelor de artă și relațiile lor cu creatorii și receptorii. (Facem abstracție aici de faptul că estetica are ca obiect și aspectele estetice ale lumii naturale, a vieții sociale și spirituale.) Operele de artă ca obiect al cunoașterii sînt o realitate de gradul al doilea. Ele sînt ceea ce sînt nu ca rezultat al jocului forțelor naturale spontane, ci rezultatul activității umane. În consecință, vor fi dominate nu de către o ordine spontană, ci de o ordine impusă de rigori și necesități umane. Nu este, credem, necesar să demonstrăm mai pe larg aici deosebirile dintre ordinea lumii naturale și cea creată de către om, deși aceasta din urmă se realizează în respectul celei dintîi. Vom reaminti doar mențiunea lui Marx privitoare la specificul activității creatoare a omului al cărei rezultat este cea de a doua natură, lumea civilizației făurită de către om. Marx arăta că legea acțiunii în procesul creației și a muncii în general, este scopul care îl animă, îl determină să acționeze, pe om. Astfel că lumea artificială instituită de către om în procesul muncii, incluzîndu-se aici și operele de artă ca rezultat al muncii creatoare, este structurată și deci dominată de o ordine dependentă de aceste scopuri umane.

Științele naturii au ca obiect o realitate care își datorește existența și ordinea ei însăși. Din acest punct de vedere, științele naturii repre-

zintă conștiința de sine a naturii teoretic sistematizată. Conținutul științelor naturii este deci determinat de către o realitate care nu cuprinde umanul. De aceea este posibilă o maximă obiectivitate a enunțurilor științelor naturii; de aceea este posibilă instaurarea unor criterii obiective ale adevărului lor și, tot de aceea, aceste adevăruri pot fi universale.

Lumea operelor de artă reprezintă o totalitate de imagini cu valoare de cunoaștere, o cunoaștere în care este prezentat omul cu interesele, scopurile, trăirile sale specific umane. Deci conținutul operelor de artă nu este realitatea așa cum este ea în afara omului, ci o realitate transpusă, elaborată în funcție de un mare număr de aspecte care alcătuiesc esențialitatea umană.

În măsura în care arta este tratabilă ca o formă specifică de cunoaștere a realității naturale, a celei sociale și a omului înțeles în totalitatea determinațiilor sale, estetica, în calitate de cunoaștere a artei, se evidențiază ca o cunoaștere a cunoașterii. Cele două nivele ale cunoașterii — arta, cunoaștere a realității și estetica, cunoaștere a artei — se deosebesc în mod esențial. Artă ca modalitate de cunoaștere umanizantă prin imagini senzoriale a realității independente de om se deosebește de cunoașterea științifică tocmai prin faptul că imaginile sale, așa cum se exprima Hegel, sînt de natură concret-senzorială și reprezintă materia spiritualizată, spiritul materializat. Spre deosebire de imaginile științifice despre lume, imaginea artistică nu poate exista ca imagine pur spirituală, subiectivă, ea în mod obligatoriu trebuie să ni se înfățișeze într-o ipostază materializată. Și dacă pentru știință realitatea materială este identică cu sine, în opera de artă realitatea materială este, dacă ne putem exprima astfel, identică cu omul.

O altă deosebire între cunoașterea științifică și cea artistică se referă la rezultatul, la conținutul celor două tipuri de cunoaștere. Mulți esteticieni contemporani fac observația că în știință adevărul este definibil ca *adequatio intellectus ad rem* și este aplicabil criteriul practicii pentru verificarea lui. Din această cauză, în știință contrarul adevărului este eroarea. În artă, imaginea nu se validează în mod obligatoriu prin gradul ei de adecvare la obiect și deci nici principiul practicii ca mijloc de verificare nu poate opera. Din această cauză, în imaginea artistică contrarul adevărului nu este eroarea. În domeniul imaginilor artistice, adevărul, așa cum este el statuat de știință, poate fi mai mult sau mai puțin deformat, fără însă ca aceasta să-l situeze în afara a ceea ce este cu valabilitate umană. Imagini artistice ca cele ale lui Bosch, Brueghel, Picasso, cum sînt cele ale suprarealiștilor, scrieri ca cele ale lui Kafka sau Ionescu, științificește vorbind, pot fi așezate în afara adevărului. Cu toate acestea ele nu își pierd capacitatea de comunicare cu oamenii, de a avea semnificații profund umane, de a ne satisface pe noi într-un fel în care adevărul științific nu o poate face. Trebuie arătat totuși că imaginile artistice nu în mod obligatoriu și nu întotdeauna se îndepărtează, neglijează sau deformează ceea ce în știință se numește adevăr. În cazul orientărilor realiste din istoria diferitelor arte, cu excepția arhitecturii și muzicii unde termenul de realism nu este cazul să fie folosit, imaginile artistice, atît din punctul de vedere al formei cît și al conținutului, pot fi comparate

cu realitatea, li se poate aplica principiul adecvării la obiect. Mai mult, este știut că mulți oameni, dintre aceia care nu dispun de suficiente criterii pentru aprecierea unei opere de artă, judecă imaginile artistice exclusiv sau aproape exclusiv după gradul lor de asemănare cu realitatea.

Este îndeobște cunoscut faptul că domeniul artei este însușit de către oameni într-un dublu mod: este vorba în primul rînd despre o însușire, așa cum se exprima Marx, practico-spirituală, adică receptarea nemijlocită a operelor de artă, proces în care elementul principal de specificitate îl reprezintă formarea efectului estetic, satisfacția artistică; este vorba în al doilea rînd despre o însușire teoretică, adică transpunerea fenomenului artistic în propozițiuni explicative. Acest din urmă mod se realizează la mai multe nivele, primul fiind reprezentat de critica de artă, iar ultimul, din unghiul de vedere al gradului de generalitate teoretică desigur, de către estetică. Între aceste nivele se situează alte modalități de însușire teoretică a artei. Este lesne de înțeles că însușirea teoretică a artei nu duce la constituirea, prin ea însăși, a efectului artistic, ci la satisfacerea nevoii de cunoaștere. De aceea, însușirea teoretică a artei se apropie de însușirea științifică a realității. În orice caz, însușirea teoretică a artei și însușirea științifică a realității răspund unei necesități de același tip, necesitatea de cunoaștere. Vom mai aminti aici și faptul că între cele două modalități de însușire a artei nu se pot fixa limite absolute de distingere, că ele nu se presupun reciproc în mod obligatoriu. Mai cu seamă observația din urmă se evidențiază ca importantă pentru înțelegerea unor aspecte care privesc asemănările și deosebiriile dintre artă și știință, respectiv dintre estetică și știință. Însușirea practic-spirituală a artei se poate realiza cu efecte depline de ordin afectiv-emoțional în absența totală sau presupunînd într-o măsură mică însușirea teoretică. Mai simplu, în viață lucrurile se petrec cam în felul următor: cineva poate fi apt să trăiască prin receptare nemijlocită o operă plastică, literară sau de alt fel, fără a ști să explice nimic sau aproape nimic în legătură cu alcătuirea operei sau a relațiilor dintre ea și subiectul percepător. Dar și însușirea teoretică este posibilă în absența celei practic-spirituale. Ne putem cu ușurință imagina însușirea unei cărți foarte bune de estetică prin simplă învățare. Vom putea ști în acest fel foarte multe lucruri despre artă în absența contactului nemijlocit cu opere de artă. Evident, cazul ideal este acela cînd experiența senzorială rezultată din însușirea nemijlocită a operelor de artă se îmbină armonios cu existența unor cunoștințe teoretice sistematizate despre ele.

Am discutat pînă acum despre artă pornind de la ideea că este formată din imagini cu o anumită valoare cognitivă, motiv pentru care putem afirma despre ea că este o formă specifică de cunoaștere. Imaginile artistice nu sînt totuși numai niște entități care ne spun despre realitatea obiectivă sau despre cea subiectivă același lucru pe care ni-l spun științele naturii sau cele psihologice. Și nu este vorba despre *cum* ne spun știința și arta ceea ce ne spun despre realitate, ci în primul rînd despre *ce* ne spun. Conținutul imaginilor artistice este cu totul deosebit în comparație cu noțiunile și adevărurile științifice. O operă de artă plastică, un peisaj

de exemplu, prin conținut este mult mai sărac în determinații în raport cu descrierea științifică a aceluiași peisaj. În același timp este mult mai bogat decât imaginea lui științifică. Întrebarea la care estetica și alte discipline despre artă trebuie să răspundă este următoarea: de unde provine bogăția de conținut a operelor de artă capabilă să producă în subiectivitatea noastră acea stare pe care cu termeni nu întru totul potriviți o numim satisfacție artistică? Ea poate proveni, într-o măsură care nu poate defini arta, din realitatea naturală sau socială, fiindcă aceste două domenii știm că pot îndeplini funcții estetice. În istoria artelor și a disciplinelor despre artă găsim destule păreri formulate în sensul că frumosul artistic este rezultatul transpunerii în operă a frumosului natural. Această idee conține fără nici o îndoială o anumită cantitate de adevăr, mai cu seamă când ne referim la artele plastice tradiționale. Experiența creației artistice a secolului nostru care se caracterizează printr-o pronunțată tendință de distanțare față de realitatea naturală, demonstrează că artisticul (inclusiv frumosul) specific operelor de artă nu provine exclusiv din realitate. El provine cu precădere din actul creației, este rezultatul obiectivării, al exteriorizării unui conținut de calitate omenești dinspre creator spre opera de artă. Deci ceea ce este opera de artă, în conținut și formă, se datorește parțial realității exterioare operei și creatorului ei și parțial creatorului care introduce în operă, și prin operă în realitate, un conținut și o formă înainte inexistente. Iată de ce sîntem îndreptățiți să spunem că arta este în același timp cunoaștere (reflectare) și creație. În plus, este de subliniat un aspect de importanță tot atît de generală ca și cele discutate anterior. Creația artistică se deosebește de toate celelalte activități de creație prin aceea că rezultatele ei nu se repetă. Fiecare operă de artă este un unicat. Această caracteristică, dacă este unilateral înțeleasă, se poate răsfrînge în chip defavorabil asupra esteticii, sugerînd îndoielei cu privire la natura ei științifică.

Caracteristicile cognitive și de creație ale operelor de artă pun în evidență extrema lor complexitate în calitate de obiect de studiu pentru estetică. Este știut că în istoria esteticii moderne caracterul de știință al esteticii a fost afirmat de către unii și negat de către alții. Kant, de exemplu, nu credea că este posibilă o știință despre artă, este posibilă doar o critică a artei. Cei care neagă în zilele noastre statutul de știință al esteticii pleacă de la fundamentele raționale întemeiate de Kant. Cîteva sînt temeiurile, reale de altfel, dacă privim lucrurile dintr-un anumit unghi de vedere, de la care pornesc cei care se îndoiesc sau chiar neagă posibilitatea integrării esteticii în rîndul științelor:

- a) Adevărurile formulate de către estetică nu au valabilitate universală din moment ce ele nu se dovedesc aplicabile tuturor timpurilor, tuturor ramurilor artistice și tuturor operelor de artă din interiorul lor;
- b) obiectul de studiu al esteticii, în primul rînd arta, nu se dovedește a fi o realitate dominată de cauze și legi generale care să constituie necesitatea internă, ordinea esențială posibil de surprins și exprimat prin limbaj;

- c) conceptele, normele, regulile și teoriile formulate de către estetică se dovedesc ineficiente prin ele însele pentru creatorii de artă în sensul de a-i învăța să creeze opere de artă. Învățînd estetică nu este suficient pentru a deveni artist.

Referitor la punctul a). Sintem de părere că unul dintre cele mai nejustificate motive pentru care pînă în zilele noastre unii contestă natura științifică a esteticii constă în aceea că adevărilor ei li se pretinde să satisfacă aceleași exigențe pe care le satisfac adevărurile științelor naturii sub raportul conținutului și al posibilităților de verificare. Pentru aceștia, adevăr este numai acea idee sau acel enunț care prin conținut este adecvat la obiect, are valabilitate generală și poate fi verificat experimental. În ce privește adecvarea la obiect, ni se pare un criteriu de care nu ne putem dispensa atunci cînd definim adevărul, indiferent la care domeniu ne referim. Din acest punct de vedere, ideile esteticii, cu condiția de a nu fi rodul unor speculații sterile, întrunesc și ele condițiile adevărului. Numai că verificabilitatea experimentală și valabilitatea generală nu le putem considera condiții obligatorii. Verificarea adecvării la obiect al ideilor esteticii nu se poate înfăptui pe căi experimentale. Verificarea acestor idei se realizează pe căi raționale fiindcă arta și celelalte domenii de manifestare ale esteticului, în calitate de obiect de studiu al esteticii, sînt prin conținutul lor de natură spirituală. În plus, spiritualitatea operelor de artă înseamnă cu precădere afectivitate. În măsura în care afectivitatea conținută în operele de artă și subiectivitatea noastră ca urmare a efectului lor nu poate fi verificată experimental, în aceeași măsură nu pot fi verificate nici ideile care încearcă să o explice. Știm însă că fenomenele afective se conștientizează în diverse forme în funcție de particularitățile persoanei, a claselor sau a popoarelor. Estetica reprezintă prin urmare conștientizarea sistematizată a conținutului spiritual al fenomenului artistic, conținut care depinde de subiectivitatea noastră și se manifestă extrem de variabil. Prin aceasta estetica se deosebește de științele naturii care reprezintă conștientizarea unui obiect în sine existent și lipsit de orice spiritualitate. Din moment ce există deosebiri menționate de noi între obiectul esteticii și cel al științelor naturii este firesc să existe deosebiri și între adevărurile ce intră în componența lor. În acest caz este oare justificată aplicarea criteriilor unei științe, alteia? După părerea noastră, nu. Fiecare domeniu al cunoașterii își impune propriile sale criterii determinate de specificul său și de metodele de cercetare potrivite lui. Firesc, pe temeiul nonidentității dintre adevărurile științelor naturii și cele ale esteticii, nu i se poate nega acestea din urmă calitatea de știință.

Referitor la punctul b). Se știe că Marx, vorbind despre activitatea specific umană de creație, arăta că omul este capabil să creeze nu numai după legile utilității în sens material, ci și după legile frumosului. Formularea lui Marx trebuie înțeleasă într-un sens foarte larg, acela că în artă frumosul, respectiv artisticul, este frumos sau artistic numai dacă îndeplinește niște condiții. Un sistem de cuvinte poate fi o poezie numai în condiții determinate. Un sistem de culori poate alcătui o pictură numai în anumite condiții etc. Dificultățile esteticii constau tocmai în abstragerea și formularea într-un mod sistematizat a acestor condiții. O anumită

legitate, înțeleasă în sensul de totalitate de reguli în afara cărora un anumit material nu poate lua înfățișarea unei opere de artă, există fără nici o îndoială și acționează organizator în mod obiectiv și în artă. Legile esteticului nu pot fi însă exprimate sub forma unor enunțuri cum ar fi legea proporțiilor multiple în chimie, de exemplu. Ca urmare, ele nu pot fi exprimate nici sub forma unor formule matematice. Dacă presupunem cunoașterea unei legi a naturii, lege care exprimă aspectele generale ale relaționării diverselor fenomene, noi putem în mod experimental provoca producerea evenimentului și știm cum se va desfășura el. În artă cunoașterea aspectelor ei generale nu este suficientă pentru a putea produce o operă. Aici mai sînt necesare și alte calități de ordin subiectiv, în afara celor ce țin de cunoaștere, pentru a putea înfăptui o operă de artă.

Pornind de la observațiile de mai sus vom putea înțelege și motivul pentru care regulile, normele, principiile care alcătuiesc sistemul cunoștințelor de estetică, se referă cu precădere la operele deja realizate și nu la felul în care vor fi realizate operele viitorului.

Se pune și aici întrebarea: particularitățile discutate ale domeniului estetic care îl fac să se deosebească de restul lumii, este un temei suficient pentru a contesta caracterul de știință al esteticii? După părerea noastră, nu. Problemele de mai sus nu sînt în măsură să invalideze atributul de cunoștințe-adevăruri a ceea ce știm noi despre artă.

Referitor la punctul c). Menționăm la acest punct că însușirea unor cunoștințe de estetică oricît de aprofundate nu îi conferă oricui capacitatea de a crea o operă de artă și nu poate înlocui, de asemenea, receptarea nemijlocită a operelor de artă. Cu alte cuvinte, a crea sau a recepta o operă este un proces cu totul deosebit în comparație cu a ști oricît de multe lucruri despre ea. La acest nivel, deosebirea dintre a ști și a realiza se pune la fel și în alte domenii ale activității umane cum este aceea a creației tehnice, de exemplu. Și aici a cunoaște (legile naturii) nu înseamnă și a putea realiza o mașină oarecare. Numai că distanța și condiționarea reciprocă dintre a ști și a realiza este cu totul alta în artă și în tehnică. A ști estetică, am amintit, nu înseamnă a putea crea o operă de artă. Deci a ști estetică nu este o condiție indispensabilă a creației artistice. (Ideea nu înseamnă că negăm importanța cunoașterii teoretice a artei pentru creatori sau pentru receptori, dar despre acest aspect al problemei nu ne putem ocupa acum.) În tehnică cunoașterea legilor este o condiție *sine qua non* pentru realizarea diferitelor tipuri de mașini. Prin urmare, în creația tehnică apropierea dintre a ști și a realiza este mult mai accentuată în comparație cu creația artistică. Faptul este în măsură să evidențieze, de data aceasta în planul practicii, deosebiri între estetică și științele naturii.

Se pune și la acest punct întrebarea: fiindcă cunoștințele de estetică nu au aplicabilitate practică în aceeași măsură ca sistemul de cunoștințe despre natură, sîntem îndreptățiți să nu atribuim virtuți științifice esteticii? După părerea noastră, nu. Exprimăm această părere pentru că statutul științific al unui sistem de cunoștințe nu depinde în primul rînd de aplicabilitatea lui practică, ci de faptul dacă răspunde în mod pozitiv

nevoii de a ști a omului, dacă se referă la un domeniu distinct al lumii înconjurătoare cu ajutorul unui aparat lingvistic specific și adecvat, dacă i se pot aplica criteriile pentru verificarea aserțiunilor sale, criteriile nu neapărat universale sau practic-experimentale.

ESTHÉTIQUE ET SCIENCE

(Résumé)

L'article essaie de répondre à une question d'actualité: si l'esthétique réunit ou non les conditions d'une science, en la comparant avec les sciences naturelles. La réponse affirmative est fondée sur l'analyse des différences et des ressemblances entre l'objet de l'esthétique (l'art en principal) et l'objet des sciences naturelles — différences et ressemblances qui conditionnent le spécifique des vérités que celles-ci formulent.

On démontre que les différences entre les vérités des sciences naturelles et celles de l'esthétique ne sont pas un fondement suffisant pour nier le caractère de science de l'esthétique.

NATURA ȘI FORMA JUDECĂȚII DE CUNOAȘTERE LA KANT (III)

GH. TOMA

Vom pune în discuție sub acest titlu numai teoria kantiană asupra judecăților *apriori analitice* și *sintetice*. O expunere completă a subiectului ar trebui să mai cuprindă și deducția metafizică și transcendentală a categoriilor pe baza celor patru tipuri clasice de judecăți. În cazul acesta judecata sintetică apriori, care este după Kant forma logică esențială a adevăratului spirit științific și filozofic, ar putea să ne apară, după cum s-a și spus uneori, ca judecată de existență sau de experiență. În această formă a judecății categoriile intelectului sint atribuite în procesul cunoașterii, adică al constituirii *naturii* și *experienței*. Explicit întâlnim afirmate la Kant trei tipuri de judecăți: de cunoaștere, estetică și teleologică. Astfel, nu este greșit sau exagerat dacă spunem că acest filozof a putut fi considerat pe bună dreptate și întemeietorul *logicii valorilor*, deci nu numai al filozofiei generale a valorilor culturale.

Este interesant de subliniat și în această ordine de idei câteva din premisele teoretice și ideologice ale modului kantian de a pune și de a soluționa problema naturii și formei judecății de cunoaștere, cum am definit-o noi mai înainte. Putem deci aminti, în consens cu întreaga literatură critică despre Kant, că unul din punctele de plecare l-a constituit distincția pe care o făcuse Leibniz între adevărurile *de fapt* și cele *nece-sare*, și în efortul său pretimpuriu de a concilia empirismul cu raționalismul. Dar în același sens se înscrie și o altă mare poziție a spiritului modern care a acționat pozitiv asupra spiritului kantian. Este vorba de o altă distincție, care aparține de data aceasta lui J. J. Rousseau, anume separația metodologică între *starea de drept* și *starea de fapt*.

Teoria kantiană a judecății, ca un fapt filozofic esențial, se înscrie în mod foarte evident în tendința generală a gândirii filozofice moderne de-a împăca empirismul cu raționalismul, de a justifica *logic*, prin urmare prin reflecție critică asupra actului gândirii însăși, anumite tendințe și idealuri ale științei și filozofiei moderne. Logica modernă, înțeleasă ca logică internă a cunoașterii, este animată de ideea invenției, a progresului cunoașterii umane, adică ea caută a se institui am putea spune ca o logică a invenției, aruncînd la o parte odată cu scolastica medievală și ideea valorii absolute a silogisticii aristotelice. Această teorie, atît de discutată și în zilele noastre, mai ales în orientările neopozitiviste, se definește de asemenea — ca teorie logică în primul rînd —, în cadrele, în interiorul principiului gnoseologic fundamental kantian: intuiția fără concept este oarbă, conceptul fără intuiție este gol. Ideea unității sintetice este o idee fundamentală în criticismul kantian, la toate nivelele afirmării sale, atît intelectul cît și rațiunea sint facultăți sintetice ale conștiinței umane.

Teoria kantiană a judecăților analitice și sintetice este, cum rezultă din denumirea completă a acestor forme de judecăți, o teorie *aprioristă*. Prin urmare, înainte de a vedea care este natura, conținutul lor logic și semnificația generală gnoseologică, se impune o analiză a conceptului kantian de aprioritate. După Kant, cum am văzut, orice cunoaștere omească începe cu experiența: „căci, cum spune el, prin ce altceva ar putea fi deșteptată spre funcționare facultatea noastră de cunoaștere, dacă nu prin obiecte care exercită influență asupra simțurilor noastre și care, pe de-o parte, produc ele inele reprezentări, pe de altă parte pun în mișcare activitatea noastră intelectuală, pentru a le compara, a le lega sau a le separa, prelucrând astfel materialul brut al impresiilor sensibile într-o cunoaștere a obiectelor ce se numește experiență”¹. Dar dacă după Kant orice cunoaștere a noastră începe cu experiența „nu înseamnă totuși că ea provine întreagă *din* experiență”. Există cunoștințe, spune el, independente de experiență, independente de orice impresii ale simțurilor, și astfel de cunoștințe „se numesc apriori și se deosebesc de cele empirice, care își au izvoarele lor aposteriori, adică în experiență”².

Kant pornește, așa dar, de la convingerea că există asemenea cunoștințe — propoziții, judecăți și noțiuni — al căror izvor nu este experiența ci rațiunea însăși, că există deci cunoștințe apriori. S-a spus că în afirmarea existenței acestei categorii de cunoștințe Kant nu a procedat critic ci dogmatic. El ar fi afirmat mai întâi existența lor, pe baza unui anumit principiu, și numai după aceea a trecut la determinarea originii, întinderii și valorii lor în câmpul cunoașterii științifice. Mai mult: s-a spus de asemenea, ceea ce pare a fi în și mai mare măsură just, că în determinarea existenței și formei acestor cunoștințe originare, după el condiție epistemologică, logică, a oricărei experiențe, Kant a procedat chiar inductiv. Adică, așa cum a pornit de la realitatea științei, de la acceptarea acesteia ca ceva dat real, urmind să se arate *cum* este ea posibilă, la fel a procedat și în cazul de față: a plecat de la existența în cadrul științei, chiar și a bunului simț, a unui asemenea tip de cunoștințe la determinarea formei și funcției lor logice. Faptul că această interpretare a mișcării gândirii kantiene este în anumite limite justă, este pus în evidență și de împrejurarea că notele definitorii, criteriul lor de stabilire, adică *necesitatea* și *universalitatea*, este scos din conceptul științific modern de lege.

După ce Kant afirmă că există, că *trebuie* să existe, cunoștințe absolut pure, neempirice, adică cunoștințe apriori în sens metafizic, aceste cunoștințe fiind cum am văzut judecăți și noțiuni ale spiritului științific, el va stabili criteriul de determinare al acestora față de cele empirice, adică criteriul *existenței* și al *valabilității* lor logice. „Dacă, deci, spune Kant, *în primul rînd* se găsește o judecată care este gândită în același timp cu *necesitatea ei*, ea este judecată a priori, iar dacă pe lângă aceasta, nu este derivată decît din una care este ea însăși valabilă ca judecată necesară, ea este absolut a priori. În al doilea rînd: experiența nu dă niciodată judecăților ei *universalitate* adevărată sau strictă, ci

¹ *Critica rațiunii pure*, Ed. științifică, București, 1969, p. 41.

² *Ibidem*, p. 42.

numai acea presupusă și relativă⁴. Iar dacă o judecată este gândită „cu universalitate strictă, adică astfel încît nici o excepție nu e îngăduită ca posibilă, atunci ea nu e dedusă din experiență, ci e valabilă absolut a priori. Universalitatea empirică nu este decît o înălțare arbitrară a valabilității, de la ceea ce e valabil în cele mai multe cazuri, la ceea ce e valabil în toate cazurile, ca de exemplu în judecata: toate corpurile sînt grele: cînd, dimpotrivă, universalitatea strictă aparține esențial unei judecări, atunci această universalitate indică un izvor special de cunoaștere a judecării, anume o facultate a priori de cunoaștere. Necesitatea și universalitatea strictă sînt deci criterii sigure ale unei cunoștințe a priori și sînt deci inseparabil unite între ele”³.

Avem afirmată și la Kant convingerea că experiența fiind contingentă, și nu numai fragmentară, nu poate genera adevăruri universale și necesare, nu poate constitui fundamentul valabilității judecăților științei. El va acorda și adevărilor empirice o anumită universalitate, relativă, nu însă și necesitate. Generalitatea, universalitatea, pe care o dă experiența judecăților de existență, este limitată și nu necondiționată, absolută.

Prin caracterul său necesar și universal cunoștința noastră este după Kant *a priori*, originea acestor cunoștințe se află deci în conștiință și nu în experiență. Realitatea unor principii *a priori* . . ., spune Kant, este indispensabilă pentru posibilitatea experienței însăși pentru că, se întreabă el, de unde ar putea lua experiența însăși certitudinea ei dacă toate regulile potrivit cărora procedează ar fi empirice, contingente și nu necesare și universale, adică *a priori*. Kant face în mod repetat deosebire între aprioricul *genetico-psihiologic* și cel *logic*. După el empirismul și raționalismul au amestecat două probleme cu totul diferite, anume problema legitimării sau genezei cunoștinței și problema legitimării sau valorii ei logice. Una ar fi deci aprioritatea *logică* sau de *valoare* și alta este cea ontologică sau psihologică. Este vorba prin urmare de un conținut logic minimal căruia Kant dorește să-i confere valoare apriori absolută, necondiționată.

În deplin acord cu știința modernă Kant va considera că orice cunoștință științifică trebuie să se caracterizeze prin necesitate și universalitate. Dar asociind aceste note esențiale ale cunoștinței științifice cu aprioritatea pură Kant face ca ele să fie absorbite în conștiință, pierzîndu-se semnificația lor obiectivă. De aceea s-a putut afirma că nu odată Kant amestecă punctul de vedere logic cu cel psihologic, raționalismul cu subiectivismul.

Putem spune însă că atunci cînd acest gînditor afirmă că toată cunoașterea noastră începe cu experiența se află de partea empirismului modern. În schimb, cînd susține că deși cunoașterea începe cu experiența ea nu se reduce la experiență, întrucît experiența este contingentă, gîndirea sa se orientează spre raționalism. Kant reia mai întîi ideea raționalistă cuprinsă în postulatul gnoseologic leibnizian, idee după care experiența simțurilor trezește la activitate facultatea noastră de cunoaștere, dar n-o creează. Apriorismul va reține unele din pozițiile raționalismului și pe

³ *Ibidem*, p. 44.

altele le va combate, le respinge în permanență. În criticism gândirea nu este *necesară și obiectivă* în sens analitic, ea nu mai creează din ea obiecte absolute, conexate la o necesitate interioară. Apriorismul kantian este transcendental și în esență sintetic. Gândirea la Kant, ca și în cazul empiriștilor, va pierde capacitatea ei metafizică, ontologică creatoare, raționalismul apriorist fiind, dacă se poate spune astfel, un idealism gnoseologic demetafizicizat, dezontologizat. Aprioritatea kantiană se poate spune că n-are nimic comun cu ineitatea, ceea ce numește Kant „dobîndirea originară“, innăscută, este numai capacitatea de a produce noțiuni apriori la „raționarea“ sub acțiunea experienței. Ceea ce este prin urmare independent de experiență, se raportează ca un dat al conștiinței, și nu ca un factor transcendent la experiență, pe care o condiționează, o face posibilă, o constituie ca atare.

Prin urmare, cum va spune de la început Kant, gnoseologia sa nu va mai fi o analiză psihologică a facultății noastre de cunoaștere, adică o parte a psihologiei conștiinței, cum era la Locke, și nici o „geografie a rațiunii umane“, cum credea Hume. Opera întreprinsă de Locke, deși conținea în ea germenele adevărului, va rămîne după Kant în esență descriptivă. Această critică nu va însemna nici o simplă analiză logică, în accepțiunea clasică a acestei discipline, pe care el o și considera definitiv încheiată. Ea nu va fi nici un studiu al „părerilor savanților“ asupra cunoașterii, ci va fi o critică a facultății însăși de cunoaștere, încercare a determinării apriori a formelor cunoașterii, pornind de la cunoștință ca un fapt dat.

Apriorismul kantian pune din nou în evidență necesitatea existenței unui obiect care acționează asupra subiectului, pe care noi îl putem gândi dar nu putem să-i aplicăm formele subiective ale conștiinței noastre. Existența acestui obiect este, cum vom vedea mai pe larg, admisă, postulată de Kant dar nu și demonstrată. Deși este situat în afara spațiului și timpului, el totuși trebuie să poată acționa asupra simțurilor, prilejuind experiența, adică determinînd facultatea de cunoaștere să se orienteze spre exterior. Pe de altă parte Kant va atribui caracter apriori nu numai categoriilor intelectului și rațiunii ci și formelor sensibilității, spațiului și timpului. Dar, în concepția lui Kant, acestea nu vor avea, ca formele inteligenței, funcție creatoare, caracter spontan, cum se mai poate spune în terminologie kantiană, ci funcție receptivă.

După ce separă empiricul de rațional, cunoștințele, intuițiile pure de cele empirice, după ce separă cele două facultăți ale conștiinței, Kant va încerca să unifice din nou ceea ce fusese mai înainte separat, experiența încetînd de a mai fi o realitate pur contingentă.

Am putea spune că *apriorismul* kantian apare pe de-o parte din nevoia de a apăra știința în fața atacurilor scepticismului, de a salva mai ales conceptul modern de lege necesară și universală, iar pe de altă parte el este și expresia continuării unei prejudecăți în legătură cu originea axiomelor și postulatelor gândirii matematice și principiilor logicii. Se credea, încă din antichitate, că acest tip de cunoștințe umane — și nu e vorba numai de cunoștințele matematicii pure — au caracter apriori. După cum am văzut, Kant crede că există asemenea cunoștințe apriori,

cunoștințe *absolut pure*, creații pure ale intelectului uman, independente de orice experiență, în științele moderne și chiar în cunoașterea simțului comun. Astfel, ca o nouă formă a idealismului, apriorismul nu este numai parțial fals, ci este în esența lui neștiințific. Dar, ca și în alte cazuri asemănătoare, sub forma, sub învelișul unei gândiri idealiste putem găsi dezvoltându-se și tendințe, idei înaintate, progresiste. Acesta este, cum am văzut, și cazul cu apriorismul kantian. Când acest apriorism va fi depășit și sfărâmat de mersul înainte al gândirii umane atunci elementele sale pozitive se vor afirma mai liber, dezvoltându-se întreg conținutul lor pozitiv în direcția constituirii modului de gândire dialectic. Este vorba în primul rând de faptul că acest gânditor nu acceptă existența ideilor innăscute, că în viziunea sa subiectul cunoscător are caracter activ, pierzându-și funcția lui pur contemplativă, și că formele esențiale ale cunoașterii rămân forme pur umane de reflectare a realității, în definiția lor fiind înscrisă legătura necesară, unitatea lor necesară cu experiența etc.

Apriorismul kantian, preluat, reînviat în diferitele forme ale filozofiei postkantiane, uneori fiind transpus și în domeniul biologiei și psihologiei, a fost amplu analizat și criticat de clasicii marxismului și de filozofia marxismului contemporană. Ceea ce a fost într-adevăr bun în formalismul apriorist s-a bucurat, mai ales în ultima vreme, de o atenție deosebită. O mai bună familiarizare cu gnoseologia, cu logica științei nemarxiste contemporane, ne-a pus nu odată în contact rodnic cu unele orizonturi ale gnoseologiei kantiane și mai ales cu problemele pe care le discutăm în acest articol.

După cum arăta Fr. Engels, dezvăluind eroarea principală pe care o conține apriorismul, nici matematica pură nu se clădește pe principii, pe cunoștințe innăscute sau apriori. Este adevărat, spune Engels, că matematica pură „este valabilă independent de experiența particulară a fiecărui individ în parte” și că, mai mult, această situație este „un lucru adevărat și viabil pentru toate faptele stabilite din toate științele, ba chiar pentru toate în genere”. Dar de aici nu se poate conchide că ar exista cunoștințe apriori absolut pure, date înainte și independent de orice experiență. „În matematica pură intelectul nu se ocupă însă nicidcum numai de propriile lui creații și imaginații. Noțiunile de număr și figură sînt toate luate din lumea reală și nu de altundeva”. Mai mult decît atît: „Nici deducerea aparent apriorică a mărimilor matematice una din alta nu dovedește originea lor apriorică, ci numai legătura rațională dintre ele”⁴. Toate cunoștințele noastre au izvorul în ultimă instanță în experiență, în activitatea senzorială, în practică fiind imagini subiective ale lumii exterioare obiective. Legătura logică, deci legătura *necesară și generală* dintre aceste cunoștințe reflectă, la un grad sau altul de mijlocire, raporturile reale, obiective dintre lucruri și fenomene.

Ca toate celelalte științe, matematica, despre care s-a crezut mult timp că este în posesia unor cunoștințe pure, s-a născut din nevoile concrete ale oamenilor, din măsurătoarea suprafețelor de pământ, a capa-

⁴ Marx-Engels, *Opere*, vol. 20, Ed. politică, București, 1964, p. 38.

cității vaselor, din calcularea timpului etc., prin urmare din experiența obiectivă. Ideea că aici ar fi vorba de cunoștințe cu origine numai în intelectul uman, cu creații pure ale rațiunii noastre, a apărut, cum spune Engels, pe o anumită treaptă istorică: „Dar, ca în toate domeniile gândirii, pe o anumită treaptă de dezvoltare legile abstrase din lumea reală sînt despărțite de lumea reală și opuse acesteia ca ceva de sine stătător, ca niște legi venite din afară, cărora lumea trebuie să li se conformeze“⁵.

Idealismul filozofic rupe forma de conținut, opune metafizic generalul individualului, raționalul realului empiric, făcînd din gîndire un demiurg al acestuia. Dezvăluind idealismul apriorismului kantian, arătînd limitele metodologice al gîndirii sale metafizice, arătînd cum formalul este absorbit din nou în formalism idealist, trebuie să punem în evidență în permanență laturile pozitive ale gîndirii kantiene, ceea ce a rămas și rămîne pozitiv, viabil din kantianism, după ce este înlăturat idealismul său agnostic și mărginirea metafizică, adică să relevăm contribuția sa la procesul de constituire a dialecticii conștiente moderne.

Opoziția principală care va urma să fie depășită, care și în cazul lui Kant cuprinde în sine tot restul opozițiilor, a dihotomiilor metafizice, este opoziția dintre *existență* și *conștiință*. Filozofia clasică germană ne dezvăluie această tendință, unică poate prin forța și caracterul ei sistematic, de a înlătura dihotomia, opoziția metafizică dintre conștiință și existență, dintre obiectiv și subiectiv, în sensul principiului gnoseologic și ontologic al raționalismului, principiu după care adevărul este adecvarea dintre intelect și lucruri.

Intrucît există cunoștințe *a priori*, cunoștințe cu origine în intelectul pur, Kant spune că este nevoie de o știință care să determine posibilitatea, principiile tuturor acestor cunoștințe apriori. Dacă metafizică a rămas un cîmp de bătălie perpetuă, neputîndu-se constitui ca știință, unde sistemele s-au succedat fără un rezultat cert, faptul se datorește după Kant împrejurării că n-a existat o asemenea știință care să ia asupra sa o asemenea sarcină. Există cunoașteri, cunoștințe, care depășesc cîmpul experienței, al oricărei experiențe și care „au aparența de a extinde sfera judecăților noastre dincolo de orice limite ale experienței“⁶. Critica trebuie să analizeze aceste cunoștințe care depășesc lumea sensibilă, „în care experiența nu poate servi de călăuză“, cunoștințe care ne aduc în fața unor probleme cu mult mai importante pentru conștiința omului „decît tot ceea ce intelectul ne poate învăța în domeniul fenomenelor“⁷. Aceste probleme inevitabile ale rațiunii pure, ale întregii conștiințe sînt: dumnezeu, libertatea și nemurirea. Metafizica spune Kant a urmărit și urmărește în permanență rezolvarea lor, de aceea se ridică problema de a ști cum poate ajunge intelectul la toate aceste cunoștințe apriori, cît de departe se poate extinde el prin cunoaștere pură, apriori. Întrebarea care se ridică pentru Kant este deci următoarea: cum este posibilă metafizica, nu ca tendință naturală a spiritului uman ci cum este posibilă ca știință,

⁵ *Ibidem*, p. 39.

⁶ *I m m. K a n t, op. cit.*, p. 46.

⁷ *Ibidem*, p. 46, 47, 48.

deci cum va putea fi ea orientată pe marele drum al științei? Răspunsul la această întrebare fundamentală depinde de rezolvarea unei alte probleme, de natură logică: ce sînt și cum sînt posibile judecățile sintetice apriori?

Cele două moduri de cunoaștere, între care oscila gîndirea modernă, adică modul analitic și cel sintetic, Kant le reduce pentru un moment la conținutul lor pur logic, stabilind existența a două tipuri fundamentale de judecăți apriori: analitice și sintetice. Prin delimitarea valorii analiticii, pornind de la teoria aristotelică a predicatului, Kant va da curs unei tendințe a gîndirii moderne. Idealul suprem al cunoașterii științifice începe să fie la un moment dat inducția și invenția. Iar instrumentul științific principal, și modelul oricărei cunoștințe necesare, obiective, este matematica, cunoștința și demonstrația matematică.

De aici a rezultat, cum bine se știe, și tendința pe care Kant a combătut-o, de a identifica unitatea gnoseologică matematică cu cea logică, de a reduce cunoașterea metafizică, cunoaștere prin concepte, la cea matematică prin mărimi, de a înțelege deci prea îngust, cantitativist, raportul dintre știință și filozofie. S-a spus că nu se poate identifica unitatea de tip matematic cu cea logică și pentru motivul că logicul depășește timpul și spațiul pe cînd matematicul nu, cunoașterea matematică fiind *intuitivă și constructivă*.

Ceea ce este acum important ne apare a fi faptul că în concepția lui Kant știința și logica, știința ce era deja constituită, poate indica filozofiei o cale nouă de afirmare. Putem spune însă că aceeași știință modernă, care a sugerat poziții teoretice noi lui Kant, cu toate limitele ei metafizice, este factorul principal care conține în sine și cauza internă a dizolvării apriorismului și agnosticismului kantian. Totuși ar fi exagerat, nejust, dacă am face să se înțeleagă că pentru Kant știința vremii sale n-a fost decît un simplu pretext. Am atribuit lui Kant un fel impropriu de a gîndi, de a concepe raportul dintre știință și filozofie, manieră dogmatică pe care el a combătut-o în permanență, și pe care într-o anumită măsură a și înfrînt-o.

LA NATURE ET LA FORME DU JUGEMENT DE CONNAISSANCE CHEZ KANT (III)

(Résumé)

Dans cet article l'auteur soumet à l'analyse le problème tellement débattu des jugements *analytiques* et *synthétiques* chez Kant. Avant de présenter le fond du problème, en tant que problème de logique, l'auteur expose la conception kantienne sur l'*apriorité*. Il montre les prémisses historiques et doctrinaires, internes, de l'idée selon laquelle la connaissance humaine contient en soi des connaissances dont le caractère est absolu, purement a priori. On révèle, également, la liaison entre l'apriorisme kantien et la pensée philosophique et scientifique moderne.

L'auteur aboutit de nouveau à la conclusion que la théorie kantienne du jugement synthétique se développe à l'intérieur même du principe philosophique fondamental: le concept sans intuition est vide, l'intuition sans concept est aveugle.

DESFIINȚAREA PROPRIETĂȚII PRIVAT-CAPITALISTE — DEZIDERAT PROGRAMATIC AL MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI SOCIALISTE DIN ROMÂNIA

VASILE AVRAM

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în țara noastră, forțele de producție cunosc o dezvoltare intensă, se extind relațiile de producție capitaliste și, o dată cu aceasta, crește și se dezvoltă noua clasă socială, proletariatul, „căruia — așa după cum arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — i-a revenit misiunea istorică de a duce mai departe lupta revoluționară a poporului, de a elibera întreaga societate de exploatare și aspirare, de a inaugura epoca dreptății sociale”¹.

O dată cu afirmarea tot mai puternică a clasei muncitoare în viața social-politică a țării noastre și pe măsura intensificării organizării sale, încep să pătrundă și se răspîndesc în România ideile socialismului științific. De remarcat și faptul că în țara noastră a existat un climat ideologic favorabil pentru răspîndirea tot mai largă a ideilor socialiste.

În această perioadă, cercurile socialiste, presa socialistă și militanții socialiști din țara noastră își intensifică activitatea de propagare a ideilor socialismului științific, ea devenind o operă revoluționară, care se făurea la lumina realităților românești. Prin studiile și lucrările militanților socialiști, prin numeroase articole publicate în presa socialistă din acea vreme, se configura un curs tot mai profund de studiere a realităților social-economice și politice din societatea românească pe baza teoriei marxiste, în vederea desprinderii sensului dezvoltării acestei realități și a stabilirii obiectivelor strategice și tactice de luptă ale proletariatului român în condițiile specifice în care trăia și lupta².

Problema naturii, a mecanismului de funcționare a economiei capitaliste și a perspectivelor orînduirii burgheze în țara noastră, „ca și a temei sale — proprietatea privată asupra mijloacelor de producție —, i-a preocupat pe toți gînditorii din secolul al XIX-lea”³. În a doua jumătate a acestui secol, exponenții ideologici ai burgheziei continuau să apere capitalismul și instituția sa fundamentală — proprietatea privată —, pe care o considerau veșnică, sacră și inviolabilă.

În lupta cu reprezentanții ideologici ai claselor exploatare, militanții socialiști au fundamentat teoretic, în spirit marxist, caracterul nerațional al capitalismului, critica unor laturi fundamentale ale acestei orînduirii — în speță critica proprietății private asupra mijloacelor de

¹ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. I, Ed. politică, București, 1968, p. 341.

² Augustin Deac, *Mișcarea muncitorească și socialistă — exponentă a intereselor fundamentale ale poporului român*, în „Revista de istorie”, nr. 8, 1976, p. 1119.

³ Sultana Sută-Selejan, *Din gîndirea social-economică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, în „Revista de filozofie”, nr. 11, 1967, p. 1252.

producție —, au demonstrat caracterul legitim și necesitatea obiectivă a edificării socialismului în România. Încă din anii 1880—1890, teoreticienii socialiști au subliniat și argumentat factorii care determinau afirmarea socialismului ca mișcare socială viabilă și au scos în evidență inconsistența tezei conservatoare după care „socialismul ar fi o plantă exotică” în țara noastră.

Așa cum se menționează în literatura de specialitate, mișcarea socialistă din țara noastră, încă din fazele sale incipiente, a manifestat pentru organizare și pentru elaborarea unor platforme programatice. În acest sens, pot fi menționate câteva proiecte din 1878—1879 precum și studiul din 1880 al dr. Russel*, care exprimau mai mult un ideal social decât să traseze căi programatice temeinic fundamentate. Aceste preocupări de început ale unor militanți socialiști români pentru a deschide noi făgașuri de eliberare socială nu erau, încă, de factură marxistă⁴.

Ideile programatice ale mișcării socialiste — printre care și necesitatea trecerii principalelor mijloace de producție în proprietatea poporului muncitor — au cunoscut un continuu proces de evoluție, îmbogățindu-se cu noi concluzii pe baza practicii dezvoltării societății, a mișcărilor sociale și politice românești, precum și a preluării critice a experienței mișcării muncitorești internaționale.

O poziție complet nouă, în spirit marxist, în abordarea realităților societății românești — inclusiv critica proprietății private și cerința imperioasă a „expropriării expropriatorilor” — va fi, deși cu anumite limite și lipsuri, poziția unor militanți socialiști și a presei socialiste din ultimele două decenii ale secolului trecut. În această perioadă „o importanță deosebită în clarificarea problemelor sociale ale țării — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — are activitatea teoretică desfășurată de Constantin Dobrogeanu-Gherea — una din cele mai proeminente figuri de gânditori socialiști ai țării noastre din acea vreme”⁵.

În scrierile sale Gherea abordează de pe poziții marxiste o gamă largă de probleme sociale, contribuind în mod substanțial la dezvăluirea substratului de clasă și a sorții istorice a gândirii sociale burgheze și la conturarea unei noi orientări în gândirea economică și social-politică din România, „care, privită în perspectiva istorică, a avut semnificația unui salt calitativ, a unei cotituri revoluționare în cultura spirituală din țara noastră”⁶. Elementul nou, superior, al punctului de vedere susținut de acest eminent gânditor, în comparație cu doctrinele social-economice ale ideologilor burghezi, constă în faptul că a spulberat mitul tezei cu privire la caracterul etern și sacru al proprietății private asupra mijloacelor de producție. Socialistul român a subliniat și argumentat caracterul istoric

* Dr. Russel, *Un studiu psihiatric urmat de câteva comentarii asupra ideilor sănătoase*, Iași, 1880.

⁴ Damian Hurezeanu, *Valori programatice la începuturile mișcării socialiste din țara noastră*, în „Era socialistă” nr. 20, 1974, p. 30.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvârșirii construcției socialiste*, vol. I, Ed. politică, București, 1968, p. 345.

⁶ Sultana Sută-Selejan, *Din gândirea social-economică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, în „Revista de filozofie”, nr. 11, 1967, p. 1249.

al proprietății private, consecințele economice și sociale ale acesteia, faptul că proprietatea privată capitalistă constituie izvorul tuturor răcelor și contradicțiilor care măcină orînduirea burgheză și că această instituție fundamentală a capitalismului este incompatibilă cu progresul social.

Încă din 1883, în articolul său *Un răspuns d-lui prim-ministru I. C. Brătianu la discursurile sale de la Craiova și sala Ateneului în privința proprietății*, publicat în revista „Emanciparea”, sub pseudonimul „Caiu Grachu”, C. Dobrogeanu-Gherea abordează problema proprietății private și a perspectivei ei, răspunzînd prin aceasta politicianilor și ideologilor liberali din acea vreme. În acest articol, socialistul român înlătură mitul veșniciei proprietății private, propagat de ideologia claselor exploatatoare, subliniind că „toate popoarele Europei, au trecut prin periodul proprietății colective a pămîntului și că numai prin reintroducerea acestei forme a proprietății — bineînțeles într-un sens mai larg și mai progresist de cum a fost — Europa va intra într-o eră necunoscută încă, era fericirii și a binelui”⁷.

În numeroase articole publicate în presa socialistă din acea vreme avea mare circulație teza că proprietatea privată asupra mijloacelor de producție constituie cauza principală a mizeriei sociale. Așa de pildă, într-o serie de editoriale ale ziarului „Drepturile omului” din 1885, socialiștii români subliniau că societatea capitalistă este sfișiată de un imens „rău social”, care constă în faptul că, „într-o producție socială, mijloacele de producție sînt apropiate individual, adică anomalia lucrurilor vine de la apropierea individuală a mijloacelor de producție”⁸.

În această ordine de idei, în articolele intitulate *Ce vor socialiștii*** C. Dobrogeanu Gherea scria că adversarii socialismului „voiesc producția în devălmășie, însă apropierea individuală. Noi (socialiștii — n.n. V.A.), ca și dînșii, voim producția în devălmășie, dar și apropierea în devălmășie”⁹. Sărăcia, faptul că „tocmai acei care muncesc în comun, tocmai acei care produc, . . . zac în mizerie!”¹⁰ — preciza Gherea într-unul din aceste articole —, se datorește existenței proprietății particulare asupra mijloacelor de producție. El sublinia în mod just că socialiștii români vor ca „instrumentele de muncă — fabricile, pămîntul etc. — să aparțină celor care lucrează”¹¹.

Evident și alți socialiști români, colaboratori ai revistei „Drepturile omului”, și ai altor publicații socialiste, s-au ridicat împotriva proprietății private. Așa, de pildă, Gheorghe Dinu, în articolul *Familia, proprietatea, religiunea*, remarcă faptul că „organizațiunea actuală economică (burgheză, n.n. V.A.) bazată pe apropierea individuală a proprietății

⁷ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea I, 1865—1889, Ed. politică, București, 1964, p. 235—236.

⁸ „Drepturile omului”, anul I, nr. 41, din 21 martie 1885.

** „Drepturile omului” din 9 iunie, 12 iunie și 2 iulie 1885.

⁹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea I, 1865—1889, Ed. politică, București, 1964, p. 414.

¹⁰ *Ibidem*, p. 390.

¹¹ *Ibidem*, p. 415.

are ca urmări despărțirea omenirii în două clase: clasa stăpînitoare și clasa stăpînită¹². Ca urmare, scria el, „socialiștii socot că prin apropierea în mod colectiv sau comun a proprietății s-ar putea îndrepta lucrurile¹³.

De asemenea, Paul Scorțeanu în articolul *Lampa în stradă!*, publicat în martie 1885, sublinia că proprietatea particulară asupra mijloacelor de producție constituie cauza sărăciei și mizeriei maselor muncitoare și că „Nu există decît un remediu indicat“ pentru înlăturarea lor: „trecerea proprietății în mîna muncitorilor și schimbarea ei din individuală în colectivă¹⁴.

Prin urmare, din ideile mai sus subliniate rezultă că socialiștii români — pentru rezolvarea contradicțiilor care se manifestau în economia capitalistă și a situației precare în care trăiau masele muncitoare din această societate — preconizau o singură soluție, firește justă, și anume: instaurarea proprietății comune, obștești, asupra mijloacelor de producție. În acest sens, reține atenția ideea de mare importanță, enunțată în presa socialistă din acea vreme, că „naționalizarea instrumentelor de producere“ constituie „transformarea cerută de înseși mijloacele de producere¹⁵. Totodată, pentru agricultură se arăta aceeași cale de îndreptare a situației țărănimii: „În proprietatea, deci și în munca comună, adică în devălmășie, trebuie să-și pună nădejdea țăranul de-ași găsi îndestularea¹⁶.

Așadar, în abordarea problemei proprietății, presa socialistă din această perioadă insista — cu toate limitele și inconsecvențele inerente — asupra criticii proprietății private, a racilelor și contradicțiilor generate de această proprietate în societatea capitalistă și susținea întemeiat superioritatea proprietății comune, obștești, precum și a necesității ei istorice.

Totodată, trebuie menționat faptul că aceste teze valoroase enunțate de socialiștii români nu erau încă corelate cu ideea necesității revoluției sociale pentru înlocuirea orînduirii capitaliste cu cea socialistă, a rolului istoric al proletariatului în transformarea revoluționară a societății.

Cu totul altfel se prezintă lucrurile o dată cu elaborarea de către C. Dobrogeanu-Gherea, în 1886, a primului „program revoluționar al mișcării marxiste din țara noastră¹⁷, cunoscut sub denumirea: *Ce vor socialiștii români?*. Programul din 1886 reprezintă „prima cercetare marxistă de amploare apărută în țara noastră¹⁸, o profundă analiză, în spirit marxist, a realităților social-economice și politice ale societății românești din acea vreme.

¹² *Ibidem*, p. 411.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 390.

¹⁵ „Drepturile omului“, nr. 37, din 16 martie 1885.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 26.

¹⁸ Augustin Deac, *Programul socialiștilor români din anul 1886*, în „Lupta de clasă“, nr. 10, 1966, p. 43.

Acest studiu-program, prin conținutul ideilor revoluționare, a jucat un rol de seamă în fundamentarea programatică a orientării marxiste a mișcării noastre muncitorești și socialiste, a activității partidului politic al clasei muncitoare din România.

Analizând natura, mecanismul de funcționare și perspectivele orînduirii burgheze, Gherea, acordă în acest studiu, o atenție deosebită mecanismului de exploatare a muncitorilor în capitalism și mai ales contradicțiilor care măcinau această orînduire și care ilustrau caracterul ei istoric, trecător. Referindu-se la „contrazicerea de căpetenie”¹⁹ (contradicția fundamentală — n.n. V.A.) a economiei capitaliste, aceea dintre caracterul social al producției și însușirea privat-capitalistă a produsului muncii, Gherea subliniază că aceasta constituie „izvorul tuturor contrazicerilor și răutăților societății de azi; ea este pricina care oprește în loc mersul societății, ... pricinuind mii de suferinți părții celei mai numeroase a omenirii”²⁰. Relațiile de producție dominante capitaliste ajungînd să împiedice dezvoltarea noilor forțe de producție, prin „trecerea instrumentelor de muncă în proprietatea națiunii întregi”²¹, proprietatea privată va fi înlocuită cu cea colectivă, va dispărea astfel exploatarea și oprimarea socială, iar omul va deveni cu adevărat liber.

Ca urmare, analizînd societatea burgheză, socialistul român desprindea concluzia justă a inevitabilității pieirii orînduirii capitaliste, a necesității înlocuirii ei cu o societate mai bună și mai dreaptă, societatea socialistă, la temelia căreia să stea proprietatea socială asupra mijloacelor de producție.

În programul *Ce vor socialiștii români?* se definește pe larg teza socialismului științific cu privire la misiunea istorică a proletariatului, aceea de a lichida pe cale revoluționară modul de producție capitalist și a instaura societatea socialistă, eliberîndu-se pe sine și întreaga societate de stigmatul exploatării omului de către om. „Proletariatul — se subliniază în program — are chemarea istorică de a realiza forma viitoare socială, apropierea colectivă. Societatea de astăzi pregătește deci și condițiile de trai ale societății viitoare și clasa care trebuie să realizeze formele socialiste”²².

Totodată, în Programul din 1886 sînt abordate apoi unele probleme privind edificarea viitoarei societăți, socialiste, în care națiunea va ajunge „singură proprietară asupra tuturor instrumentelor de muncă, asupra pămîntului, minelor, fabricilor și altor așezăminte industriale, asupra drumurilor de fier etc. Nația, stăpînă peste toate instrumentele de muncă, va da producțiunii o direcție unitară și armonică...”²³.

Este important de remarcat faptul că în scrierile sale din această perioadă, C. Dobrogeanu-Ghera a revenit adeseori asupra problemelor mai sus menționate. Așa de pildă, în articolul *Ce e socialismul?*, publicat

¹⁹ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea I, 1865—1889, Ed. politică, București, 1964, p. 316.

²⁰ *Ibidem*, p. 317.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*, p. 324.

²³ *Ibidem*, p. 319.

în 1894 în ziarul „Lumea Nouă“, Gherea arată că „odată stăpîn pe puterea politică, proletariatul, socialiștii pășesc spre treptata naționalizare sau socializarea tuturor instrumentelor de muncă, ceea ce înseamnă începutul erei socialiste“²⁴.

Desființarea proprietății private și instaurarea proprietății comune asupra mijloacelor de producție avea drept principală consecință, după cum considera Gherea, înlăturarea contradicției fundamentale a economiei capitaliste și, ca urmare, punerea de acord a însușirii produselor cu caracterul social al producției.

Subliniind superioritatea proprietății socialiste asupra mijloacelor de producție față de proprietatea privat-capitalistă, socialistul român insistă asupra faptului că proprietatea socialistă este pe deplin compatibilă cu organizarea rațională a economiei în ansamblu, cu determinarea conștientă a proporțiilor dintre ramurile economiei naționale în vederea dezvoltării lor armonioase²⁵.

Așadar, demonstrarea necesității istorice și a superiorității proprietății comune, socialiste, asupra mijloacelor de producție față de proprietatea privată și îndeosebi față de proprietatea capitalistă — izvor al rădăcinilor și contradicțiilor orînduirii burgheze —, constituie una din notele dominante ale activității de propagare a socialismului științific în țara noastră de către acest eminent gînditor socialist.

În acest context, studiul-program *Ce vor socialiștii români?* a marcat un moment important în procesul clarificării ideologice a mișcării socialiste din țara noastră în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, punîndu-și amprenta asupra întregii literaturi socialiste cu caracter programatic din această perioadă.

După apariția primului program marxist din 1886, n-au lipsit elaborări de orientări programatice ale mișcării muncitorești din țara noastră, care au cunoscut un continuu proces de evoluție, îmbogățindu-se cu noi concluzii pe baza practicii revoluționare și care au asigurat desfășurarea cu succes a luptelor revoluționare muncitorești din România. Sînt revelatoare în acest sens, programul și obiectivele primului partid politic al proletariatului din țara noastră — creat în 1893 —, „prin virtuțile lor marxiste și capacitatea militanților P.S.D.M.R. de a-și înscrie contribuția teoretică, politică și ideologică în tezaurul socialismului internațional al epocii“²⁶.

Analizînd mecanismul dezvoltării modului de producție capitalist, contradicțiile economice și sociale pe care acesta le generează, programul P.S.D.M.R. în partea sa teoretică abordează cu precădere structurile social-economice și politice din România, relevînd în acest context rolul istoric al clasei muncitoare, acela de a înlocui orînduirea burgheză cu o

²⁴ *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I, 1865—1900, partea II, 1890—1900, Ed. politică, București, 1964, p. 454.

²⁵ Sultana Sută-Selejan, *Din gîndirea social-economică a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea*, în „Revista de filozofie“, nr. 11, 1967, p. 1260.

²⁶ Titu Georgescu, *Rădăcinile istorice ale Programului*, în „Era socialistă“, nr. 20, 1974, p. 37.

nouă orînduire socială, socialistă, desființînd în acest fel exploatarea și asuprirea socială. Definind drept sarcină centrală a partidului „de a organiza proletariatul, de a organiza poporul muncitor”²⁷ în lupta revoluționară, programul — așa după cum subliniază tovarășul Nicolae Ceaușescu — „afirmă, totodată, pentru prima dată în istoria României, necesitatea luptei pentru «desființarea proprietății private asupra mijloacelor de producție și prefacerea lor în proprietate socială», «distrugea societății burgheze și întemeierea societății socialiste»”²⁸. Programul sublinia că „numai prefacerea mijloacelor de producție cum sînt: pămîntul, fabricile, atelierele, minele etc. din proprietatea privată a unei clase în proprietate socială a societății întregi și prefacerea producției de mărfuri în producție socialistă, condusă pentru societate și prin societate, numai această prefacere poate face ca producțiunea... și rodnicia din ce în ce mai mare a muncii să fie în loc de izvor de sărăcie, de apăsare, de nesiguranță, de înjosire, un izvor de bunăstare și dezvoltare armonioasă în toate privințele”²⁹.

Faptul că în programul primului partid politic al clasei muncitoare din țara noastră este afirmată necesitatea făuririi unei societăți lipsite de proprietate privată, de exploatarea omului de către om, a avut o profundă semnificație politică, producînd un larg ecou în opinia publică românească.

Ancorat în realitățile social-politice ale țării, partidul muncitorilor din România și-a spus cuvîntul în toate evenimentele importante care confruntau societatea românească în acea vreme, preconizînd soluții corespunzătoare aspirațiilor spre progres ale maselor largi populare, intereselor fundamentale ale țării.

Deși clădit pe o temelie puternică, primul partid muncitoresc din România a înregistrat, spre sfîrșitul secolului trecut, o temporară criză organizatorică³⁰. Totuși, în scurt timp, clasa muncitoare reușește să-și refacă partidul politic sub denumirea de Partidul Social-Democrat din România, al cărui Congres de constituire în 1910 adoptă un nou program.

Analiza amplă și nuanțată a realităților social-economice și politice ale societății românești, sublinierea argumentată a rolului politic și istoric al Partidului social-democrat, pun în evidență valoarea deosebită a documentului programatic adoptat în 1910. În acest sens, reține atenția faptul că în „Expunerea de motive” a acestui program se arată: „Partidul social-democrat din România se inspiră, de la ideile socialismului științific” și că „el urmărește desființarea exploatării muncii sub orice formă și înlocuirea ei prin socializarea mijloacelor de producție, inclusiv solul,

²⁷ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Ed. politică, București, 1969, p. 15.

²⁸ Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvirșirii construcției socialiste*, vol. I, Ed. politică, București, 1968, p. 346.

²⁹ *Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1893—1900*, Ed. politică, București, 1969, p. 50.

³⁰ Nicolae Copoiu, *1893: Clasa muncitoare din România își făurește propriul partid politic*, în „Era socialistă”, nr. 5, 1973, p. 23.

a mijloacelor de transport și de schimb⁴¹. Iar pentru realizarea acestui deziderat — se precizează în program — partidul „vrea să cucerească puterea guvernamentală ca unul din mijloacele de prefacere socială”⁴².

În anii ce au urmat, preocupări tot mai valoroase în acest domeniu au îmbogățit tezaurul gândirii marxiste, contribuind la desfășurarea cu succes a luptelor revoluționare ale clasei muncitoare din țara noastră.

Crearea Partidului Comunist Român, în 8 mai 1921, a ridicat gândirea și acțiunea revoluționară a mișcării muncitorești pe o treaptă superioară. Este meritul istoric al partidului comunist că, preluând și continuând cele mai înalte tradiții de luptă ale poporului român, ale mișcării muncitorești și socialiste din țara noastră, a înscris, într-o formulare clară în programul său, sarcina de a organiza și conduce lupta maselor muncitoare pentru desființarea proprietății privat-capitaliste și instaurarea proprietății socialiste asupra principalelor mijloace de producție — deziderat pentru care a luptat timp de decenii clasa muncitoare din România. Acest obiectiv principal al etapei revoluției socialiste din țara noastră a fost îndeplinit de clasa muncitoare, sub conducerea partidului comunist, prin actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție din 11 iunie 1948.

L'ABOLITION DE LA PROPRIÉTÉ PRIVÉE-CAPITALISTE —
DÉSIDÉRAT PROGRAMMATIQUE DU MOUVEMENT OUVRIER ET
SOCIALISTE DE ROUMANIE

(Résumé)

L'étude met en évidence le désirat programmatique du mouvement ouvrier et socialiste de Roumanie: l'abolition de la propriété privée-capitaliste et l'instauration de la propriété socialiste des principaux moyens de production. Ce désirat — pour lequel ont lutté pendant des dizaines d'années les masses ouvrières de notre pays — a été réalisé par la classe ouvrière sous la conduite du P.C.R. le 11 juin 1948, à la suite de l'acte révolutionnaire de la nationalisation socialiste.

---

⁴¹ Documente din istoria mișcării muncitorești din România, 1910—1915, Ed. politică, București, 1968, p. 11.

⁴² *Ibidem*.

TINERETUL OCCIDENTAL ȘI UNELE PROBLEME ALE CONTESTĂRII

CORNEL BLAJ

Prezența tineretului în viața social-politică constituie un lucru absolut firesc, ea fiind expresia, printre altele, a preocupării acestuia pentru realizarea unui ideal de viață conform cu aspirațiile sale de bine și dreptate. Energia specifică tineretului, dorința lui de afirmare, receptivitatea față de nou, romantismul caracteristic vârstei etc. etc., toate acestea și multe altele au făcut ca în toate epocile tinereții să fie puternic angajați în procesele de transformare a societății, în mișcările social-politice progresiste. Contestând, punind în cauză rânduieii și forme perimate, protestând față de asuprire, împilare, lipsă de libertate etc. tinereții își afirmă — și își afirmă — personalitatea, credința într-un viitor mai luminos, mai bun și mai drept.

Epoca noastră nu face excepție de la această regulă. „O uriașă energie revoluționară, se subliniază în *Programul* partidului nostru, în transformarea societății, o aduce tineretul, vital interesat să pună capăt vechii politici imperialiste, să se asigure condiții optime de învățămînt și viață, dornic să se pregătească pentru a participa cu întregul său elan la îndeplinirea dezideratelor arzătoare ale fiecărui popor și ale întregii omeniri, la organizarea vieții sociale pe baze noi, la crearea unei lumi mai bune și mai drepte”¹.

Privind mai atent însă mișcările ce antrenează tineretul din țările capitaliste avansate pe calea contestării, a acțiunii social-politice, trebuie să facem unele distincții și precizări.

Astfel, protestul, punerea în cauză a rânduieii societății burgheze contemporane reprezintă o preocupare constantă, de prim ordin, a partidelor comuniste și muncitorești, a mișcării revoluționare din țările capitaliste. S-au formulat programe, au fost alcătuite linii strategice și tactice temeinic fundamentate care, pornind de la adevărurile generale ale teoriei socialismului științific, de la cerințele legilor dezvoltării sociale se raportează corect și concret la condițiile fiecărei țări, la particularitățile dezvoltării economice, social-politice, naționale și culturale ale fiecăreia dintre ele.

Rezultă din toate acestea și faptul că în cadrul forțelor sociale chemate să opereze restructurarea orînduirii, a alianțelor de „front”, de „bloc național”, de „compromis istoric” etc., clasa muncitoare este chemată să joace rolul principal. Clasa muncitoare, în frunte cu partidele ei de avangardă, oferă o alternativă viabilă, perfect argumentată privind

¹ *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 210.

căile, metodele și mijloacele în stare să ducă la reorganizarea din temelii a ordinii instituite, să facă posibilă trecerea la construirea unei societăți din care să fie lichidate pentru totdeauna inegalitatea, asuprirea și exploatarea. „Trecerea pe calea socialismului — se arată în *Programul P.C.R.* — nu se poate înfăptui decît prin lupta forțelor revoluționare, progresiste din fiecare țară. Acestea trebuie să-și întărească unitatea, să-și asigure sprijinul ferm al majorității populației, să acționeze în concordanță cu condițiile istorice, sociale și naționale din țara respectivă. Problema instaurării orînduirii socialiste într-o țară sau alta nu poate fi soluționată decît de fiecare popor. Socialismul [...] constituie o necesitate istorică obiectivă a dezvoltării sociale și se realizează prin lupta forțelor revoluționare, progresiste din fiecare țară”².

O asemenea punere în cauză, un asemenea protest își are cadrul consacrat — am spune clasic — de manifestare: partidele, parlamentul, confruntarea electorală etc., fără să fie exclusă ab initio și forma neparlamentară de acțiune, dacă împrejurările o impun.

Iată însă că în rîndurile tineretului din țările capitaliste apusene a luat, de peste două decenii, o anumită amploare și o altă formă de protest, formă ce nu mai respectă cadrul instituționalizat pentru a se exprima și nici regulile jocului politic. Cu un termen generic această formă de acțiune a fost denumită *contestare*, respectiv „mișcări contestatate”. În acord cu dicționare și enciclopedii de specialitate trebuie să admitem că termenul nu delimitează limpede, nu trimite la recunoașterea conținutului și formelor concrete de manifestare a contestării și mișcărilor contestatate³. Aceasta și pentru că „beatnikii” și „hippy”, muzica psihedelică, liberă ori progresivă, arta fără formă, teatrul de gherilă, drogul și „revoluția sexuală”, grevele sălbatice și mișcărilor de protest ale elevilor de liceu și studenților, inclusiv sechestrarea de persoane, terorismul și atacarea băncilor — și lista este departe de a se epuiza — *toate, toate* sînt numite „mișcări contestatate”. Să mai adăugăm totuși că, în ultima vreme, muzica și ținuta „punk” (tineri ce se străduiesc să fie cît mai respingători cu putință în aspect și ținută dar și cei mai agresivi) ca și „teddy-boys” (mișcare opusă), între care se încing cu regularitate bătăi pe străzile londoneze Kink’s Road și Fulham Road⁴, fac și ele parte din evantaiul extrem de larg dar necristalizat al „contestării”.

Ceea ce agravează răul este și faptul că asemenea mișcări ale tinerilor din țările capitaliste apusene, lipsite de un suport ferm, de o ideologie clară sînt, așa cum vom vedea mai departe, destul de ușor prinse (anexate) de grupări extremiste — fie de dreapta, fie de ultrastîngă — iar în acest caz contestarea, protestul, capătă un caracter anarhist, terorist, contrar mersului firesc al dezvoltării sociale. „Noi considerăm, sublinia secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, că terorismul nu poate constitui în nici o împrejurare o formă a luptei poli-

² *Ibidem*, p. 191.

³ A se vedea, de pildă, *Mică enciclopedie de politologie*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1977; *Dicționar politic*, Ed. politică, București, 1975 etc.

⁴ Vezi „Contemporanul”, nr. 17 (1694) din 27 aprilie 1979.

tice. Indiferent de problemele care trebuie soluționate într-o țară sau alta, calea terorismului nu poate decît să complice și, pînă la urmă, să împiedice rezolvarea problemelor⁵.

În spiritul celor spuse mai sus ne vom opri, în cele ce urmează, asupra cîtorva aspecte ale problemelor ridicate de mișcările contestatate ale tineretului occidental.

Spre pildă, unul din domeniile frecvent contestate îl reprezintă *democrația burgheză și instituțiile ei*.

Este fără indoială drept că democrația burgheză, parlamentul etc. au pierdut din substanță, iar aceasta chiar dacă majoritatea cetățenilor mai au încredere în aceste instituții tradiționale. O recunoaștere a acestui fapt o găsim la unul din apărătorii cei mai calificați ai ordinii burgheze, M. Duverger, de pildă.

Chiar și atunci „cînd ocupă un loc central și preponderent“, admite Duverger, rolul său (al parlamentului n.n.) este foarte slab în majoritatea țărilor occidentale...⁶.

Alt aspect, așa cum admite și H. Marcuse: „În prezent, în țările industriale cele mai avansate controlul tehnologic și controlul politic *pervertesc chiar libertățile cele mai puternic instituționalizate* (cum ar fi sufragiul universal)...⁷ (s.n.).

Acestea sînt fapte incontestabile. Majoritatea partidelor democratice în primul rînd, desigur, partidele comuniste le recunosc și acționează în direcția reconsiderării, cu adevărat revoluționare, a rolului instituțiilor respective⁸. A acționa însă împotriva democrației burgheze și a instituțiilor ei prinuciderea unor personalități (cazul procurorului general al R.F.G., S. Buback, al președintelui democrației creștine din Italia Aldo Moro, revendicate de grupări „revołuționare“ ca „Frațiunea Armata Roșie“, respectiv „Brigăzile roșii“) nu credem că reprezintă în nici un caz o soluție, o alternativă. Sau, privind altfel lucrurile, ele reprezintă reflectarea în planul practicii a unor „doctrine“ de tipul: „o condiție esențială pentru revoluția socială (o reprezentă) dezintegrarea progresivă a societății“, așa cum preconiza M. Bommi Baumann, unul din fruntașii, la vremea respectivă, a „rebelilor hașişului“⁹; ori potrivit cu tactica preconizată de N. Krösser: „să creăm în cartierele elegante ale fiecărui oraș un Vietnam“¹⁰. Asemenea idei, o asemenea tactică nu reprezintă, în mod absolut sigur, o alternativă ce poate fi îmbrățișată de adevăratele forțe progresiste dintr-o țară sau alta, cu atît mai mult de mișcarea muncitorească. În felul acesta nu se ajunge la innoirea societății, la revoluție ci la anarhie și haos.

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Expunere la Sesiunea activului central de partid și de stat*, 3 august 1978, Ed. politică, București, 1978, p. 47.

⁶ M. Duverger, *Institutions politiques et droit constitutionnel*, vol. I. P.U.F., Paris, 1973, p. 31.

⁷ H. Marcuse, *Scrieri filozofice*, Ed. politică, București, 1977, p. 451.

⁸ Vezi, în special, programele partidelor comuniste din Italia, Franța, Spania etc.

⁹ Vezi „Rinascita“ din 12 mai 1978.

¹⁰ Vezi „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ din 17 sept. 1977.

Ilustrativă este, cred, în acest sens, părerea exprimată de fondatorul grupării teroriste „Mișcarea 2 Iunie“, Michael Baumann, atunci cînd apreciază că „forma în care ei (adică teroriștii n.n.) momentan luptă este gală cu nebulia“. În interviul luat de revista vest-germană Stern, din care am citat rîndurile de mai sus, Baumann adaugă: „Această elită nebună de acum nu mai este prea departe de fascism“¹¹.

În legătură cu această ultimă idee dorim să facem cîteva sublinieri, avînd în vedere recrudescența fascismului în unele țări vest-europene, printre care și R.F.G., și pătrunderea lui în rîndurile tineretului.

Astfel, materiale publicate de ziarul american International Herald Tribune la începutul lunii mai 1978 apreciază că „atracția“ tineretului spre extrema dreaptă poate fi explicată și prin faptul că în școlile vest-germane nu s-a predat istoria perioadei hitleriste și a ororilor făptuite de fascismul german. De aceea, extremismul de dreapta este o mișcare a tineretului, a adolescenților care nu cunosc suficient (sau deloc) trecutul. Ei se și intitulează — cum constată revista vest-germană „Stern“ — „urmași“ (!) ai național-socialismului. Întrucît „veteranii“ au dispărut, ori nu mai sînt suficient de activi, tinerii respectivi afirmă că reprezintă „noua dreaptă“, respectiv „nucleul dur“ al acesteia. Sistemul pentru „concepția“ și tactica acestor grupuri, Manfred Roeder, avocat din landul Hessa și lider extremist, nu se sfiește să afirme: „Trebuie să semănăm teroarea pentru ca, în fine, totul să se schimbe“. Nu e de mirare atunci nici faptul că unii conducători ai neonazismului se gîndesc la folosirea fostelor lagăre de exterminare hitleriste, cînd vor ajunge la putere, pentru că tot au fost păstrate ca muzee și vor necesita cheltuieli mai puține; tot așa, că s-a plănuț scoaterea lui Rudolf Hess — fostul adjunct al lui Hitler — din închisoarea Spandau pentru a fi propus candidat din partea extremei drepte pentru listele parlamentului european. Materiale apărute în cele două publicații la care ne-am referit mai sus reflectă o serioasă îngrijorare ca urmare a faptului că au avut loc incidente de antisemitism și simptome de apologie a extremei drepte chiar în Bundestag. Și atunci, este explicabil de ce un tribunal din Stuttgart, în aprilie 1978, declară că P.N.D. (neofascist) *nu* (!?) este un partid dușman al ordinii democratice și constituționale fundamentale*.

În tot acest context, pozitiv este faptul că președintele P.S.D. din R.F.G., W. Brandt, a cerut în scris cancelarului federal să ia măsuri drastice împotriva extremiștilor de dreapta, exprimîndu-și totodată regretul că „de multe ori, reuniunile lor se desfășoară cu asentimentul și cunoștința autorităților competente“¹².

¹¹ Interviu luat de „Stern“ lui Michael „Bommi“ Baumann, autor al cărții *Cum a început*, reprodus de „Világ Ifjúsága“, nr. 9/1978.

* Nu este lipsit de semnificație să amintim faptul că în perioada respectivă primul ministru al landului Baden-Württemberg, unde se află situat Stuttgart-ul, Hans Fieldinger, se afla în funcție; ulterior a fost nevoit să demisioneze datorită trecutului său nazist.

¹² Cf „Vorwärts“, 5 mai 1978.

Alt domeniu destul de vehement contestat este cel al *școlii și sistemului educațional*. Să notăm, de altfel, că a fost terenul ce a amorsat aprigele confruntări din mai 1968 din Franța, Italia, S.U.A. etc.

Incontestabil că șoala și sistemul educațional în general mai au ceva de făcut pentru a răspunde exigențelor acestui sfârșit de secol deosebit de dinamic, cerințelor revoluției științifice și tehnice contemporane. Referindu-se la asemenea probleme profesorul elvețian P. Atteslander admite că școala (burgheză, n.n.) izolată de practică pregătește cadre după tipare ce nu mai corespund nevoilor sociale reale, spre nemulțumirea atât a absolvenților cât și a acelor care le oferă de lucru¹³. Potrivit părerii prof. Henri Janne criza educației (burgheze n.n.) prezintă trei nivele de insatisfacție: a) insatisfacția tineretului față de sistemul educativ (școala nu este adaptată la nevoile actuale și viitoare ale societății, fiind separată de viață și simulind-o în mod artificial); b) insatisfacția conducerii economiei (a tehnocraților) care socotește că școala nu pregătește tineretul în concordanță cu necesitățile economiei (ca nivel de cunoștințe și atitudine față de muncă); și c) insatisfacția opiniei publice generale față de comportarea în viață a absolvenților¹⁴. La acestea trebuie să mai adăugăm nemulțumirea studenților față de pătrunderea intereselor militare** în instituțiile de învățământ superior. J. March, de pildă, vorbește, ca urmare acestui fapt, de „militarizarea” învățământului superior, ceea ce a provocat o adevărată explozie de nemulțumire în S.U.A. și alte țări occidentale¹⁵.

Soluția la acest evantai complex de probleme nu poate fi însă dată prin asemenea forme de contestare ca dezordinea și violența, cum remarcă și J. S. Roncek¹⁶, prin „distrugerea” instituțiilor respective. Iată, de pildă, ce își propune să „realizeze”, în replică la nemulțumirile față de școală, „Comitetul pentru Libertate” de la Universitatea Berkeley din S.U.A.: „Noi vom distruge Universitatea întrucât ea nu se află în serviciul popoului”; „Noi vom transforma școlile în teren de exercițiu pentru eliberare”; „Noi vom crea peste tot cultura noastră revoluționară”; „Noi vom proteja și răspîndi cultura noastră bazată pe drog”¹⁷ (s.n.).

Prin intermediul unei asemenea filiere (a unei asemenea înțelegeri) s-a ajuns să se afirme că femeile „au o poziție strategică în propaganda revoluționară”. Mai mult, după cum rezultă din declarațiile făcute de o actriță ziarului New York Times, „revoluția sexuală”, a devenit, în parte, un substitut al acțiunii politice. „Corpul nud pe scenă, se spune, acesta

¹³ Apud P. Danciu, în „Viitorul Social” nr. 1/1977, p. 112.

¹⁴ Apud T. Fîruță, O. Hoffman, în „Viitorul Social” nr. 4/1977, p. 744.

** Este vorba de faptul că instituțiile de învățământ superior din S.U.A., dar și din alte țări capitaliste, sînt antrenate în cercetări privind producția de arme tot mai sofisticate de distrugere în masă.

¹⁵ Vezi „Etudiants du Monde”, nr. 7, 1972, p. 2—3.

¹⁶ Vezi Rolul studenților în politica americană, în „Contemporary Review” (London), nr. 1281, oct. 1972, p. 189—194.

¹⁷ Program în 13 puncte, publicat de „Comitetul pentru Libertate”, în „Oakland Tribune”, 5 iunie 1969, reprodus de Z. Brzezinski în *La révolution technétronique*, Ed. Calman-Lévy, Paris, 1971, p. 279—280. Notăm că din necesități justificate nu am respectat ordinea punctelor de program.

este adevărul; Vietnamul (este vorba de perioada războiului imperialist dus de S.U.A. în această țară) aceasta este Minciuna¹⁸.

Pe scurt, neajunsurile sînt reale dar căutările, nevoia de înnoire nu se rezolvă prin asemenea mijloace, cu o asemenea alternativă.

Pe un alt plan, în *muzică* spre pildă, multiplicarea decibelilor, distorsiunile abrutizante, disonanțele isterice, sînt și ele considerate forme de contestare. „Scopul nostru în viață, spune Grace Slick din formația „Jefferson Airplane“ este de *a cînta tot mai tare*“¹⁹ (s.n.). Și iată o explicație dată de P. Lere, în articolul său *Free Jazz: Evolution ou Révolution* locului și rolului strigătului în muzică. „Libertatea formelor muzicale reprezintă doar expresia estetică a dorinței de libertate socială. Depășind cadrul tonal al temeii, muzicianul se situează pe poziția libertății. Această căutare a libertății este transpusă în muzicalitatea atonală, ea definește un climat modal unde negrul exprimă o nouă ordine. Linia melodică devine mediul de comunicare între o ordine inițială, care este repudiată, și o ordine finală, separată. Posesia frustrantă a celei dintii imbinată cu atingerea eliberatoare a celei de-a doua realizează o ruptură în țesătura armoniei, ruptură care face posibilă o estetică a strigătului. Acest strigăt, element sonor caracteristic al «muzicii libere», născut dintr-o tensiune exasperantă, anunță ruptura cu ordinea albă constituită și exprimă violența promoatoare a unei ordini noi, negre“²⁰.

Ne-am oprit doar asupra cîtorva probleme ale complicatului și complexului domeniu al mișcării contestatate ce a cuprins mai cu seamă tînăra generație. Este cert că sorgintea acestora se află în racilele funciare ale societății capitaliste, în incapacitatea sa originară de a instaura egalitatea, dreptatea, libertatea. Ca urmare, un tineret alienat, dezorientat, cade mai ușor pe panta unor asemenea acțiuni de „contestare“, acțiuni ce nu pot, în mod sigur, duce la nimic bun, nu lovesc edificiul capitalist în punctele sale de rezistență pentru a-l putea schimba. Fără a subaprecia valențele revoluționare ale acestui „tineret contestatar“, considerăm că se pune serios problema orientării lui, atragerii lui pe făgașul luptei cu adevărat revoluționare, închegarea unei reale unități de acțiune cu tinerii muncitori organizați, dar și cu cei vîrstnici. Cred că aici îi putem da dreptate lui H. Marcuse, invocat deseori drept lider teoretic al mișcărilor de tineret din 1968 din occident, cînd spune: „O clasă revoluționară nu contestă; ea se bate pentru a lua puterea“²¹. „Lupta de clasă, sublinia secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, nu poate fi în nici un fel înlocuită cu acțiuni de teroare individuală. Numai unirea conștientă a maselor muncitoare a forțelor înaintate ale societății, a popoarelor, desfășurarea unei largi activități de masă, sub diferite forme, pot asigura soluționarea justă a problemelor sociale, apărarea democrației, a drepturilor și libertăților cetățenești, triumful luptei de eliberare na-

¹⁸ *Ibidem*, p. 280—281.

¹⁹ „New-York Times Magazine“, octombrie, 18, 1970. Apud H. Marcuse, *lucr. cit.*, p. 501.

²⁰ Apud H. Marcuse, *lucr. cit.*, p. 500.

²¹ *Ibidem*, p. 460.

țională, al luptei revoluționare pentru progres și o viață mai bună, pentru transformarea revoluționară, socialistă a lumii, pentru pace pe planeta noastră²².

WESTERN YOUTH AND SOME PROBLEMS OF THE CONTESTATION

(Summary)

Beginning with the amplexness, the variety and the complexity of the western youth contestable movements, the author formulates some considerations concerning the real theoretical substantiation necessity and alliance with progressive revolutionary movement.

---

²² Nicolae Ceaușescu, *lucr. cit.*, p. 48.

NICOLAE IORGA DESPRE LOCUL ȘI ROLUL PARTIDELOR POLITICE DIN ROMANIA

AUGUSTIN BUDUȘAN

Ideile marelui nostru istoric cu privire la trăsăturile vieții politice a României burghezo-moșierești nu se găsesc concentrate într-o doctrină sistematic expusă și nici într-o anumită lucrare din cele peste câteva mii pe care le-a scris; ele sînt răspîndite în lucrări de istorie, în articole sau conferințe publice, interviuri, dezbateri în parlament etc. Mai mult, o mare parte din ele sînt exprimate în raport cu evenimentele curente constituind prin aceasta o adevărată cronică a actualității, o adevărată frescă contemporană, pe fondul căreia apar mai toate marile probleme ale epocii: politică internă și internațională, probleme sociale și culturale etc.

Fără îndoială că aceste trăsături ale concepției și activității sale politice ridică probleme serioase în fața cercetătorului de ieri sau de azi, în degajarea unor linii directoare, a unor constante ale gândirii lui Nicolae Iorga • în raport cu trăsăturile vieții politice din primele patru decenii ale secolului XX în ansamblu, dar și a diferitelor ei componente privite în dinamica, evoluția lor necesară.

Dincolo de aceste dificultăți, la care se pot adăuga și altele, se impune o primă constatare: istoricul român n-a fost un observator și comentator din exterior al fenomenului politic românesc, părerile, judecățile, aprecierile sale asupra evenimentelor sau oamenilor rezultă mai degrabă dintr-o activitate politică directă, dintr-un contact nemijlocit cu realitatea politică din țara noastră, din numeroasele activități pe care le-a desfășurat: deputat, șef de partid, ziarist, animator cultural etc.

Este adevărat, nu în toate împrejurările, opiniile, soluțiile pe care le-a dat, au fost dintre cele mai adecvate; o anume viziune idealistă asupra societății și istoriei ei, pozițiile de clasă pe care s-a situat, l-au oprit să surprindă esența fenomenelor pe care le-a judecat. Dar, probabil că tocmai tensiunea înaltă în care și-a desfășurat activitatea, deopotrivă teoretică și practică, necesitatea pe care a resimțit-o, pornind de la misiunea națională și morală pe care și-a asumat-o de-a lungul întregii sale vieți, ca și o evoluție contradictorie a gândirii și acțiunii lui, explică într-o oarecare măsură numeroasele sale ezitări, oscilații, sugestii și păreri utopice.

Una din temele predilecte abordate de Nicolae Iorga va viza rolul și funcționalitatea partidelor politice în sistemul politic românesc contemporan lui. Nu ne-a lăsat nici în acest caz o lucrare specială, dar părerile și pătrunzătoarele sale observații asupra partidelor politice, nu atît în cazul unor abordări teoretice cît mai ales practic-politice, ni-l relevă că a înțeles și demascat, cum puțini alții, esența politicii de partid, consecințele ei nefaste asupra țării. Paradoxal însă, cu toate acestea n-a reușit

să se degajeze de ceea ce el numea o „politică perfidă și meschină“, în dese cazuri căzind pradă unor combinații de culise.

Sigur că și în cazul istoricului nostru există o relație strânsă între părerile sale asupra partidelor politice și concepția despre națiune, stat, clase sociale etc. Așa, de pildă, pentru el „statul român nu este creațiunea unei clase, ci creațiunea unui popor întreg, care n-avea deosebiri de clase“¹; întreg evul mediu din Țările Române apărându-i ca o orînduire alcătuită din boieri și țărani, iar națiunea o „ființă naturală“ și „organică“, tot „ceea ce se găsește într-însa colaborează la viața ei“, socotind că „nu-mai acolo și unde o națiune are clase puternice încît una singură să poată susține viața națiunii“² se poate accepta ideea de clasă.

În această perspectivă națiunea e văzută ca evoluînd deasupra mișcărilor sociale și a revoluțiilor, într-un proces nu numai neîntrerupt, dar și superior luptelor de clasă și partidelor, iar problemele mari ale țării, și în primul rînd desăvîrșirea unității statale erau realizabile, în concepția sa, printr-o politică de reforme, fondată pe cunoașterea reală și aprofundată a istoriei drepturilor și cererilor poporului, politică pe care el o vedea încredințată unei clase dominante „iluminate“, care depășind „încăierările“ între partide, ridicîndu-se deasupra lor, să se facă interpretul și conducătorul națiunii, punînd pe baze naționale și populare construcția statului român unitar. „Legat de clasa dominantă prin origine și prin ideologie el o dorea mai generoasă, mai înțelegătoare față de nevoile maselor, mai vrednică prin fapte și viața ei, o dorea conducătoare prin virtute și capacitate, dar nu pur și simplu înlocuită din rosturile ei în societate“³.

În concepția sa starea ideală, pentru realizarea căreia va milita toată viața, a unei societăți, ar fi aceea unde „clasele de jos și clasele de sus formează un tot, iar nu cele de jos să fie baza strivită de cele de sus, chemate numai să le hrănească și să le înalțe; și unele și altele formează un popor“⁴. După cum se poate observa, marea nostru istoric surprinde relativ realist structura antagonică a societății, opoziția dintre exploatați și exploatați. Cu toate acestea el considera că este posibilă solidaritatea dintre clase, colaborarea, armonia lor, respingînd ca atare lupta de clasă, neînțelegînd caracterul obiectiv al acesteia, determinat de opoziția ireductibilă de interese, economice în primul rînd, între diferitele clase și categorii sociale.

La un asemenea punct de vedere Iorga a ajuns și datorită numeroaselor sale cercetări asupra evului mediu și a raporturilor agrare din ținuturile românești, cercetări care pe lîngă unele puncte de vedere juste, cum ar fi de pildă ideea că dreptul țăranilor asupra pămîntului a fost în mod treptat uzurpat cu forța prin abuzurile feudalilor, conțin și perspective idealizante în care țăranii și boierii trăiau într-un acord deplin,

¹ Nicolae Iorga, *Doctrina naționalistă*, Ed. Cultura națională, 1923, p. 2.

² *Ibidem*, p. 10.

³ M. Berza, *Studiu introductiv* la: Nicolae Iorga, *Pagini alese*, Ed. pt. literatură, București, 1965, p. XV.

⁴ *Activitatea parlamentară a lui Nicolae Iorga. Extrase din discursuri și interpelări*. Tip. Societății Neamul Românesc, Văleni de Munte, 1914, p. 102.

intr-o societate bazată pe „regimul patriarhal, egalitar al proprietăților independente și al schimbului în natură”⁵, unde boierul se integra armonios în comunitatea sătească. Această solidaritate utopică între clase opuse antagonice, va fi prelungită, așa cum aminteam anterior, și în perioada dezvoltării capitaliste a țării noastre, istoricul crezând încă că ar fi posibilă realizarea unei armonii între latifundiați „iluminați” și țărănime. Interesant însă, și mult mai aproape de realitate, este faptul că în planul activității politice directe Nicolae Iorga abandonează aceste poziții, prevăzând apropierea unor mișcări revoluționare a maselor de țărani datorită în mod special unei politici „reaționare și obtuze”, punând de fapt marii proprietari de pământ în fața unor responsabilități ce le aparțineau, formulând frecvente acuzații împotriva „egoismului orb” și a spiritului de partid. Dealtfel, pentru aceasta politicienii vremii l-au făcut „instigator moral” al revoltei țărănești din 1907.

Sigur că teza solidarității naționale, pe care o socotea ca fiind „un mare avantaj”, nu i-a permis savantului român să surprindă realist rolul și funcționalitatea partidelor politice în sistemul politic burghez, relația organică dintre acestea și clasele sau grupurile sociale pe care le reprezintă, aceasta mai cu seamă dintr-o perspectivă teoretică, de care dealtfel s-a și ferit. Evoluția contradictorie a gândirii sale ne oferă însă, și în acest caz, și alte puncte de vedere mult mai apropiate de realitate. „În viața politică modernă, mai mult sau mai puțin un partid trebuie să reprezinte o clasă” sau, mai departe, replicând partidului liberal: „sinteti un partid burghez, un partid al capitalului, crescut repede, îmbogățit pe neașteptate”⁶. În absența unei abordări conceptuale consecvente și coerente asemenea poziții ar putea părea accidentale, singulare. Ferindu-se de un asemenea gen de abordare, Nicolae Iorga, cu deosebire în activitatea de ziarist și deputat în parlament, va fi un critic virulent și caustic, violent chiar, a practicilor și metodelor de acțiune a partidelor politice, socotind partidismul ca supremul rău al vieții noastre politice de atunci, pe care o caracteriza de fapt ca „administrație de partid plină de sabotori, părtinitori și de șperțari”, iar lupta dintre partide ca fiind „o luptă a pumnilor și o luptă a pungilor”.

În acest context și ca o încercare de asanare, „de renovare” a vieții noastre politice din acele timpuri, fondează în 1910 un partid politic propriu, naționalist-democrat pe care-l dorea de un tip deosebit (deosebit mai cu seamă de celelalte partide — n.n.) a cărui geneză, în opinia lui, „iese din dezvoltarea istorică a societății românești, pentru că la baza lui stă un naționalism instinctiv, emanație a claselor adevărate ale poporului nostru și în același timp democratic”⁷. În realitate acest partid care încerca să cuprindă o parte a intelectualității, unele straturi ale micii bur-

⁵ Nicolae Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, III, Văleni de Munte, 1932, p. V.

⁶ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea a II-a, București, 1939, p. 205.

⁷ Nicolae Iorga, *Doctrina naționalistă*, Ed. Cultura națională, București, 1923, p. 15 și urm.

ghezii urbane și rurale, se baza în primul rînd pe prestigiul fondatorului său. Formațiune politică fondată pe un arc de forțe eterogene și care l-au și dus de altfel la sciziune după primul război mondial⁸, mișcarea „iorghiștilor“ reflecta contradicțiile fundamentale ale programului ce mergea de la o critică adesea violentă față de politica de impilare a claselor dominante în confruntările cu masele populare, la adeziunea deschisă față de principiul monarhic — înțeles de Iorga ca un element fundamental de continuitate și stabilitate politică, care poate să realizeze o independență în acțiune peste ciocnirile dintre partide, o dezvoltare autonomă a poporului și societății românești, de la ideea unei utopice „solidarități între clase“, la anume revendicări cu caracter radical în cîmp social. Este vorba în fapt de un program „istoricist“ nerevoluționar, un program care nu depășește ordinea socială constituită.

Intențiile bune ale lui Nicolae Iorga, greutatea prestigiului său personal, marea sa capacitate de luptă și mobilizare s-au materializat într-o vastă campanie de însănătoșire politică și morală a țării pe care a declanșat-o și prin intermediul partidului său și a ziarului pe care-l conducea, „Neamul Românesc“, și la care cheamă toate forțele „sănătoase ale națiunii“, cei mai prestigioși exponenți ai lumii intelectuale, a unor „vremuri noi“ în viața politică spre acțiuni civice și naționale care să depășească crezul lor politic, personal. Aceste intenții reprezintă mai degrabă o speranță idealistă, care l-a purtat în final spre tentative cel mai adesea irealizabile de mediere între concepții, interese politice diverse, adesea contradictorii.

Politica sa, deci, își găsește premisele în sfera unor eforturi generoase, în voința de a schimba și de a transforma România într-un stat modern, și nu atît într-o analiză profundă a intereselor economice, a jocului partidelor și grupelor de opinie și a tehnicilor proprii, tacticii parlamentare. O primă experiență o va constitui, în acest sens, reluarea activității politice, după desăvîrșirea statului național unitar. Nicolae Iorga și partidul care-l conducea s-au găsit printre protagoniștii blocului parlamentar din 1919, el deținînd președinția camerei deputaților, rod al primului vot universal. Guvernul rezultat din aceste forțe politice eterogene anunță, sub presiunea avîntului revoluționar al maselor populare, un program de reforme democratice mai larg decît cel propus de liberali. Dar și în această perioadă Iorga își menține o viziune utopică în propunerile sale provenite din ideea colaborării și a solidarității între clase, nereceptînd că după realizarea unității naționale și încheierea războiului, România este măcinată violent de contradicții de clasă. Blocul politic eterogen pe care a reușit să-l înjghebeze pentru o scurtă perioadă în jurul ideilor sale de ordine, unitate și reînnoire socială se descompune și, prin forța lucrurilor, Iorga revine la logica partidelor și curentelor, dar sarcina de a crea alianțe, de a păstra echilibre, în care excelau oameni politici ca Brătianu și Maniu, nu i se potrivește. Toate partidele se întreceau în a-l aprecia, dar pentru a-i interzice în fond accesul la roluri importante în viața politică a țării, „temîndu-se de această personalitate in-

⁸ Este vorba de ruptura cu aripa de extremă dreaptă a lui A. C. Cuza.

comodă“, foarte puțin dispusă medierilor politice și în acest fel dificil de stăpinit și controlat.

Dealtfel, scurta sa guvernare, de numai 13 luni (perioada 1931—1932), va confirma aceste aprecieri, constituind și unul din cele mai mari eșecuri ale vieții sale, dovedind, prin încercarea sa de a governa pe deasupra partidelor politice, că n-a sesizat pe deplin structura de clasă și politică a țării bazată pe existența unor partide influente, legate intim de clasele dominante ale țării, că efectiv activitatea lor politică nu era și nu putea fi decît o emanație a intereselor acestor clase.

Paradoxală această încercare, care a respins ca lipsit de realism politic crezul lui Iorga, în condițiile în care sînt numeroase pagini în opera sa, în activitatea parlamentară, care atestă, prin caracterizările făcute partidelor burgheze, că a înțeles mobilurile activității lor politice, dacă nu în toate articulațiile, cel puțin în raport cu marile probleme cu care era confruntată țara.

Că a sesizat una din trăsăturile esențiale ale partidelor politice burgheze din țara noastră, de a sacrifica luptelor dintre ele chiar și cele mai vitale și mai grave probleme ale țării, ne-o confirmă întreaga sa activitate. „Partidele noastre — va scrie el —, care cred că sînt datoare în orice chestiune să aibă vederi diametral opuse, cu toate că sînt anumite chestiuni, cum e chestia ridicării politice și culturale, în care toată lumea e datoare, în interesul conservațiunii noastre naționale, să aibă aceleași vederi“⁹. Aceste atitudini țin de fapt de credința lui intimă, așa cum răzbate din lucrările sale cu caracter autobiografic¹⁰, că ceea ce caracterizează sistemul nostru politic, activitatea „partidelor istorice“, sînt interesele personale, chiar și atunci „cînd se îmbracă în tricolor“.

Situația economică dificilă a țării agravată de distrugerile provocate de primul război mondial, numeroasele și complexe probleme de organizare a statului național unitar abia realizat, trezesc în Iorga energii, dorințe de a actualiza promisiunile făcute maselor (în special țărănimii) din timpul războiului. În același timp, spiritul său pătrunzător nu poate să nu observe că peisajul politic românesc se întoarce la vechile forme, blocînd procesul de înnoire care suscitase atîtea speranțe în timpul primelor luni de după război. Această revenire la forme și modalități de activitate politică pe care le condamnase de nenumărate ori îi accentuează deziluziile. „Mă stăpînea un dezgust datorită faptului că înainte războiului nu credeam că viața politică ar putea fi doar un mijloc de a te îmbogăți cu bani, sau glorie, ci împlinirea unei grave datorii față de națiune, fără să aștepti nimic în schimb; ce pot să fac eu, în această agitație de suflete atît de corupte“¹¹.

O asemenea situație îi accentua dezgustul pentru o viață politică dominată de „rotativa partidelor“, de oameni politici, mereu aceeași care

⁹ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea a II-a, București, 1939, p. 111.

¹⁰ Vezi N. Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, Ed. Minerva, București, 1972.

¹¹ Nicolae Iorga, *O viață de om, așa cum a fost*, București, 1934, vol. III, p. 139.

¹² *Ibidem*, vol. I, p. 68.

nu erau capabili să reinnoiască nici programele politice și nici măcar energiile¹². Nu este dificil să surprindem în aceste pagini insatisfacția marelui nostru istoric față de „mizeria morală“ a unei vieți politice agitate, față de palida și contradictoria aplicare a unor reforme, și în primul rînd reforma agrară, pentru care a pledat atît de mult. „Egoismul blăstămat“ de partid era în concepția sa, și pe bună dreptate, principala obstacol în calea legiferării reformei agrare. Programele prezentate de principalele partide burgheze, și în primul rînd de cel liberal, erau apreciate ca oprindu-se la „termeni mijlocii“ tocmai datorită intereselor diferite pe care le reprezentau. Dealtfel partidul liberal, pe care-l caracteriza ca fiind un partid alcătuit din mari proprietari, arendași, marea „finanță“, era interesat tocmai datorită acestor interese eterogene în încetineala elaborării legii. Așa zisa dorință a partidului liberal de a ridica țărănimea, pentru Iorga nu poate veni din împărțirea durerilor țărănimii pentru că „nu reprezintă clasa aceasta în suferințele și aspirațiile sale necesare“¹³.

Rezervele sale justificate față de sinceritatea acțiunii diferitelor partide politice burgheze sînt accentuate și de faptul că țărănimea nici măcar n-a fost consultată atunci cînd de fapt se hotăra viitorul ei economic și politic. Intervenind frecvent în dezbaterile parlamentare, în presă, în conferințe publice, Nicolae Iorga nu a încetat să arate mizeria în care trăia țărănimea, să ceară să se înfăptuiască reforma agrară, repli-cînd unor reprezentanți ai partidului liberal că „în materie de proprietate, d-voastră nu dați nimic, ci d-voastră restituiți numai ceva“.

Este adevărat că istoricul român pleda pentru reforme în viața țărănimii care să se realizeze pe cale pașnică, legală, fără a desființa total marea proprietate, deși aceasta, după cum se prezenta — declara el — nu-i provoca „nici simpatia și nici respectul“, dar în acest fel el se pronunța pentru menținerea ordinii sociale existente.

Aceleași accente de condamnare și critică le vom întîlni în activitatea sa și în ceea ce privește încetineala cu care partidele politice burgheze erau dispuse să elaboreze o nouă lege electorală, utilă și necesară; dar lărgirea drepturilor electorale prin introducerea votului universal nu era suficientă, era de părere Iorga, în atragerea maselor de țărani la viața politică a țării. Pentru ca aceste drepturi să fie reale și efective „cu alegători adevărați și nu acei fabricați la poliție“, ele trebuiesc însoțite de reforme economice, culturale etc. socotind cu deplin temei că situația grea „a celor mulți“ se datorează politicii claselor dominante și a exponenților acestora, partidele politice.

„Toate partidele noastre au ținut la o parte mulțimile cele mari ale acestei țări: prin neglijență le-au ținut la o parte de școală, dintr-un interes de clasă rău înțeles, toate au ținut sistematic țărănimea la o parte de viața politică“¹⁴.

¹³ Nicolae Iorga, *Doctrina naționalistă*, Ed. Cultura națională, 1923, p. 12.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea a II-a, București, 1939, p. 212.

Realitatea politică românească din perioada interbelică, de pildă, confirmă din plin aceste constatări și într-o oarecare măsură justifică anumite rezerve ale lui Iorga față de votul universal, nu în sensul negării, a necesității acordării lui, ci a caracterului democratic al exercitării lui de către clasele exploatare. Falsurile, promisiunile demagogice, prima electorală acordată partidului care întrunea cel mai mare număr de voturi, explică rezultatele uimitoare și contradictorii ale alegerilor de la un an la altul¹⁵, ceea ce pe bună dreptate îi dădea dreptul să afirme că „alegerile democrației române sînt exact la nivelul celor engleze, de pe vremea Georgilor, cînd oratorul vorbea pe butoi iar alegătorii operau la cep”¹⁶.

Asemenea practici și metode electorale într-o țară în care marea masă a populației era analfabetă sau semianalfabetă, făceau greu dacă nu chiar imposibil vreun discernămint între programele diferitelor partide ce se prezentau în alegeri, la care se adaugă și un alt fapt, imediat după alegeri aceste programe erau abandonate. Desigur, ca și în alte cazuri, nici reformele preconizate de Iorga nu erau întru totul viabile, oprindu-se foarte adesea doar la realitatea țărănească, la relația țaran-proprietar, nesesizînd transformările petrecute în structura socială a țării, operînd pînă la exclusivism doar prin intermediul factorului educativ, moral.

Deși inconsecvent și fără o anume continuitate, Nicolae Iorga s-a referit și la clasa muncitoare și partidul acesteia, referiri pe parcursul cărora vom întîlni pe lîngă aprecieri eronate ținînd mai ales de neînțelegerea rolului acestei clase și unele juste. Astfel, vorbind despre deputații socialiști din Cameră, după alegerile din 1919, îi numea conducători ai curentului socialist „pe care nu l-au creat dinșii, ci masele muncitoare ajunse la conștiința drepturilor lor, ele au creat un partid muncitoresc”¹⁷. Această conștiință el o vede ca generîndu-se și dezvoltîndu-se dintr-un „strigăt de suferință”, din oprimare, mizerie, pe care „nimic și nimeni” nu-l poate înăbuși, cerînd „dreptate deplină politică și culturală acordată acestei clase”.

Dar, așa cum mai subliniam, marea dramă a vieții savantului român, a omului politic, a fost neconcordanța dintre luciditatea și realismul criticii adresate sistemului partidelor politice din țara noastră și desprinderea de această politică atît de des blamată și condamnată. Politicienii veroși și fără scrupule ai timpului i-au folosit marea personalitate în coaliții și alianțe temporare, alături el însuși încercînd să realizeze blocuri și alianțe, în care sincer nu credea, fiind aproape sistematic înlăturat atunci cînd credea că a ajuns la putere.

În acest context, eroarea pe care a făcut-o Iorga nu survine din faptul că a făcut o politică empirică, el disprețuind de fapt o politică de azi pe mîine, rod al unor combinații fără scrupule între partide și șefii

¹⁵ În mai 1926, Partidul Poporului 53%, din voturi; în iulie 1927 P.N.L. 61,75%, din voturi; în decembrie 1928 P.N.T. 78%, din voturi.

¹⁶ Nicolae Iorga, *Doctrina naționalistă*, Ed. Cultura națională, 1923, p. 7.

¹⁷ *Discursul la Mesagiu*, Ed. Țara nouă, București, 1920, p. 72.

acestora, care uită „că noi trebuie să vorbim nu numai în cercul restrâns al luptelor de partid, ci avînd înaintea noastră o țară și un popor“. Eroarea lui a fost că s-a lăsat, pe măsură ce anii treceau, angrenat de o politică așa cum se practica atunci, cu politicieni, între care chiar el nu vedea nici o deosebire „decît aceia care există în chip firesc între oameni. Politica este aceeași, la cei onești ambiția, la ceilalți ceva mai mult, să ajungi repede, să capeți vază, să strîngi bani, să cucerești puterea oricum, s-o păstrezi în orice împrejurări, s-o aperi împotriva oricui. Este vreun partid care să dea alt spectacol?“¹⁸

În același timp nu putem să nu observăm că, pe parcursul a cinci decenii de activitate, marele nostru istoric a încercat prea puțin să se apropie în mod real de clasa muncitoare și partidul acesteia, care se afirma tot mai evident pe arena politică a țării, motiv pentru care și observațiile sale critice, lucide și realiste la adresa partidelor politice burgheze au rămas adesea sterile.

NICOLAE IORGA SUR LA PLACE ET LE RÔLE DES PARTIS POLITIQUES
DANS LE SYSTÈME DES PARTIS POLITIQUES DE LA ROUMANIE
(Résumé)

L'étude se propose de réaliser une analyse critique de la conception du grand historien Nicolae Iorga sur la place et le rôle des partis politiques dans le système politique du régime bourgeois-agrarian de la Roumanie.

On y vise, tout spécialement, ses opinions critiques, parfois violentes, sur la politique de parti, de ses combinaisons politiques, qui n'avaient pour but que satisfaire la soif de pouvoir, de domination, en sacrifiant, en fin de compte, les intérêts vitaux du pays aux désirs d'arrivisme d'une minorité dominante

¹⁸ *Activitatea parlamentară a lui N. Iorga — Extrase din discursuri și interpeleări*, Tip. Societății Neamul Românesc, Văleni de Munte, 1914, p. 39.

INSEMNAȚATEA REVOLUȚIILOR DE ELIBERARE NAȚIONALĂ REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTELE PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

AUREL PANTEA

Mișcările de eliberare națională, lupta popoarelor pentru cucerirea și consolidarea independenței și suveranității naționale ocupă un loc important în procesul revoluționar mondial, exercitând o influență pozitivă asupra dezvoltării societății contemporane.

Apreciată ca trăsătură fundamentală a epocii contemporane, mișcarea de eliberare națională constituie o viguroasă parte integrantă a procesului de înnoire a lumii contemporane, Mișcarea eliberatoare a popoarelor, care timp de secole s-au aflat în cătușele sclaviei coloniale și ale înapoierii, și lupta tinerelor state naționale împotriva neocolonialismului, pentru o dezvoltare economică și socială independentă, constituie o expresie a procesului obiectiv de atragere a noi națiuni la creația istorică contemporană.

Lichidarea sistemului colonial al imperialismului, proces care a luat un puternic avânt odată cu victoria Revoluției din Octombrie, cu destrămarea, după primul război mondial, a imperiilor multinaționale din Europa și formarea unor noi state independente, a cunoscut un avânt deosebit după cel de al doilea război mondial când dominația colonială a fost lichidată aproape în întregime pe toate continentele, proces care a determinat formarea a peste 100 de state naționale independente.

Apreciind acest proces revoluționar de mare amploare, tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretarul general al P.C.R., sublinia în cuvîntarea rostită la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești din 9 iunie 1969 că: „O profundă schimbare în viața internațională a fost determinată de procesul destrămării sistemului colonial... Ca urmare a prăbușirii sistemului colonial, în lume au apărut zeci și zeci de state noi, independente, în fața cărora stă sarcina istorică de a lichida înapoierea economică și socială moștenită de la imperialism, de a păși hotărît pe calea progresului și prosperității. Lupta noilor state independente din Asia și Africa împotriva imperialismului și neocolonialismului pentru apărarea independenței și suveranității lor naționale, pentru dreptul de a-și alege singure calea dezvoltării sociale, fără nici un amestec din afară, exercită o puternică influență asupra evoluției lumii contemporane”¹.

Analiza științifică a revoluțiilor de eliberare națională, precum și rolului tinerelor state în evoluția societății, evidențiază necesitatea abordării acestora ca parte integrantă a proceselor revoluționare contemporane, ca forță componentă fundamentală a frontului antiimperialist. Pro

¹ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntarea rostită la Consfătuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești*, 9 iunie 1969, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Ed. politică, 1970, p. 84—85.

cesul revoluționar contemporan demonstrează cu prisosință întrepătrunderea și intercondiționarea mișcării comuniste și muncitorești internaționale cu revoluțiile de eliberare națională și cu lupta popoarelor recent eliberate pentru apărarea și promovarea intereselor și aspirațiilor lor de progres național și social.

Subliniind acest aspect documentele P.C.R. apreciază că „mișcarea de eliberare a popoarelor are ca sprijin firesc forțele socialismului, țările socialiste, clasa muncitoare internațională, în frunte cu partidele comuniste — victoriile ei sînt indisolubil legate de schimbările intervenite în raportul de forțe pe plan mondial în favoarea socialismului, de colaborarea cu țările socialiste.

La rîndul lor, mișcarea de eliberare națională, noile state independente, constituie un aliat de nădejde al socialismului, joacă un important rol în viața internațională, manifestîndu-se ca o formă antiimperialistă activă, un factor puternic de promovare a ideilor păcii, libertății și independenței popoarelor⁴².

Numeroase documente ale partidului nostru înfățișează factorii obiectivi și subiectivi care condiționează victoria revoluțiilor de eliberare națională și asigură, după cucerirea puterii politice, dezvoltarea independentă și suverană a țărilor eliberate de sub dominația colonială. Interdependența și acțiunea conjugată a acestor factori, asigurarea unui raport dialectic între cerințele generale și condițiile concret istorice din fiecare continent, din fiecare țară și în fiecare etapă revoluționară, asigură realizarea optimă a sarcinilor revoluțiilor de eliberare națională și înfăptuirea integrală a reformelor menite să consolideze și să asigure independența și suveranitatea tinerelor state eliberate. Alături de acest factor o importantă influență asupra revoluțiilor de eliberare națională o exercită unitatea internațională a forțelor antiimperialiste.

Exprimînd acest adevăr de necontestat, mereu verificat de viață, secretarul general al P.C.R., tovarășul Nicolae Ceaușescu, sublinia ideea că „factorul fundamental care condiționează victoria în lupta pentru eliberare națională și socială este unitatea strînsă a tuturor forțelor progresiste, revoluționare din fiecare țară, precum și întărirea continuă a solidarității de luptă a forțelor antiimperialiste din întreaga lume. În fața coeziunii acestui uriaș șuvoi nu poate rezista nici o forță reacționară. Strîns unit, pregătit pentru a face față oricărei împrejurări, aflîndu-se mereu în ofensivă, frontul antiimperialist este invincibil; el poate dejuca orice comploturi ale reacțiunii, poate asigura pacea și colaborarea între popoare⁴³.

² Nicolae Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central al P.C.R. cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VIII-lea și Congresul al IX-lea al P.C.R.*, 19 iulie 1965, în *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 1, Ed. politică, București, 1969, p. 96—97.

³ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la politica externă a partidului și guvernului prezentată la sesiunea Marii Adunări Naționale din 24—26 iulie 1967, în România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 2, Ed. politică, București, 1968, p. 422.

În orice parte a lumii, pe toate meridianele globului pămîntesc, se poate constata că politica de forță nu mai dă rezultate. Acolo unde popoarele se ridică cu hotărîre la luptă pentru a-și cuceri independența națională sau pentru a și-o apăra, acolo unde se realizează unitatea pe plan național a tuturor forțelor progresiste și democratice victoria aparține acestor forțe. Unitatea forțelor progresiste naționale și unitatea pe plan internațional a popoarelor sînt garanția cea mai sigură a apărării independenței, sînt cheazășia victoriei în lupta pentru o politică de pace și colaborare.

Documentele partidului nostru subliniază ca trăsătură caracteristică a dezvoltării istorice contemporane hotărîrea cu care popoarele Asiei, Africii și Americii Latine se ridică la luptă împotriva reacțiunii interne, a politicii colonialiste și neocolonialiste, bazată pe forță și dictat, a politicii de reîmpărțire a lumii în sfere de influență. În acest sens s-a adresat președintele Republicii Socialiste România comunității statelor membre ale O.N.U. la sesiunea jubiliară a Adunării Generale afirmînd: „Considerăm imperios necesar să se acționeze cu hotărîre pentru lichidarea definitivă a colonialismului, acest anacronism rușinos, în cea mai flagrantă contradicție cu etica și principiile internaționale unanim proclamate azi de popoarele lumii. Nu se mai poate admite reînnoirea, sub nici o formă, a dominației unui stat de către altul; trebuie să se acționeze ferm pentru abolirea neocolonialismului, care reeditează în mod mascat spolierea popoarelor”⁴. În același timp este evidentiată necesitatea realizării unor reforme democratice în toate domeniile de activitate, care să asigure nu numai dezvoltarea și diversificarea vieții economice din țările recent eliberate, dar care să răspundă năzuințelor maselor largi populare, să le satisfacă necesitățile vitale în așa fel încît unitatea și baza socială de masă a revoluției să crească, să se întărească. Aceste reforme democratice, traducerea lor în viață, pot asigura valorificarea în interes național a bogățiilor solului și subsolului, folosirea forței de muncă și formarea cadrelor necesare economiei naționale.

Popoarele care și-au făurit state independente își afirmă cu tot mai multă hotărîre dreptul de a se dezvolta de-sine-stătător, de a valorifica în interes propriu bogățiile naționale și de a depăși într-un timp cît mai scurt starea de subdezvoltare. Aceste state se impun tot mai mult ca o puternică forță a progresului în lumea contemporană, iar tendința de valorificare a resurselor naturale și a forței de muncă în interesul și pentru bunăstarea popoarelor respective, constituie o caracteristică importantă a vieții internaționale contemporane.

Abordînd acest aspect într-un interviu acordat ziarului egiptean „Al-Ahram” tovarășul Nicolae Ceaușescu afirma: „România apreciază că principala problemă care stă în fața tinerelor state de pe continentul african — și în general în fața țărilor care și-au cucerit de curînd independența — este lupta pentru lichidarea înapoierii moștenite de la

⁴ Nicolae Ceaușescu, *Cuvîntare la sesiunea jubiliară a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite*, 19 octombrie 1970, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 5, Ed. politică, București 1971, p. 163.

imperialism și făurirea unei economii puternice, ca temelie sigură a suveranității naționale, a ridicării gradului de civilizație și a standardului de viață ale popoarelor respective. O cerință esențială a emancipării economice și sociale și a salvărdării independenței acestor țări este mobilizarea internă a tuturor forțelor materiale și umane de care dispun, întărirea unității dintre ele, dezvoltarea largă a colaborării cu țările socialiste, cu toate țările lumii, pe baza deplinei egalități în drepturi⁵.

Colaborarea pe multiple planuri cu țările socialiste, cu alte state care pășesc pe calea dezvoltării independente, sînt tot atîtea mijloace care pot asigura eliminarea subdezvoltării — moștenire a unui trecut de asuprire — cît și formarea unei baze solide pentru o independență reală.

Țara noastră desfășoară o activitate susținută pentru dezvoltarea relațiilor politice, economice, tehnico-științifice și culturale cu toate statele afro-asiatice și latino-americane și, pe măsura potențialului său industrial, tehnologic, de cercetare și de cadre, sprijină efortul țărilor recent eliberate în realizarea programelor lor de dezvoltare. În același timp țara noastră a avut o serie de inițiative în cadrul O.N.U. și a altor organisme internaționale, a devenit coautoarea numeroase programe care au adoptat măsuri în favoarea progresului economico-social al țărilor recent eliberate. O asemenea poziție corespunde pe deplin concepției și activității României socialiste și ea este larg reflectată în documentele partidului nostru și în expunerile secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu.

Alte documente subliniază teza partidului nostru referitoare la necesitatea instaurării unei noi ordini în viața internațională, în vederea lichidării decalajului dintre țările dezvoltate și țările în curs de dezvoltare. După cum demonstrează realitățile lumii de azi imensa majoritate a țărilor recent eliberate sînt subdezvoltate sau țări în curs de dezvoltare și după cum bine se știe această situație se datorează în primul rînd dominației coloniale străine. Aceasta este o problemă de importanță cardinală în zilele noastre deoarece este greu să se accepte perpetuarea actualei stări de lucruri, faptul că țări reprezentînd mai puțin de 25% din populația lumii dețin 80% din produsul mondial brut, în timp ce trei sferturi din populația globului deține numai 20%⁶.

În lichidarea subdezvoltării și a decalajelor dintre state rolul principal îl au popoarele din țările în curs de dezvoltare care trebuie să-și mobilizeze toate forțele pentru a pune în valoare mijloacele și resursele materiale și umane de care dispun. „Dar, odată cu aceasta, de cea mai mare însemnătate este instaurarea unei noi ordini economice care să garanteze

⁵ Nicolae Ceaușescu, *Interviu acordat ziaristului egiptean Hamdy Fouad de la ziarul „Al-Ahram”, 3 martie 1972, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 7, Ed. politică, București, 1973, p. 15.

⁶ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1977, p. 65.

promovarea unei colaborări internaționale echitabile, respectarea dreptului fiecărui popor de a fi stăpîn pe bogățiile naționale și pe destinul său, să asigure condiții pentru progresul economic și social mai rapid al popoarelor rămase în urmă... Lichidarea subdezvoltării și instaurarea noii ordini economice internaționale constituie o continuare logică a luptei pentru lichidarea vechii politici imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, pentru consolidarea independenței politice și economice a noilor state, pentru afirmarea lor neîngrădită pe plan mondial⁷.

Abordînd problematica creșterii rolului popoarelor în dezvoltarea istorică contemporană, Raportul la Conferința Națională a P.C.R. afirmă că în politica sa externă partidul nostru pornește de la adevărul că asigurarea unui curs nou în viața internațională necesită participarea activă a maselor populare, a tuturor popoarelor la viața politică a lumii.

„Este tot mai evident că popoarele reprezintă factorul decisiv în schimbările politice mondiale. Ele dispun de forța necesară pentru a impune o politică nouă, democratică, pentru a asigura pacea omenirii contemporane⁸.

Evenimentele contemporane demonstrează existența unei noi conștiințe a popoarelor, care înțeleg faptul că de lupta și activitatea lor depinde lichidarea stărilor anacronice care mai persistă în epoca noastră, transformarea înnoitoare a societății, instaurarea unor relații de prietenie, încredere și colaborare internațională în cadrul cărora fiecare națiune să se poată dezvolta liber, conform dorinței și voinței sale, să poată trăi în pace și să colaboreze rodnic cu toate celelalte națiuni și popoare ale lumii pentru asigurarea progresului civilizației și păcii.

Documentele partidului nostru, cuvîntările secretarului general, fundamentează politica de sprijin și solidaritate cu popoarele care luptă pentru eliberare națională și socială, scot în relief formele concrete ale legăturilor dintre România socialistă și aceste popoare și, în același timp, pun în evidență contribuția teoretică a P.C.R. la găsirea unor soluții necesare pentru eradicarea subdezvoltării, pentru instaurarea unei noi ordini economice și politice internaționale. În același timp vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu în țările Africii, Asiei și Americii Latine, constituie o expresie a preocupărilor permanente ale partidului și statului nostru de a traduce în fapt această politică.

⁷ Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la activitatea partidului și întregului popor pentru înlăturarea urmărilor cutremurului catastrofal din 4 martie, dezvoltarea economico-socială actuală a țării, activitatea internațională a partidului și statului și situația politică mondială prezentată în ședința comună a C.C. al P.C.R., Marii Adunări Naționale, Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice și Sociale și activului central de partid și de stat, 28 martie 1977, în România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 14, Ed. politică, București, 1977, p. 203—204.

⁸ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1977, p. 71.

L'IMPORTANCE DES RÉVOLUTIONS DE LIBÉRATION NATIONALE
REFLÉTÉE DANS LES DOCUMENTS DU PARTI COMMUNISTE ROUMAIN

(Résumé)

Le travail présente les principaux caractéristiques des mouvements de libération nationale contemporains, ainsi que les tâches incombées aux pays récemment délivrés de domination coloniale.

La plus grande partie du travail présente la conception du Parti Communiste Roumain, de son secrétaire général, le camarade Nicolae Ceaușescu, sur les révolutions de libération nationale et la lutte des peuples récemment délivrés pour la consolidation de l'indépendance nationale — problèmes considérés comme des événements cardinaux de la vie internationale contemporaine.

APARIȚIA NUMERELOR LUI STIRLING DE SPEȚA II ÎNTR-O
CERCETARE PRIVIND MOBILITATEA TERITORIALĂ
POTENȚIALĂ A POPULAȚIEI

C. IANCU și T. ROTARIU

În anul 1973, Laboratorul de sociologie al Facultății de istorie-filozofie, de la Universitatea „Babeș-Bolyai“, a efectuat o investigație sociologică avînd drept obiectiv *stabilizarea rezidențială în mediul rural a intelectualilor din județul Cluj*. Instrumentul principal de cercetare a fost un chestionar aplicat intelectualilor (profesori, medici, ingineri agronomi etc.) care la data respectivă își aveau locul de muncă în localitățile rurale ale județului.

Finalmente, am ajuns la calcularea unui indicator sintetic prin care am reușit să „măsurăm“ gradul de integrare a persoanelor respective în localitatea unde lucrează, intensitatea factorilor care i-ar putea conduce la schimbarea locului de muncă sau, cu alte cuvinte, nivelul *mobilității* sau *imobilității potențiale*. Acest indicator sintetic a fost calculat pe baza unor indicatori parțiali, dintre care unul pune în evidență coincidența sau non-coincidența a patru localități de care subiecții noștri erau, într-un fel sau altul, legați. Și anume, este vorba de:

1. Localitatea în care lucrează.
2. Localitatea de naștere.
3. Localitatea unde își are domiciliul stabil*.
4. Localitatea unde se află locuința permanentă**.

Dacă notăm cu L_1 , L_2 , L_3 și L_4 cele patru localități de mai sus, atunci coincidența lor totală pentru un individ:

$$L_1 \equiv L_2 \equiv L_3 \equiv L_4$$

este un indiciu al unei puternice integrări a sa în mediul în care lucrează. Dimpotrivă, orice diferență ce apare între aceste localități poate sugera existența unor motive care să contribuie la o eventuală intenție de a schimba locul de muncă actual. Natural că diferențierile pot fi multiple, putînd exista, din cele patru localități, două diferite sau trei sau chiar toate patru. Și nu numai atît. Din punctul de vedere care ne interesa era important de știut și care anume coincid și diferă, pentru că nu este echivalentă, de pildă, situația:

$$(L_1 \equiv L_2) \not\equiv (L_3 \equiv L_4)$$

cu

$$(L_1 \equiv L_4) \not\equiv (L_2 \equiv L_3)$$

* După buletinul de identitate

** Noțiunea de „locuință permanentă“ a fost definită în mod operațional în chestionar.

Fiecare dintre posibilitățile apărute a fost judecată, evaluată și sco-
rificată astfel încît să se ajungă, în mod cît mai corect, la un indicator
parțial de mobilitate (imobilitate) potențială. Această analiză, ca și prelu-
crarea automată a datelor la calculator, care pretinde, după cum se știe,
în prealabil o operație de codificare — și deci o listă de instrucțiuni pen-
tru realizarea ei —, ne-a ridicat imediat *problema numărului situațiilor*
posibile de coincidență și necoincidență, număr pe care să-l notăm cu $\varphi(4)$.

Prima rezolvare a problemei a fost făcută prin scrierea tuturor cazu-
rilor în felul următor. Dacă două localități coincid:

$$L_k \equiv L_j \quad \text{și} \quad k < j$$

atunci am atribuit indicele cel mai mic, k , simbolului pentru celălalt gen
de localitate. De exemplu, dacă localitatea unde lucrează (L_1) coincide cu
cea de naștere (L_2) și acestea sînt diferite de celelalte două, care și ele
diferă una de cealaltă, am notat situația astfel:

$$(L_1 \ L_1 \ L_3 \ L_4)$$

Se poate ușor întocmi atunci o listă cu toate cazurile:

$$\begin{aligned} &(L_1 \ L_1 \ L_1 \ L_1) \\ &(L_1 \ L_1 \ L_1 \ L_4) \\ &\dots \dots \dots \\ &(L_1 \ L_1 \ L_3 \ L_3) \\ &\text{etc.} \end{aligned}$$

ajungînd la 15 posibilități. Deci:

$$\varphi(4) = 15$$

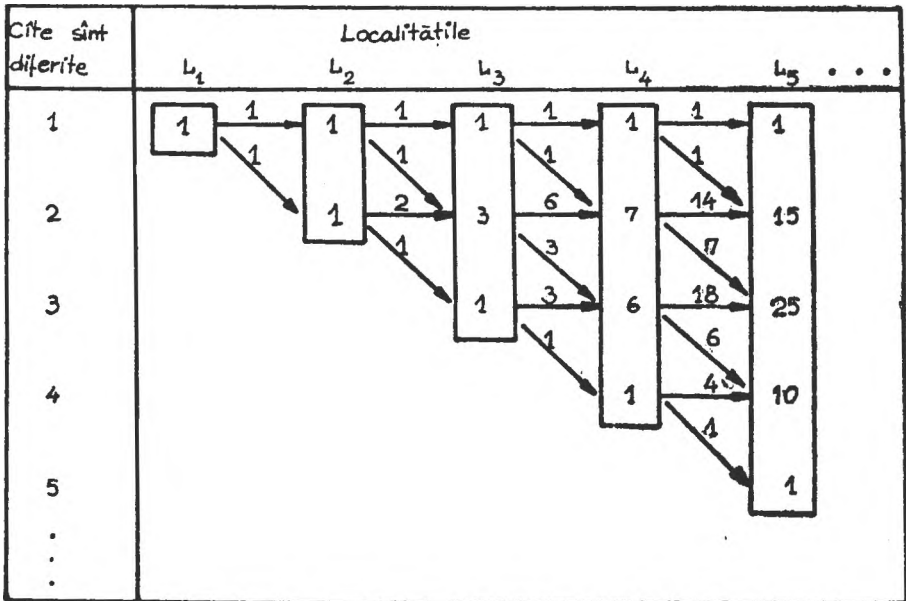
Dat fiind că probleme similare pot apare oricînd în cercetările noas-
tre, fie că este vorba de localități, fie de alte tipuri de unități, ne-am
propus generalizarea problemei. În cazul de față, de exemplu, pe lîngă
cele patru localități am fi putut lua în considerare și altele cum ar fi: cea
în care lucrează soția (soțul), cea în care i-ar place cel mai mult să trăiască
subiectul anchetat etc. Am găsit o schemă care ne ajută să determinăm
imediat numărul cazurilor posibile, oricare ar fi numărul localităților, n .

În schema de mai jos cifrele de pe coloane, cuprinse în dreptunghiuri,
arată numărul posibilităților, în funcție de cîte localități sînt diferite, iar
prin însumarea lor se ajunge la totalul cazurilor pentru n egal cu indi-
cele localității ce caracterizează coloana respectivă. Cifrele de pe săgeți
arată cum se obține fiecare din numerele de mai înainte. Pe săgețile
oblice apare un număr egal cu cel de la care pornește săgeata, pe cele
orizontale unul egal cu produsul dintre numărul de la care pornește să-
geata și numărul de ordine al liniei respective. De exemplu, avînd 4
tipuri de localități s-a ajuns la 7 posibilități în care două localități sînt
diferite. Adăugîndu-se L_5 se pot întîmpla două situații:

— fie că L_5 coincide cu una din cele două localități diferite și atunci vom avea $2 \times 7 = 14$ situații (săgeata $\rightarrow$);

— fie că L_5 nu coincide cu nici una, ceea ce înseamnă că vom avea 3 localități diferite, deci câte o nouă situație pentru fiecare din cele 7 (săgeata $\searrow$).

Plecând deci de la L_1 se poate construi schema din aproape în aproape pentru orice n dorit.

Dacă notăm cu m numărul localităților diferite din cele n tipuri existente ($n > m$), atunci schema de mai sus ne conduce la o matrice pătratică de dimensiune $n \times n$ cu următoarele elemente:

$m \backslash n$	1	2	3	4	5
1	1	1	1	1	1
2	0	1	3	7	15
3	0	0	1	6	25
4	0	0	0	1	10
5	0	0	0	0	1

Elementele acestei matrice nu sînt altceva decît numerele lui Stirling de speța II, $S(n, m)$, care, după cum se știe, reprezintă *numărul partițiilor unei mulțimi formate din n elemente în m clase ($n \geq m$)*. Dacă n este egal cu 4, atunci:

$$\begin{aligned} \varphi(4) &= S(4, 1) + S(4, 2) + S(4, 3) + S(4, 4) = \\ &= 1 + 7 + 6 + 1 = 15 \end{aligned}$$

Faptul că valorile $S(n, m)$ din problema noastră sînt tocmai numerele lui Stirling de speța II este ușor de arătat. Avînd n localități dintre care m sînt diferite, înseamnă că mulțimea $\{L_1, L_2, \dots, L_n\}$ este *partiționată în m clase, considerîndu-se că fac parte din aceeași clasă toate localitățile care coincid*. De exemplu, dacă

$$n = 4; m = 3$$

înseamnă că vom avea întotdeauna o clasă formată din două elemente și celelalte două cîte unul:

$$\{L_1, L_2, (L_3, L_4)\}, \{L_1, L_3, (L_2, L_4)\} \text{ etc.}$$

unde simbolul (L_i, L_j) care desemnează clasa constituită din L_i și L_j , se interpretează, în cazul de față:

$$L_i \equiv L_j$$

În consecință, de cîte ori apare o problemă de tipul celei de mai sus, se poate determina matematic numărul total $\varphi(n)$, rămînd să se precizeze codul fiecărei posibilități — pentru prelucrarea la calculator — și scorul, eventual, ce i se acordă, în funcție de interpretarea sociologică a cazurilor. Formula generală pentru calcularea numerelor lui Stirling de speța II este cunoscută:

$$S(n, m) = \frac{1}{m!} \sum_{k=0}^{m-1} (-1)^k \binom{m}{k} (m-k)^n$$

iar

$$\varphi(n) = \sum_{m=1}^n S(n, m)$$

BIBLIOGRAFIE

1. I. Tomescu, *Introducere în combinatorică*, Ed. tehnică, București, 1972.

APPARITION DES NOMBRES DE STIRLING DE 2-ÈME ESPÈCE DANS
UNE RECHERCHE SUR LA MOBILITÉ TERRITORIALE POTENTIELLE DE LA
POPULATION

(Résumé)

Etant donné que chaque personne est caractérisée par plusieurs localités — en égard à son domicile, lieu de naissance ou de travail etc. —, les sociologues peuvent s'intéresser au degré de coïncidence de ces localités, en obtenant ainsi un indicateur individuel de mobilité territoriale.

Le problème qui se pose alors est de déterminer à l'avance les types et le nombre de situations de coïncidence et noncoïncidence qui peuvent logiquement apparaître.

Dans le présent article on propose un schéma permettant de déterminer toutes les situations possibles et on montre que leur nombre est obtenu à l'aide des nombres de Stirling de 2-ème espèce.

RELAȚIILE DINTRE EXPLORAREA VIZUALĂ, PERCEPȚII ȘI REPREZENTĂRI

VASILE PEDA

În cercetarea explorării vizuale prin tehnicile de înregistrare a mișcărilor oculare problema centrală este cea a situației experimentale și a naturii sarcinii. Această natură a sarcinii experimentale trebuie analizată sub unghiul mecanismelor și proceselor intelectuale și afectiv-motivaționale puse în acțiune.

A. Bullinger [4] arată că în analiza traseelor oculomotorii este necesar să se țină seama de câțiva factori care „ponderează” mai mult sau mai puțin semnificația traseelor culese, în funcție de situația experimentală, de starea subiecților și de condițiile lor interne. Acești factori sînt: proprietățile obiectului explorat și sarcinile care se dau subiecților, precum și proprietățile biomecanice ale analizatorului vizual. După A. Bullinger, neglijarea acestor factori și a interacțiunii dintre ei poate duce la confundarea proprietăților funcționale ale sistemului oculomotor al subiecțului cu elaborarea cognitivă a organizării explorării vizuale sau cu însușirile obiectului supus explorării. În perspectivă „cognitivistă” — spune A. Bullinger — trebuie să considerăm oculomotricitatea ca un descriptor privilegiat cert, care „relatează la fel de bine despre unele aspecte ale nivelului de reglare a inspecției vizuale, despre nivelul de „interiorizare” a funcționalității sistemului senzorio-motor, precum și despre aspectele cognitive legate de obiectul care este explorat vizual.

În lucrarea de față vom prezenta unele aspecte ale relațiilor dintre explorarea vizuală, percepții și reprezentări, relevate prin cercetări experimentale efectuate de diferiți autori care au înregistrat mișcărilor oculare ale subiecților în situații tipice de laborator.

1. **Explorarea vizuală în diverse sarcini perceptive.** În timpul percepției vizuale, mișcărilor oculare tind să aducă obiectivul percepției — sau mai bine zis lumina care vine de la acest obiect — pe fovee, adică pe locul celei mai clare vederi din retină. Retina poate fi considerată ca o primă instanță capabilă de o anumită „integrare” a informațiilor. Dar pentru ca informațiile captate de cele două retine să poată fuziona în centrii corticali sînt esențiale și mișcărilor oculare. Într-adevăr, după cum arată și Al. Roșca [17], mișcărilor oculare sînt inalienabile actului percepției. Omul nu poate vedea clar, dintr-o dată, un anumit obiect de dimensiuni mai mari, ci el „inspectează” obiectul prin mișcări rapide ale globilor oculari. În acest mod se formează pe fovee imagini parțiale ale obiectului-stimul; cum însă aceste imagini persistă aproximativ o zecime de secundă, din succesiunea lor rezultă — în cele din urmă — o imagine unitară complexă. Deci, modalitatea activă prin care omul receptează informații se realizează prin *inspecția* sau *explorarea* cîmpului perceptiv. Explorarea vizuală exprimă caracterul activ și

selectiv al contactului optic al subiectului cu obiectul, ea fiind reglată — la nivel central — de „finalitatea“ pe care o implică activitatea perceptivă dată, prin intermediul strategiilor și schemelor speciale de „inspecție și control“ elaborate în cursul experienței anterioare [5]. În funcție de gradul de dezvoltare și implicare a schemelor reglatoare superioare și a strategiilor exploratorii, M. Golu distinge două tipuri de explorare: *spontan-haotică și selectiv-dirijată*. Prima se realizează fără un program precis elaborat; traiectoriile ei se intersectează și se direcționează la întâmplare. Acest tip de explorare este specific îndeosebi copiilor, la subiecții adulți manifestându-se doar în contactul cu un „obiect“ cu totul nou. Explorarea selectiv-dirijată este caracteristică adulților, ea modelându-se după activitățile perceptive depuse de individ. Acest tip de explorare vizuală are la bază un program algoritmic sau euristic, prin care se stabilește o proporție optimă între durata de fixare a privirii și frecvența inspecției diferitelor puncte sau „zone“. Foarte pregnant apare acest tip de explorare în activitatea operatorilor de la tablourile de comandă.

Din cele de mai sus rezultă că percepția trebuie privită nu doar ca funcție a unor mecanisme fiziologice innăscute, ci ca parte integrantă a activității cognitive, informaționale a subiectului. În procesul evoluției ontogenetice, sub influența instruirii perceptive și prin însăși activitățile perceptive ale individului, peste caracteristicile innăscute ale aparatelor de recepție se suprapun caracteristicile operaționale dobândite. Tocmai acestea fac, după cum se exprimă M. G o l u [5], ca omul nu numai să „vadă“ dar „să și observe“, inspectînd vizual cîmpul perceptiv, îndeosebi zonele cu maximă valoare informațională. Structura funcțională primară a analizatorului vizual este „re-modelată“ și „re-ajustată“ sub influența strategiilor și schemelor speciale de explorare, detecție, discriminare, identificare obiectuală și interpretare, elaborate de individ sau asimilate în procesul activității sale concrete, al activității social-organizate și instrumentate.

A. Rolul inspecției vizuale în detectarea semnalelor. În cazul sarcinilor de detectare a unui stimul mai mult sau mai puțin complex, dintr-un fond mai mult sau mai puțin „bruiat“, atunci cînd pentru subiect localizarea lui este incertă, trebuie să se aibă în vedere: proprietățile fizice ale stimulului, rolul retinei periferice și probabilitățile apariției sau localizării stimulului. În aceste sarcini parametrii cei mai importanți sînt: durata, localizarea și repartitia punctelor de fixare a privirii.

Amintim cîteva cercetări în care subiecților li s-au dat sarcini de detectare. Astfel, G. L. Williams a cercetat cum este influențată detectarea semnalului atunci cînd cîmpul perceptiv este compus din numeroase elemente dispuse în dezordine. Sarcina subiectului era să detecteze o țintă în funcție de cîteva caracteristici indicate în prealabil (formă, culoare, dimensiune). De exemplu, subiectul trebuia să găsească un patrat roșu printre alte forme și alte patrate roșii sau de altă culoare. În aceste condiții explorarea oculară nu se face la întâmplare, ci este ghidată de caracteristicile stimulului, caracteristici detectate prin vederea periferică. Din această cercetare a reieșit că semnalul predominant îl reprezintă culoarea,

apoi dimensiunea și în cele din urmă forma. Această „ierarhie“ a criteriilor de selecție a obiectelor percepției este, evident, legată de particularitățile vederii periferice [după 8].

O cercetare interesantă privind ierarhia „valențelor de apel“ ale diferitelor caracteristici ale stimulului vizual a fost efectuată de F. Molnar [13]. Urmărind influența cromaticii asupra declanșării reflexului de fixare, pe baza înregistrării electrooculografice a mișcărilor oculare a 35 subiecți, autorul a ajuns la următoarele rezultate: a) o ierarhie a valorii atractive a culorilor: roșu > verde > galben, la nivelul grupului; b) o divizare intragrup între subiecții care „privilegiază“ roșul și alții care „privilegiază“ verdele. Ierarhia în acest caz este modificată: roșu > galben > verde și, respectiv, verde > galben > roșu; c) o divizare intragrup, în funcție de situarea în spațiu a stimulării (stînga-dreapta). Ansamblul acestor date i-au permis lui F. Molnar să considere că în cazul intensității slabe a cromaticii, „geometria stimulării“ (stînga-dreapta, sus-jos) declanșează mișcărilor oculare, iar creșterea intensității specifice face ca rolul esențial în declanșarea reflexului de fixare să-l joace culoarea.

Numeroase cercetări au relevat importanța gradului de discriminabilitate a semnalelor și rolul interrelațiilor dintre vederea periferică și mișcărilor oculare în detectarea semnalelor. Astfel, D. J. Gould și A. Schaffer [6] au înregistrat fixări ale privirii mai lungi pe țintele căutate decît pe celelalte elemente ale cîmpului perceptiv, precum și pe cele cu un grad mai redus de discriminabilitate. H. N. Mackworth [10] observă că subiecții care fac cele mai multe „sacade“ exploratorii ajung la o mai bună performanță decît cei care fac mai puține mișcări oculare („sacadé“). Dar faptul că proporția semnelor recunoscute este legată de cea a semnelor fixate cu privirea, fără a fi însă direct asimilabilă, indică necesitatea luării în considerare a ponderii pe care o are vederea periferică în detectarea semnalelor.

B. Rolul mișcărilor oculare în perceperea figurilor geometrice. Cercetările arată că, în general, o figură geometrică formată dintr-un singur contur incită ca acesta să fie parcurs vizual în întregime, deoarece, toate punctele semnificative ale figurii se găsesc situate pe el. În schimb, perceperea configurațiilor mai mult sau mai puțin complexe nu necesită neapărat parcurgerea vizuală a tuturor conturilor. Sînt forme care în vederea liberă suscită mișcări oculare prin care se urmăresc conturile, dar care pot fi percepute suficient de clar și în vederea tahistosopică, în care orice mișcare oculară, orice „sacadă“ este eliminată. Aici intervine rolul vederii periferice în interrelație cu vederea foveală. L. Zuse și M. K. Michels [21] au prezentat subiecților diferite poligoane de forme neregulate, considerînd că vor înregistra tipuri diferite de explorare, după cum sarcina subiecților era efectuarea unei simple examinări a figurilor sau aprecierea simetriei acestora. Dar în ambele cazuri punctele de fixare a privirii s-au concentrat mai ales pe părțile semnificative ale conturilor acestor figuri. Chiar dacă nu s-a confirmat ipoteza autorilor, aceste experimente au arătat că orientarea privirii este în relație cu unele caracteristici geometrice ale figurilor, fapt pe care P. Salapatek și colaboratorii [18] l-au evidențiat chiar și la copiii nou-născuți.

Și alte cercetări au evidențiat faptul că pentru o percepere adecvată nu este necesară parcurgerea întregului contur al figurilor geometrice cu privirea. Aceasta se întâlnește, totuși, în cazul unor figuri mai simple sau atunci când prin instrucțiunea verbală se încurajează o astfel de explorare a conturilor diferitelor figuri geometrice.

C. Influența instrucțiunii verbale asupra explorării vizuale. Cercetările experimentale au dovedit că traseele mișcărilor oculare și organizarea acestora în timpul percepției unui obiect variază în funcție de instrucțiunea dată subiectului. Influența instrucțiunii verbale asupra itinerarului privirii a fost reliefată deosebit de clar de A. L. Iarbus [7], care — în cadrul unui experiment — a dat subiecților să exploreze tabloul lui I. E. Repin „Nu l-au așteptat“, înregistrând mișcările oculare. A. L. Iarbus a observat o relativă constanță a traseelor exploratorii în timpul „inspecției“ vizuale a acestei picturi la diferiți subiecți cărora li s-a dat aceeași instrucțiune verbală. În schimb, atunci când instrucțiile verbale au fost diferite, la fiecare subiect în parte au apărut foarte mari diferențe între traseele oculare, tocmai datorită faptului că focalizarea atenției asupra diferitelor detalii ale tabloului a fost influențată de instrucțiunea verbală. Astfel, în cazul în care subiectul nu a primit nici o indicație specială din partea experimentatorului, el explorează cu privirea o suprafață mai mare, oprindu-se sau revenind asupra anumitor zone care-l interesau mai mult. Dacă i se cerea subiectului să indice vîrsta personajelor din tablou, ochii acestuia urmăreau mai ales fețele personajelor. De asemenea, când i s-a cerut să estimeze de cît timp a fost plecat vizitatorul, subiectul s-a concentrat cu privirea mai ales la fețele copiilor și adulților din tablou, ca și cum „le-ar citi“ trăirile afective. Când a avut sarcina de a memora și de a relata apoi cum este îmbrăcat fiecare personaj din tablou, privirea subiectului explorează conturul veșmintelor. În schimb, când i se cere să memoreze poziția oamenilor și poziția obiectelor în cameră, privirea subiectului explorează întreaga imagine.

Din aceste experimente rezultă importanța mișcărilor oculare în „captarea“ informațiilor semnificative în raport cu sarcina, precum și faptul că „atenția operantă“ și, respectiv, explorarea vizuală sînt supuse unor direcționări și transformări în funcție de solicitările externe produse prin instrucțiunea verbală. Deci, în cazul unui stimul complex atenția se fixează cu precădere asupra anumitor componente relevante ale acestuia. Prin înregistrările mișcărilor succesive ale ochilor, a poziției și duratei fixărilor privirii se poate aprecia direct și obiectiv atenția vizuală și percepția.

2. Relațiile dintre explorarea vizuală și reprezentări. J. Piaget [16] arată că reprezentarea este o „copie“ activă, și nu o urmă sau „un reziduu“ senzorial al obiectelor percepute anterior. Imaginea mintală (reprezentarea) trebuie privită mai curînd ca un „desen executat în interior de fiecare dată cînd subiectul o evocă, decît ca o fotografie ivită dintr-un adînc misterios (din memorie, «subconștient» etc.)“. Noua explicație a imaginii mintale pe care o propune J. Piaget — rezultată din teoria sa asupra activității perceptivă — este confirmată prin înregistrările mișcărilor oculare care apar în timpul reprezentărilor, chiar dacă unele date experimentale par, la prima vedere, contradictorii.

Astfel, P. Schifferli, înregistrând mișcările oculare ce însoțesc imaginile vizuale, a găsit rezultate analoge cu cele ale lui F. Morel, care a relevat faptul că reprezentarea vizuală a unui obiect (de exemplu, a unei mese patrate, a unui bazin rotund etc.) era însoțită de mișcări ale privirii. Aceste mișcări oculare tindeau să imite formele reprezentate [după 16].

M. A m a d e o și C. S h a g a s s [1] au cules traseele electrooculografice ale unor subiecți cărora li s-a spus să-și reprezinte scene dintr-un film vizionat. Autorii au constatat un mai mare număr de mișcări oculare rapide în timpul reprezentării acestor scene decât în timpul repausului acordat subiecților. Apariția mișcărilor oculare în timpul reprezentării vizuale a fost evidențiată și de S. A n t r o b u s și L. S i n g e r [2]. Interesant este faptul că acești cercetători au constatat o motilitate oculară mai accentuată în cazul tentativei de reprimare a reprezentărilor sau a evocărilor plăcute decât în cazul menținerii acestora. De asemenea, ei constată că superioritatea frecvenței mișcărilor oculare în situații de „represiune“ a reprezentărilor sau a evocărilor plăcute nu este însoțită de o accelerare a ritmului cardiac. Pe această bază ei resping ipoteza creșterii tensiunii psihice, în favoarea ipotezei „activității de reinnoire a datelor cognitive“ („cognitive shifts“).

F. D. M a r k s [11] analizează oculogramele obținute în sarcini de percepție și evocare, în cazul a două grupe de subiecți care se distingeau prin gradul de ușurință a vizualizării. El a constatat că mișcările oculare sînt mai puțin numeroase în sarcina de evocare decât în sarcina perceptivă. „Vizualizatorii“ buni evocă mai multe detalii care au fost înainte percepute, cu toate că fac mai puține mișcări oculare în sarcina de evocare decât ceilalți subiecți, care au un mai redus grad de „vizualizare“. În alte cercetări se arată că vivacitatea imaginilor reprezentări nu este afectată de prezența sau absența mișcărilor oculare [după 3].

Din aceste experimente ar rezulta că, spre deosebire de percepții, evocarea imaginilor vizuale nu ar implica, cu necesitate, mișcările oculare. Dar F. D. Marks, ca și alți autori (S. Antrobus, L. Singer ș.a.) preferă o ipoteză după care reprezentările și percepțiile constituie două „clase de procese“ în concurență în ceea ce privește utilizarea canalului central de tratare a informațiilor. Un sistem ce se comportă ca „o poartă“ („gating model“) poate inhiba funcționalitatea intrărilor externe atunci cînd canalul este „ocupat“ de stimulii interni (de imaginile reprezentări). Imaginea mintală nu poate fi considerată ca restituirea „în bloc“ a activității exploratorii perceptivă anterioare. După cum arată J. P i a g e t [14], imaginea mintală reproduce doar trăsăturile principale ale informațiilor culese prin explorarea vizuală care a avut loc cu prilejul percepției modelului său extern (obiectului-stimul). Se poate spune, deci, că reprezentările includ mișcări oculare implicite sau explicite, acestea avînd o funcție de organizare atît în percepție, cît și în reprezentări. Modelul piagetian insistă asupra rolului motricității în elaborarea imaginilor mintale în cursul ontogenezei. Deci, în cercetarea legăturii dintre motricitatea oculară și reprezentări nu trebuie să ne limităm la relații liniare, statice, de „contiguitate temporală“ (J. Blanc-Garin). Tocmai la acest aspect se referă

și concepția piagetiană care subliniază că este necesar să luăm în considerare și alte modele de relații, mai ales dacă abordarea legăturilor dintre mișcările oculare și reprezentări se face din perspectiva dezvoltării ontogenetice. Într-adevăr, cercetările arată că relația dintre oculomotricitate și formarea reprezentărilor nu este statică, ci ea evoluează pe parcursul dezvoltării ontogenetice. P. Mounoud remarcă faptul că „absența explorării poate foarte bine să traducă un nivel deja achiziționat de organizare, în timp ce o explorare foarte minuțioasă este cel mai adesea semnul unei organizări în curs de elaborare“ [12; p. 270]. Dacă la începutul dezvoltării ontogenetice activitatea de organizare se exprimă în secvențe motrice observabile, ulterior ea poate să se desfășoare în mod mai „liniștit“ și mai economic, prin acțiuni interiorizate.

J. C. Brainerd și Van den Heuvel au studiat efectele vârstei și activității de codare în cazul unei sarcini de recunoaștere a figurilor geometrice. Autorii arată că în explorarea datelor spațiale oculomotricitatea și motricitatea mâinii (coordonarea ochi-mână) permit o organizare spațio-temporală a elementelor, organizare care în reprezentare este decodificată și transformată într-o structură spațială. Explorarea nu este numai o expresie motrică, ci și o activitate structurată. Dacă explorarea spațială permite elaborarea reprezentărilor vizuale, ea însăși este susținută prin scheme imagistice care evoluează cu vârsta și cu dezvoltarea intelectuală a individului. Activitățile exploratorii perceptive desfășurate asupra obiectului-stimul în experiența anterioară apar, astfel, în același timp ca „surse“ și ca „martori“ ai reprezentărilor [după 3].

Tot în sprijinul relației dintre mișcările oculare exploratorii și reprezentările vizuale considerăm că pot fi interpretate rezultatele experimentale obținute de M. I. Zemțova [20]. Autoarea a înregistrat — la subiecți cu cecitate dobândită și la subiecți cu cecitate congenitală —, pe cale oscilografică, biocurenții mușchilor flexori ai degetelor mâinii drepte în timpul pipăirii unor figuri geometrice în relief, paralel cu înregistrarea mișcărilor orizontale și verticale ale ochilor. M. I. Zemțova a constatat că la subiecții cu cecitate dobândită odată cu mișcarea degetelor are loc și mișcarea ochilor. Aceasta demonstrează nu numai trănicia legăturilor condiționate dintre analizatorul vizual, cutanat și kinestezic, formate în experiența perceptivă vizuală anterioară survenirii cecității, ci și intervenția mișcărilor oculare în reprezentarea obiectelor percepute prin pipăit. Fenomenul acesta este dovedit și de faptul că la subiecții orbi din naștere nu se constată manifestarea mișcărilor oculare concomitent cu explorarea tactil-kinestezică a obiectelor, ei neavând reprezentări vizuale.

3. Concluzii. Organizarea mișcărilor oculare constituie un mecanism de explorare-testare-modelare informațională, care participă nemijlocit la constituirea imaginii perceptive. Dinamica explorării vizuale este condiționată și subordonată, pe de o parte naturii și specificului sarcinii perceptive, iar pe de altă parte configurației și dinamicii factorilor subiecțivi interni.

Explorarea vizuală nu este numai o expresie motrică, ci și o activitate structurată, care contribuie atât la formarea imaginii perceptive, cât și la formarea reprezentărilor. Reprezentările vizuale includ mișcări ocu-

lare explicite sau implicite, acestea avînd o funcție de organizare atît în percepție, cit și în reprezentări. În explorarea vizuală a datelor spațiale oculomotricitatea permite o organizare spațio-temporală a elementelor, organizare care în reprezentare este decodificată și transformată într-o structură spațială.

BIBLIOGRAFIE

1. Amadeo, M., Shagass, C., *Eye movements, attention and hipnosis*, „Journ. nerv. ment. Dis.“, 1963, 136, p. 139—145.
2. Antrobus, J. S., Singer, Z. L., *Eye movements accompaying daydreaming, visual imagery and thought supression*, „Journ. Abn. Soc. Psychol.“, 1964, 69, p. 244—252.
3. Blanc-Garin, J., *Recherches récentes sur les images mentales: leur rôle dans les processus de traitement perceptif et cognitif*, „L'année psychol.“, 1974, 2, p. 533—564.
4. Bullinger, A., *Quelques aspects cognitifs de l'oculomotricité chez le nourrisson*, „F.P.S.E. Université de Genève“, 1977.
5. Golu, M., *Principii de psihologie cibernetică*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1975.
6. Gould, D. J., Schaffer, A., *Eye movement parameters in pattern recognition*, „Journ. exp. Psychol.“, 1967, 74, 2, p. 225—229.
7. Iarbus, L. A., *Roli dvojente glaz v professe zreniia*, Izd-vo Nauka, Moskva, 1965.
8. Levy-Schoen, A., *Les mouvements oculaires d'exploration*, „L'année psychol.“, 1967, 2, p. 569—594.
9. Levy-Schoen, A., *L'étude des mouvements oculaires*, Dunod, Paris, 1969.
10. Mackworth, N. H., *Searching for visual information during the process of recognition*, „Communic. à la Psychonomics Society“, Niagara Falls, 1964.
11. Marks, D. F., *Visual imagery differences and eye movements in the recall of pictures*, „Percept. and Psychophys.“, 1973, 14, p. 407—412.
12. Mounoud, P., *Développement des systèmes de representation et de traitements chez l'enfant*, „Bull. Psychol.“, 1972, 25, p. 261—272.
13. Molnar, F., *Influence de la chromie sur le déclenchement du réflexe de fixation*, „L'année psychol.“, 1970, 1, p. 7—19.
14. Piaget, J., *Les mecanisms perceptifs*, P.U.F., Paris, 1961.
15. Piaget, J., *Psihologia inteligenței*, Ed. științifică, București, 1965.
16. Piaget, J., Inhelder, B., *L'image mentale chez l'enfant*, P.U.F., 1966.
17. Roșca, A.I., *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*, Ed. științifică, București, 1971.
18. Salapatek, P., Kessen, W., *Visual scanning of triangels by the human newborn*, „Journ. Exp. Child. Psychol.“, 1966, 3, 2, p. 155—167.
19. Schifferli, P., *Étude par enregistrement photographique de la motricité oculaire dans l'exploration, dans la reconnaissance et dans la représentation visuelle*, „Rev. mens. psychiat. neurol.“, 1953, 126, p. 65—118.
20. Zemřova, M. I., *Puti kompensafii slepoti*, Izd. Akademii pedagogiceskih nauk, Moskva, 1958.
21. Zusne, L., Michels, K. M., *Non representational shapes and eye movements*, „Perc. Motor Skills“, 1964, 18, 1, p. 11—30.

LES RELATIONS ENTRE L'EXPLORATION VISUELLE
LES PERCEPTIONS ET LES REPRÉSENTATIONS

(Résumé)

S'appuyant sur les principes de „l'école de l'action“, l'auteur synthétise les résultats des diverses travaux expérimentaux qui ont mentionné le rôle des mouvements oculaires d'exploration dans les activités perceptives de l'individu, dans la constitution de l'image perceptive et de la représentation visuelle.

În cel de al XXIV-lea an (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* apare semestrial în specialitățile:

matematică
fizică
chimie
geologie-geografie
biologie
filozofie
științe economice
științe juridice
istorie
filologie

На XXIV году издания (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* выходит два раза в год со следующими специальностями:

математика
физика
химия
геология-география
биология
философия
экономические науки
юридические науки
история
филология

Dans sa XXIV-e année (1979) *Studia Universitatis Babeş-Bolyai* paraît semestriellement dans les spécialités:

mathématiques
physique
chimie
geologie-geografie
biologie
philosophie
sciences économiques
sciences juridiques
histoire
philologie

43 872

Abonamentele se fac la oficiile poștale, prin factorii poștali și prin difuzorii de presă, iar pentru străinătate prin ILEXIM Departamentul export-import presă, P.O. Box 136-137, telex 11226, București, str. 13 Decembrie nr. 3

Lei 10